

SİİRT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

MÜNÜR EREN

KUR'AN'A GÖRE SÜNNETİN BAĞLAYICILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi ABDULKADİR KARAKUŞ

SİİRT-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	2
1.1. Sünnet ve Hadis	2
1.1.1. Sözlük Anlamları	2
1.1.2 Terim Anlamları	2
1.2. Nebi ve Resûl	3
1.2.1. Sözlük Anlamları	3
1.2.2. Terim Anlamları	5
1.3. Değerlendirme	8
BİRİNCİ BÖLÜM	16
HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİK VASFI VE BU VASFIN BAĞLAYICILIĞI	16
1.1. Hz. Muhammed'in Bilgi Kaynağı	16
1.1.1. Hz. Muhammed'in Ümmi Oluşu	16
1.1.2. Hz. Muhammed'in Vahiy Alması	19
1.1.3. Hz. Muhammed'in Gayb Bilgisi	22
1.2. Hikmet	23
1.3. Tebliğ ve Tebyîn Vazifesi	38
1.4. İtaat ve İttiba	41
1.5. Yapılan Uyarılar	53
1.5.1. Bedir Savaşı Sonrası İkaz	56
1.5.2. Âmâya İltifat Etmemesi	59
1.5.3. Karar Öncesi Uyarı	60
1.5.4. Savaşa Katılmak İstemeyen Münafıklara İzni Vermesi	61
1.5.5. Helali Kendisine Haram Kılması	63
1.5.6. Müşrikler İçin İstiğfar	64
1.5.7. Muhtelif Uyarılar	65
1.5.8. Değerlendirme	67
İKİNCİ BÖLÜM	69
HZ. MUHAMMED'İN BEŞER VASFI VE BU VASFIN BAĞLAYICILIĞI	69

2.1. Müşriklerin Peygamber Anlayışı.....	70
2.2. Kur'an'da Hz. Muhammed'in Beşer Oluşu	74
2.3. Sosyal Yaşam İçinde Hz. Muhammed	76
2.4. Hz. Muhammed'in Bağlayıcı Olmadığı Hususlar	78
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	85
ÖZGEÇMİŞ	93



ÖZET

Bu çalışma ile hedeflenen, sünnetin Kur'an'da nasıl bir karşılık ve konuma sahip olduğunu ortaya koyup bağlayıcı olup olmama durumunu tespit etmektir. Hz. Peygamberin sünnetini işaret eden kavram ve ayet gruplarını inceleyerek bu konudaki nakli bilgiler ışığında yapılan yorumlarla bir neticeye varmaya çalışıldı. Yapılan araştırmada Hz. Peygamber, peygamberlik vazifesinden önce okuma yazma bilmemiş ve herhangi bir ilim tahsilinde bulunmamıştır. Kur'an'ın ifadesiyle ümmi idi. Tek bilgi kaynağı aldığı ilahi vahiydir. Bu vahyin en temel olanı Kur'an'dır. Bununla beraber Hz. Peygambere ilahi vahyin hem metni ve hem de muhtevası anlatılmıştır. Kur'an metni dışındaki bu vahyin Kur'an'daki karşılığı hikmet ve tebyîn vazifesidir. Kur'an ile birlikte Hz. Peygambere verilen hikmet, Kur'an metni dışında Hz. Peygambere öğretilen dini hususların muhtevasıdır. Genel kabul gören görüşe Hz. Muhammed (s.a.s.)'e verilen hikmet, sünnettir. Hz. Peygamber'e verilen tebyîn vazifesi, tebliğ edilen Kur'an ayetlerinin izah edilmesidir. Bir şeyi izah etmek, metinle kast olunanın açıklanmasıdır. Bu da demek oluyor ki metnin dışında Hz. Peygambere dini hususlar öğretilmiştir. Sünnet ile yapılan da budur. Bu vazifelerle gönderilen Hz. Peygambere itaat ve ittiba farz kılınmış ve mutlak olarak bağlayıcıdır. Öte yandan Hz. Peygamber bir beşerdir. Her beşer gibi içinde yaşadığı toplumun sosyal bir ferdidir. Dünyevi birçok hususta bir beşer olarak verdiği kararlarda yanıldığı ve yaptığı istişareler neticesinde verdiği kararları değiştirdiği olmuştur. Bununla vardığımız neticeye göre Hz. Muhammed (s.a.s.)'in dini hususlar dışında söylediği ve yaptığı şeyler vahiyle olmamış ve isabet ettiği gibi yanıldığı da vaki olmuştur. Bir beşer olarak dini hususlar dışındaki söz, fiil ve takrirlerinin bağlayıcı olmadığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, İtaat, İttiba

ABSTRACT

The aim of this study is how to reveal the meaning and position of the Sunnah in the Quran and so as to determine whether it is binding or not. By examining the concepts and group of verses that point to Sunnah of the prophet, it was tried to come to conclusion with the comment made in the light of the knowledges about this issue. Before his duty of prophethood times, prophet was illiterate and Hz. Muhammad hadn't had any scholarship knowledge. He was illiterate with the expressions of the Quran. The only source of knowledge is divine revelation which he received. The most basic of this revelation is the Quran. Having said that, both the text and the context of divine revelation was told the prophet. Apart from the text of the Quran, the equivalent of this revelation is wisdom and prophecy in the Quran. The wisdom was given the prophet with the Quran. Except the text of the Quran, is the content of the religious matters which was taught the prophet. According to generally accepted view, the wisdom was given to the prophet Muhammad is Sunnah. The duty of prophethood was given to prophet is to explain the verses of the Quran. To explain something is the explanation of what is meant by the text. This means that, apart from the text religious matters were taught to the prophet this is what is done with Sunnah. The prophet who was sent with these duties, obedience and worship were obligatory and this is absolutely binding. On the other hand prophet is a human being, like every human being, he is a social and a member of his society living in. As a human being he was wrong in his decisions in the worldly matters and he had changed his decisions as a result of consultation. According to the conclusion we have reached with this, the thing that prophet Muhammad said and did, except for religious matters, didn't happen by revelation and it became clear that he was wrong as well as we have mentioned before, As a human being we have concluded that expert religious matters, words, actions and declarations are not binding.

Key Words: Quran, Sunnah, Obedience, Following

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
b.	: bin, ibn (Oğlu)
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
H.	: Hicrî
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
s.a.s.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

ÖNSÖZ

Yüce Allah kullarıyla iletişimini, onların içinden seçtiği peygamberleri aracılığıyla yapmıştır. Allah her kavme bir peygamber göndermiştir. Peygamber silsilesi Hz. Âdem ile başlamış, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile tamama ermiştir. Her peygamber gibi Hz. Muhammed (s.a.s.) de bir beşerdir. Bir beşerin sahip olduğu temel niteliklere sahiptir. Buna ilaveten o, Allah'ın elçisidir. Hz. Muhammed (s.a.s.), elçilik vazifesini hem sözlü hem fiili olarak yapmış ve ilahi vahyin yaşanılır en mükemmel pratik örneğini göstermiştir. Allah'ın elçisi aynı zamanda bir beşer olduğu için onun söz ve fiillerini ayrı ayrı değerlendirmek kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirlerini ifade eden sünnetinin Kur'an'da nasıl bir karşılık ve konuma sahip olduğu ve Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığı hususunun açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir.

Bu ehemmiyete binaen Kur'an'a göre Hz. Muhammed (s.a.s.)'in sünnetinin varlığı ve bağlayıcılığı hususunun açıklığa kavuşturulması, birçok konudaki kafa karışıklığını ortadan kaldıracaktır. Bizi bu konuyu araştırmaya sevk eden en önemli husus, Hz. Peygamberi bir postacı konumuna indirgeyen veya Hz. Peygamberi beşeriyetten uzaklaştırarak her hal ve hareketinin mutlak bağlayıcı olduğunu söyleyen ifrat ve tefrit mahiyetindeki yanlış anlayışlardır. Kur'an'da Hz. Peygamberin söylem ve davranışlarının hangi konumda olduğunun tam olarak bilinmesi buna benzer yanlış anlayışta olmayı önleyecektir. Bu sebeple Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirlerini ifade eden sünnetinin Kur'an'a göre nasıl bir karşılığının olduğu, neyi ifade ettiği, konumunun ne olduğu ve inanların ona itaat ve ittibasının gerekli olup olmadığının araştırılması oldukça önemlidir.

Çalışmamızda Hz. Muhammed (s.a.s.) 'in sünnetinin bağlayıcılığını, Kur'an ayetleri perspektifinde değerlendirilerek iki bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik vasfı ve bu vasfın bağlayıcılığı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Hz. Muhammed (s.a.s.)'in getirdiği ve hiç kimsenin bilemeyeceği önemli bilgi ve haberlerin kaynağının ve kendisine verilen hikmetin, tebliğ ve tebyîn vazifesi, itaat ve ittiba kavramları ve peygambere uyarı hitapları gibi hususları ayetlerden yola çıkılarak açıklamaya gayret edilmiştir. İkinci bölümde Hz. Muhammed

(s.a.s.)'in beşer vasfıyla yaptığı fiilleri ile ilgili bazı nakiller aktararak bağlayıcı olup olmadığı hususu izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada her daim bana yardımcı olan danışman hocam Abdulkadir KARAKUŞ'a şükranlarımı sunuyorum. Hazırladığımız bu tezin hayır ve bereketlere vesile olmasını temenni ediyorum. Gayret bizden, muvaffakiyet Cenabı Hak'tandır.

Münür EREN

Siirt - 2020



GİRİŞ

Allah, kullarına bildirimlerini hiç şüphesiz onların içinden seçtiği elçilerine gönderdiği vahiy vasıtasıyla ulaştırmıştır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, her toplum için onları dünya ve ahiret saadetine ulaştıracak peygamberler göndermiştir. Her toplumda peygamberlere inananlar olduğu gibi, onları yalanlayıp inkâr edenler ve hatta öldürenler dahi olmuştur.

Her peygamber ilahi iradeyle insanlardan seçilmiştir. Peygamberler sadece Allah'ın elçiliğini yapmamışlar, aynı zamanda bir beşer olarak getirdiklerini yaşayarak, gönderildikleri topluma ilahi vahyin yaşanılır birer örneğini oluşturmuşlardır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), risaletinin bütün zamanlar için geçerli olması sebebiyle önceki peygamberlerden farklılık kazanmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in, getirdiği ilahi vahiy kıyamet gününe kadar Allah'ın koruması altında olacaktır. Hz. Muhammed (s.a.s.), vahyin tebliğini sadece o dönemki toplum için yapmamıştır. İlk İslam toplumu o dönem oluşturulmuş olabilir. Fakat getirdiği ilahi vahiy o dönem için ne ifade ettiyse sonraki dönemlerde de aynısını ifade etmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.), sadece Kur'an ayetlerini topluma okumamıştır. İlahi vahiy, tilavet olunan ve olunmayan bütün muhtevasıyla hem aktarmış, hem izah etmiş ve hem de bizatihi kendi yaşantısında göstermiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in aktardığı malumata ve bizatihi kendisine itaat ve ittiba Allah'a itaat etmenin şartı olarak kabul edilmiştir.

Kur'an ayetleri hiç şüphesiz Allah'ın koruması altında, hem yazılı olarak hem de hafızalara kazınarak nesilden nesile aktarılmıştır. Fakat aynı durum ilahi vahyin yaşanılmış canlı örneğini teşkil eden Hz. Peygamberin yaşamı ve dinsel bazı açıklamaları için mümkün olmamıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in takip ettiği yolu ihtiva eden sünneti zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Sünnetin kaynağının tespiti, rivayet kültürü gibi birçok hususta çok sayıda eser telif edilmiştir.

Hz. Muhammed her ne kadar ilahi vahye mazhar olmuşsa da bir beşer olduğu hususu zaman zaman unutulmuştur. Her beşer gibi onun da şahsi talep, düşünce ve arzuları vardır. Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin yaşantısı incelendiğinde o, bir yönüyle ilahi vahiy tebliğ ve tebyîn ederken diğer bir yönüyle de her beşerin yaşadığı bir yaşam biçimi onun için de söz konusu olmuştur.

Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve davranışlarını ifade eden sünnetin Kur'an'da nasıl bir karşılığa sahip olduğu, neyi kapsadığı, bağlayıcılığının olup olmadığı konuları önem arz etmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sünnet ve Hadis

1.1.1. Sözlük Anlamları

Sünnet kelimesi lügat manası itibariyle, izlenen yol, yöntem ve adet manasında kullanılır. Bununla beraber siret, gidişat, çığır, tabiat, örf ve gelenek anlamlarında da kullanılır.¹ Kur'an'da sünnet, değişik terkiplerde Allah'ın kanunları² ve yol³ anlamında, hadislerde ise yol ve çığır anlamlarında kullanılmıştır.⁴

Hadis kelimesi ise lügatte yeni, söz ve haber anlamlarında kullanılmıştır.⁵ Kur'an'da söz⁶ ve haber⁷ anlamlarında kullanımı mevcuttur.

1.1.2 Terim Anlamları

Sünnet kelimesi, İslam medeniyetinin zuhurundan önce Cahiliye döneminde Arap toplumunun; örf, ataları tarafından tayin edilmiş örnek davranış ve kadim adet manasında kullanılmaktaydı. Daha sonra İslam tarafından muhtevası değiştirilerek özel bir kavram haline getirilmiştir. Hadis kaynaklarımızda sünnet kelimesinin ilk dönem Müslümanları tarafından Hz. Peygamber'in sünneti şeklinde kullanıldığına dair rivayetler mevcuttur. Daha sonraki dönemlerde sünnet kavramı için hadis, fıkıh ve kelim âlimlerince değişik tarifler yapılmıştır. Tarihi süreçte ortak bir tanımı yapılmamıştır.⁸

¹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1414), "Snn", 13/224-225; Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/150.

² Söz konusu ayetlerin geçtiği kelimeler için bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), el-Hicr 15/13; el-İsrâ 17/77; el-Kehf 18/55; el-Ahzâb 33/38,62; el-Fetih 48/23.

³ en-Nisâ 4/26.

⁴ "Her kim İslam'da güzel bir sünnet (çığır) açar da kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye bu sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır..." Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihi Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınları, 1988), "İlim", 1017.

⁵ İbn Manzûr, "Hds", 2/131-132; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/26.

⁶ el-Mürselât 77/50; el-Kalem 68/44; et-Tahrîm 66/3; el-Vâkıa 56/81; en-Necm 53/59; et-Tûr 52/34; ez-Zümer 39/23; el-Câsiye 45/26...

⁷ Tâhâ 20/9; ez-Zâriyât 51/24.

⁸ Muhammed Vehbi Dereli, *Problematik Açından Kur'an Sünnet İlişkisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2010), 15-16.

Kaynakların çoğunda sünnet kavramı; Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirleri olarak tarif edilir. Kimi kaynaklarda sahabe ve tabiunun söz, fiil ve takrirleri ile Hz. Peygamberin risaletinden önceki söz, fiil ve takrirlerinin⁹ bu kavrama dâhil edildiğine dair tanımlar mevcuttur. Çalışmamızda sünnet kavramı ile kastettiğimiz mana; Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Kur'an'ı açıklamaya yönelik olan, dine taalluk eden söz, fiil ve davranışlarıdır.

Hadis kavramı Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirlerine dair aktarılan haberler olarak tanımlanmaktadır. Kapsamlı olarak şöyle tarif edilmektedir: “söz, fiil, takrir veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygambere (s.a.s.) (veya sahabe ve tabiuna) izafe edilen her türlü haberlerdir.”¹⁰ Kabaca “sünneti aktaran haberler” şeklinde tarif edilebilir.

Çalışmamızın temelini Kur'an'ın sünnete yaklaşımı belirlemektedir. Sünnet kavramı için değişik tarifler yapılmıştır. Çoğu kaynaklarda sünnet ile eş anlamlı olarak hadis kavramı aktarılmaktadır. Burada hadis kavramını, sünnetin yazı ile tespit edilmesi hali olarak tanımlandığını ve dolayısıyla özü itibariyle sünnet dairesi içinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmamızda bu kavramların doğruluklarını tartışmak konumuzun amacının dışında kalmaktadır. Burada sadece sünnetten ne anladığımızı belirtmemiz yeterli olacaktır. Sünnet kavramı ile kastettiğimiz; Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatında takip ettiği yol, Kur'an'ın açıklaması kabilinden söylediği söz, fiil ve onayları ve bunların Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığı hususunun Kur'an perspektifinden açıklanmasıdır.

1.2. Nebi ve Resûl

1.2.1. Sözlük Anlamları

Nebi kelimesinin kökeni konusunda kaynaklarda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre nebi kelimesi nebe' (نَبَأٌ) kökünden fe'il (فَعِيلٌ) vezninde ism-i fail olarak

⁹ Mustafa es-Sıbai, *Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri*, çev. İshak Doğan (İstanbul: Beka Yayınları, 2018), 69; Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967), 15.

¹⁰ Dereli, *Problematik Açından Kur'an Sünnet İlişkisi*, 14-15.

“haber veren”¹¹, ism-i mef’ul olarak “kendisine haber verilen, haber alan”¹² ve mastar manası itibariyle nebe’ (نَبَأٌ) kelimesi “kendisiyle ilim elde edilen, fayda sağlanan çok önemli haber”¹³ anlamına gelir. Peygamberler için nebi kelimesinin kullanılması kendilerinin Allah’tan haber alıp insanlara ulaştırmaları sebebiyledir.¹⁴ Kur’an’daki birçok ayette nebe’ (نَبَأٌ) fiili, haber manasında kullanılmıştır.¹⁵ İkinci görüşe göre de nebi kelimesi “yüce, üstün ve şerefli” anlamına gelen nebeve (نَبَوِيٌّ)¹⁶ kökünden gelir. Kur’an’da nebi kelimesi sadece peygamberler için kullanılmıştır.

Nebi kavramının kelime manasından yola çıkılarak peygamberler için nebi kelimesinin kullanılması onların insanların içinden seçilip insanların en yüce ve şerefli olmaları ve Allah’tan haberler getirip ümmetlerine bildirmeleri¹⁷ nedeniyle olduğu şeklinde izah edilmekle birlikte “önyargısız akılların kendisiyle gerçeğe ulaştığı bilgileri haber veren kişi”¹⁸ ve “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik”¹⁹ şeklinde tanımları da yapılmıştır.

Resûl kelimesi risl (رِسْلٌ) kökünden türetilmiştir. Risl (رِسْلٌ) sözlükte “yol almak, yavaşça gitmek, kolaylıkla yürümek, hayvanın yavaş yürümesi ve acele etmeden

¹¹ İbn Manzûr, “Nbe”, 1/163; Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudi (Dımaşk: Daru’l-Kalem, 1412), “Nbe”, 789; Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûsü’l-muĥît* (Lübnan: Müessesetü’r-Risale, 2005), 1/53.

¹² Ebû’l-Fazl Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ’ilmi’l-kelâm* (Beyrut: Âlemü’l-kütüb, ts.), 337; Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Ķâmûs*, thk. Komisyon (b.y. Daru’l- Hidaye, ts.), 1/444; İbn Manzûr, “Nbe”, 1/163.

¹³ İsfahânî, “Nbe”, 788; Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Ķâmûs*, 1/443.

¹⁴ İbn Manzûr, “Nbe”, 1/162; Muhammed A’lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfü işılâĥâti’l-fünûn ve’l-’ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), 2/1681; Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Ķâmûs*, 1/444.

¹⁵ el-A’râf 7/101; Sâd 38/67; et-Tegâbün 64/5; en- Nebe 78/1,2.

¹⁶ İsfahânî, “Nby”, 790; İbn Manzûr, “Nbe”, 1/163; Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Baĥdâdî, *Uşûlü’l-d-în*, thk. Ahmed Şemsuddin (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2002), 174; Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Şerĥu’l-Makâşid*, thk. Abdurrahman Amire (Beyrut: Alemu’l-Kütüb, 1998), 5/5; Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Ķâmûs*, 1/446; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâĥ tâcü’l-luġa ve sıĥâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdilgafûr Attâr (Beyrut: Daru’l-İlm, 1987), 6/2500.

¹⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/601-602.

¹⁸ Mehmet Okuyan, “Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Resul -Nebi Ayrımı ve Bunun İstismarı)”, *Samsunda Kuran Günleri XI. Kuran Sempozyumu: Kur’an Ve Risalet* (Samsun: Fecr Yayınları, 2008), 67.

¹⁹ İsfahânî, “Nbe”, 789.

gönderilmek” anlamlarına gelir. Resûl, irsal ve mürsel kelimeleri bu kökten türetilmiştir. Resûl kelimesi “sözü taşıyan, gönderilen şey, taşınan mesaj ve elçi” anlamlarına gelir.²⁰

Kur’an’da resûl kelimesiyle kimi zaman insanlardan gönderilen elçi peygamber, kimi zaman da melekler kastedilmiştir. Ayette bu durum *اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ* “Allah, meleklerden de resûller seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir”²¹ şeklinde ifade edilmiştir.²² Peygamber göndermek için bu kökten türetilen irsal kalıbı kullanılır. Bu kökten türetilen diğer bir kelime olan mürsel kelimesi mana itibariyle resûl kelimesiyle aynı anlamı taşır. Resûl kelimesiyle çoğunlukla Allah’tan mesaj getiren elçi peygamber kastedilmektedir. Kur’an’da resûl kelimesi, insanlardan gönderilen elçi peygamber anlamında yaklaşık 350 defa kullanılmıştır.

1.2.2. Terim Anlamları

Nebi ve resûl kavramları, kelim âlimlerince tartışılan iki kavram olmuştur. Bu husustaki tartışmalar mezhepsel tartışma olmayıp tamamen âlimler arasında bireysel fikir tartışması olmuştur. Çünkü aynı mezhebi düşüncede olan bazı âlimlerin bu konuda birbirine zıt görüşlere sahip olduklarını görüyoruz. Bu yüzden nebi ve resûl kavramlarını ıstılahi olarak birbirinden ayırmak oldukça zordur. Yapılan tanımları kategorize edecek olursak bu konuyu iki gruba ayırabiliriz. Birincisi nebi ve resûl kavramlarının aynı anlama geldiğini, ikincisi ise nebi ve resûl kavramlarının farklı anlama geldiğini savunanlar.

Birinci grup diye kategorize ettiğimiz nebi ve resûl kavramlarının aynı şeyi ifade ettiğini açıklayan gruptaki âlimler, nebinin de resul gibi vahiy aldığı, kendisinin de tebliğ ile vazifeli olduğunu ve bu iki kavramın müteradif olduğunu kabul etmişlerdir. Bu âlimlerin başında Kadı Abdulcebbar (öl. 415/1025) gelir. Kendisine göre Allah, nebiye de vahiy göndermiştir. Dolayısıyla nebi de resûl ile aynı konumdadır. Zira bu iki kelime eş anlamlı olduğu için nebi ile resûl arasında hiçbir fark yoktur. Peygamber için ulviyet

²⁰ İsfahânî, “Rsl”, 352-353; Cevherî, *eş-Şihâh tâcü’l-luğa ve sıhâhu’l-Arabiyye*, 4/1708-1709; İbn Manzûr, “Rsl”, 11/181-184; Ebü’l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş - Muhammed Mısıri (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, ts.), 476.

²¹ el-Hac 22/75.

²² İnsanlardan gönderilen elçi peygamber anlamındaki kullanımlar için bk. en-Nisâ 4/164,165; Yûnus 10/47; en-Nahl 16/26; el-Hac 22/52 ...; Meleklerden olan resuller anlamındaki kullanımları için bk. el-En’âm 6/61; Hûd 11/69,70,77,81; Hicr 15/57-58...

ve rif'at ifade eden nebi tabirinin kullanılması peygamberlerin değerlerinin yüksek olmasındandır.²³

Mâverdî (öl. 450/1058) nebiyi tarif ederken “Allah’ın emir ve nehiyleriyle kullarına gönderdiği (Resûller) elçilerdir.”²⁴ şeklinde tarif ederek nebi ile resulün aynı olduğunu savunmuştur. Nübüvvete dair yazdığı A’lâmü’n-nübüvve adlı eserinin değişik bölümlerinde nebi ile resulün aynı ve farklı olduğunu savunan çok sayıda âlimin görüşlerini aktarmakta ve nebi ile resulün aynı olduğu fikrini değişik vesilelerle ispatlamaya çalışmaktadır.²⁵

Adudüddin el-Îcî (öl. 756/1355), “Nebi, Allahu Tealanın kendisine Seni resûl (elçi) olarak gönderdim veya benden (şunları) onlara tebliğ et gibi sözler söylediği kişidir.”²⁶

İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî (öl. 478/1085): “Nübüvvet, kulları içinden seçtiği birine Allahu Teâla’nın sen benim Resûlümsün (elçimsin) demesiyle meydana gelir.”²⁷

Seyfüddîn el-Âmidî (öl. 631/1233), nebi kelimesinin sözlük manasından yola çıkarak kelimenin sözlükte yükseklik, yol ve haber manalarına geldiğini dolayısıyla peygamber için nebi kelimesinin kullanılması onların değerlerinin yüksekliği ve Allahtan haber vermelerini ifade ettiğini beyan eder.²⁸ Nübüvveti tarif ederken Allah’ın kulları içinden seçtiği birine sen benim resulümsün demesiyle olduğunu,²⁹ ben seni seçtim, gönderdim ve benden şunları tebliğ et dediği kimse olarak tarif etmektedir.³⁰

Bu grupta yer alan âlimlerin görüşleri şöyle özetlenebilir: Nebi ve resul arasında mahiyet farkı bulunmamaktadır. Aralarında anlam farkı vardır. Her peygamber hem nebi, hem de resuldür. Kur’an’da resulün gönderilmesi için kullanılan irsal kalıbı nebinin

²³ Ebü’l-Hasen Kâdî’l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *Şerhu’l-Uşûli’l-ğamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1416/1996), 567-567.

²⁴ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *A’lâmü’n-nübüvve* (Beyrut: Daru Mektebetu Hilal, 1409), 35.

²⁵ Mâverdî, *A’lâmü’n-nübüvve*, 35-51.

²⁶ Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ‘ilmi’l-keîâm*, 337.

²⁷ İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî, *el-İrsâd ilâ kavâti’i’l-edilleti fi usûli’l-i’tikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - Ali Abdülmün’im Abdülhamîd (Kahire: Mektebetu Hanici, 1369/1950), 355.

²⁸ Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsim) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî el-Âmidî, *el-Ebkârü’l-efkâr fi usûli’l-d-dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdi (Kahire: Daru’l-Kutub ve’l-Vesaiği’l-Kavmiyye, 1423/2004), 4/7.

²⁹ Âmidî, *el-Mübîn fi me’ânî elfâzi’l-hukemâ ve’l-mütekellimîn*, thk. Hasan Mahmud eş-Şafii (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1423/2004), 122.

³⁰ Âmidî, *el-Ebkârü’l-efkâr fi usûli’l-d-dîn*, 4/12-13; a.mlf. *Ğâyetü’l-Merâm fi ‘ilmi’l-Kelâm*, thk. Hasan Mahmud Abdullatif (Kahire: Meclisu’l-‘Ala li’ş-Şuuni’l-İslamiyye, ts.), 317.

gönderilmesi içinde aynı şekilde kullanılmıştır. Buna göre her iki kelime birbirinin yerine kullanılabilen müteradif kelimelerdir. Nebi ve resul, peygamberlerin birbirini tamamlayan iki vafına işaretir. Resul mesaj sahibi, nebi ise şanı yüce olandır. Allah'tan haber getirme bir mesaj ile mümkündür. Allah'tan mesaj getirenin ise şanı yücedir.

Nebi ve resûl kavramlarının farklı anlama geldiğini savunan alimlerin oluşturduğu ikinci gruba dâhil olan çoğunluktaki âlimlerin görüşleri ise özet olarak şöyledir: Nebi ve resûl kavramları birbirinden farklıdır. Birlikte zikredildiği ayetlerde aralarında umum-husus ilişkisi vardır. Resûl öncekini nesheden yeni bir şeriat sahibidir, bir kitapla gönderilir, vahyi her şekliyle alır. Resul, aldığı vahyi tebliğ ile mükelleftir ve kendisi mucize sahibidir. Nebi'nin ise kendisine has bir şeriatı ve kitabı yoktur, kendinden önceki resulün şeriatını tatbik eder. Resul, Cebrail vasıtasıyla vahiy alır ve bu vahyi insanlara iletir. Nebi ise Cebrail dışında başka bir melekten, sadık rüya veya ilham ile haberler alabilir. Nebinin aldığı vahiy hususi olup sadece kendisini ilgilendirmekte ve tebliğ etme mecburiyeti yoktur. Her resul önce nebidir. Sonra resul olur. Resul nebiden daha hususidir. Nebi ise genel olup bütün peygamberleri kapsamaktadır. Bu açıdan her resul nebidir, her nebi resul değildir. Nebi ve resulün farklı olduğunu savunan âlimlerin belirtilen bu görüşler hususunda ittifak halinde değildirlir.³¹

Bu grubun başında yer alan âlimlerden İmam Şafii (öl. 204/819), bütün resullerin yeni bir şeriat sahibi olduğunu, nebilerin ise yeni bir şeriat ve din ile gönderilmediklerini, nebının görevinin resulün getirdiği şeriatı tatbik etmek olduğunu, dolayısıyla her resulün aynı zamanda nebi olduğunu, fakat her nebının resul olmadığını beyan etmiştir.³²

Bu grupta yer alan diğer bazı âlimlerin görüşleri şöyle; İmam Eş'ari (öl. 324/936)'ye göre resul, insanlara gönderilen ve risaleti tebliğ etme vazifesi olan kişi, nebi ise insanlara gönderilmeyen ve tebliğ etme mecburiyeti olmayan kişidir.³³ İmam Maturidi (öl. 333/944), nebi ve resul kavramlarının sözlük manalarından yola çıkarak resul, insanların talep ve suallerinin olup olmadığına bakmaksızın her durumda tebliğ ile görevli

³¹ Geniş bilgi için Zülfikar Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (Eylül 2008), 59,63; Recep Önal, "Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 346; Musa Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)", *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (Ocak-Şubat-Mart 2013), 27; Şerafettin Gölcük – Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitapevi, 2010), 308.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Fıkhü'l-ekber fi't-tevhîd* (b.y.: Matbaatu'l-Edebiyye el-Özbekiyye, ts.), 28; Önal, "Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 347.

³³ bk. Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", 60.

kişidir. Nebi ise insanların sordukları yahut talep ettikleri şeyleri haber verendir. Nebi'ye Cebrail dışında başka bir melek vasıtasıyla, sadık rüya ve ilham ile haberler verilir.³⁴ Abdulkahir el-Bağdadi (öl. 429/1037) nebinin de Allahtan vahiy aldığını ve kendisine meleğin indiğini, resulün ise yeni bir şeriat veya kendinden önceki şeriatın bir kısım hükümlerini nesheden bir şeriatla geldiği kimse olarak tarif etmektedir.³⁵ Mutezili müfessir Zemahşeri (öl. 538/1144) her resulün nebi olduğunu, kendisine yeni bir kitap verildiğini ve mucizesinin olduğunu kabul eder. Nebinin ise böyle bir durumunun olmadığı, resulün getirdiği şeriatla amel ettiğini açıklamaktadır.³⁶

Alimlerin çoğunluğu nebi ve resulün farklı muhteviyata sahip olduğu görüşündedir. Bu grupta yer alan âlimlerin görüşleri az farkla aynı şeyler etrafında dönmektedir. Görüşlerini ispatlamak için Kur'an ve hadisten deliller getirmişlerdir. İttifakla resul sayısının 315³⁷ ve nebi sayısının 124 bin³⁸ olduğuna dair hadisi, nebi ve resulün farklı peygamberler olduğuna dair delil olarak kabul etmişlerdir. Bireysel olarak birçok ayeti delil olarak sunmuş olmakla birlikte ittifakla "*Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" (el-Hac 22/52) ayetini bu hususta delil olarak kabul etmişlerdir.

1.3. Değerlendirme

Nebi ve resul kavramları, alimlerce üzerinde uzun uzun durulan ve muhteviyatı hususunda ittifaka varılamayan iki kavramdır. Bu iki kavram açıklanırken alimlerin çoğunluğu nebi ve resul sayılarının farklı olduğuna işaret eden hadis ve bazı ayetlerden yola çıkarak genel olarak resulü, öncekini nesheden yeni bir şeriatla gelen, nebiyi ise resulün getirdiği şeriatla amel eden peygamber olarak açıklamışlardır.

³⁴ bk. Önal, "Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 347; Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", 60.

³⁵ Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-"

³⁶ Önal, "Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 347,348; Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", 61.

³⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001), 35/438 (No. 21552).

³⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/258; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Şahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1988), 2/77.

İttifakla delil olarak kabul edilen resul sayısının 315 ve nebi sayısının 124 bin olduğuna hadis, yapılan çalışmalarda hadisin isnad açısından zayıf olduğu ve hatta uydurma olabileceği için bu hususta dayanak olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.³⁹

Sunulan ikinci delil ise; وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ *“Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁴⁰ ayetidir. Burada nebi ve resulün ayrı ayrı zikredildiği ve bunun, iki kelimenin aynı olmadığına delalet ettiği, resul kelimesinin önce geldiği, nebi kelimesinin vav (و) bağlacıyla resul kelimesine atfedildiği ve dolayısıyla aralarında umum-husus ilişkisinin olduğu beyan edilmektedir. Bundan hareketle nebi umumi, resul ise hususidir. Her peygamber önce nebi olur. Daha sonra kendilerine yeni bir şeriat verilen nebiler resul olur.⁴¹

Nebi ve resul kavramlarını geleneksel ön kabulle ele aldığımızda zikredilen ayetin buna delil kabul edilmesi kaçınılmaz olacaktır. Fakat nebi ve resul kavramlarını Kur'an'daki kullanımları dikkate alınarak anlamlandırıldığında, ilerleyen kısımda izah edileceği gibi burada resul ve nebi kavramlarının bir peygamberin peygamberliğine taalluk eden iki vasfı olduğu anlaşılacaktır. Nebi ve resul kelimelerinin Kur'an'daki kullanımları incelendiğinde bu husus vuzuha kavuşacaktır.

Kur'an'da peygamberler için nebi lafzının kullanıldığı ayetler incelendiğinde nebi kelimesi ile ilgili özetle şunlar söylenebilir;

- Nebi kelimesi sadece peygamberler için kullanılmıştır. Kimi ayetlerde nebinin gönderilmesi için 'ersele'⁴² fiili kullanılmıştır.

- Nebiye vahiy,⁴³ kitap⁴⁴ ve hikmet⁴⁵ verilmiştir.

³⁹ Yavuz, “Peygamber”, 34/258; Durmuş, “İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-”, 64; Bilgiz, “Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)”, 38.

⁴⁰ el-Hac 22/52.

⁴¹ Önal, “Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”, 346.

⁴² el-A'râf 7/94, el-Hac 22/52, el-Ahzâb 33/45, ez-Zuhruf 43/6.

⁴³ en-Nisâ 4/163.

⁴⁴ el-Bakara 2/136,213, Âl-i İmrân 3/81,84, Meryem 19/30.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/81.

- Müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmişlerdir.⁴⁶ Peygamber efendimize ey nebi! diye hitap edilerek kendisinin bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderildiği belirtiliyor.⁴⁷

- Nebiler öldürülmüş ve onları öldürenler ilahi cezaya maruz kalmışlardır.⁴⁸

- Nebiye iman eden ve ona yardım edenlerin mükâfatlandırıldığı ve güzel sıfatlarla vasıflandırıldığı, nebiye isyan eden ve ona zorluk çıkaranların ise cezalandırıldığı ifade edilmiştir.⁴⁹

- Nebi; sıkıntılı zamanlar geçirmiş,⁵⁰ kendisiyle alay edilmiş,⁵¹ kendisine suçlulardan düşman çıkartılmış,⁵² insan ve cin şeytanlarından kendisinin düşmanları olmuş⁵³ ve şeytan, nebinin arzu ve isteklerine müdahale etmek istemiştir.⁵⁴

- Her ümmete nebi gönderilmiştir.⁵⁵

- Nebilerin bir kısmı diğer bir kısmına üstün kılınmıştır.⁵⁶

- Bir kısım ayetlerde peygamber efendimizin aile hayatı ve buna benzer bazı hususi durumlar kendisinin nebi sıfatı kullanılarak ifade edilmiştir.⁵⁷

- Bazı ayetlerde peygamber efendimize ey nebi diye hitap edilerek bazı hususlarda kendisine ilahi uyarı yapılmıştır.⁵⁸

⁴⁶ el-Bakara 2/213.

⁴⁷ el-Ahzâb 33/45,46.

⁴⁸ el-Bakara 2/61,87,91, Âl-i İmrân 3/21,112,181, en-Nisâ 4/155.

⁴⁹ el-Bakara 2/177,246, Âl-i İmrân 3/146, en-Nisâ 4/155, el-Mâide 5/81, el-A'râf 7/94,157,158, el-Enfâl 8/64, et-Tevbe 9/61, el-Ahzâb 33/6, el-Mülk 66/8.

⁵⁰ et-Tevbe 9/117.

⁵¹ ez-Zuhruf 43/7.

⁵² el-Furkân 25/31.

⁵³ el-En'âm6/112.

⁵⁴ el-Hac 22/52.

⁵⁵ el-Bakara 2/213.

⁵⁶ el-İsrâ 17/55.

⁵⁷ el-Ahzâb 33/6,28,30,32,38,50,53,56,59, et-Tahrîm 66/3.

⁵⁸ el-Enfâl 8/67,70; et-Tevbe 9/113; el-Ahzâb 33/1; et-Tahrîm 66/1.

- Nebi olduğu bildirilen peygamberler: Hz. Muhammed,⁵⁹ Hz. İsa,⁶⁰ Hz. Harun,⁶¹ Hz. Mûsâ,⁶² Hz. İsmâîl,⁶³ Hz. Nûh,⁶⁴ Hz. İbrâhîm,⁶⁵ Hz. İshak,⁶⁶ Hz. Yahya,⁶⁷ Hz. İdris⁶⁸ ve Hz. Ya'kub.⁶⁹

Kur'an'da resul lafzının geçtiği ayetler incelendiğinde resul kelimesi ile ilgili şunları söylenebilir;

- Resulün kelimesiyle birlikte çoğunlukla gönderdi manasına gelen "ersele" fiili kullanılmıştır.⁷⁰

- Her ümmetin bir resulü vardır.⁷¹

- Gönderilen her resul kendi kavminin diliyle gönderilmiştir.⁷²

- Birçok resul kendi toplumuna gönderilmiştir.⁷³

- Art arda resuller gönderilmiştir.⁷⁴

- Resulün gönderilmesiyle insanların Allaha karşı bir bahanelerinin kalmadığı ve resul gönderilmedikçe ümmetlerin azap edilmeyeceği bildirilmiştir.⁷⁵

- Çoğu ayette resul ismi Allah'ın isminden sonra zikredilerek vurgulu bir şekilde Allaha ve resulüne iman edilmesi,⁷⁶ resule itaatın, Allaha itaat olduğu⁷⁷ ve resulün ancak kendisine iman edilmesi amacıyla gönderildiği bildirilmektedir.⁷⁸ Akabinde resule iman ve itaat edenlerin mükâfatlandırıldığı⁷⁹ ve resule isyan edenlerin ilahi cezaya maruz kaldıkları anlatılmaktadır.⁸⁰

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/68; el-A'râf 7/157,158; el-Enfâl 8/64; el-Ahzâb 33/7.

⁶⁰ Meryem 19/30; el-Ahzâb 33/7.

⁶¹ Meryem 19/53.

⁶² Meryem 19/51.

⁶³ Meryem 19/54.

⁶⁴ el-Ahzâb 33/7.

⁶⁵ Meryem 19/41.

⁶⁶ Meryem 19/49.

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/39.

⁶⁸ Meryem 19/56.

⁶⁹ Meryem 19/49.

⁷⁰ el-Bakara 2/151; en-Nisâ 4/64,79; el-Mâide 5/70...

⁷¹ Yûnus 10/47.

⁷² İbrâhîm 14/4

⁷³ Yûnus 10/74.

⁷⁴ el-Bakara 2/87.

⁷⁵ en-Nisâ 4/165; el-Mâide 5/19; el-İsrâ 17/15; Tâhâ 20/134; el-Kasas 28/47,59.

⁷⁶ en-Nisâ 4/136,171; el-Hadîd 57/4,7,28.

⁷⁷ en-Nisâ 4/80.

⁷⁸ en-Nisâ 4/64.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/172; en-Nisâ 4/13,152; el-Mâide 5/56; el-A'râf 7/43; el-Mücâdele 58/22...

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/86; en-Nisâ 4/14,36,115,150; el-Mâide 5/33; el-En'âm 6/10,42; el-Mü'min 40/22; el-Fetih/12,13,17; Kâf 50.14; el-Mücâdele 58/5...

- Resuller darlık ve zorluğa düşmüş,⁸¹ getirdikleri yalanlanıp⁸² alaya alınmış ve hatta öldürülmüşlerdir.⁸³

- Resul hak ile müjdeleyici ve uyarıcı,⁸⁴ insanlara ayetleri okuyan, kitabı ve hikmeti öğreten, onları kötülükten arındıran,⁸⁵ kitabı doğrulayıcı⁸⁶ ve şahit⁸⁷ olarak gönderilmiştir.

- Resul, bekçi değildir.⁸⁸ Bazı resuller diğerlerine üstün tutulmuştur.⁸⁹ Resuller güvenilir kimselerdir.⁹⁰

- Resul Allah'ın izniyle⁹¹ mucize göstermiştir.⁹²

- Resulün görevi sadece tebliğdir.⁹³ Vazifelerini yapıp yapmadıkları hususunda resuller ahirette sorguya çekileceklerdir.⁹⁴

- Şeytan resule müdahil olmak istemiştir.⁹⁵

- Resule vahyedilmiştir.⁹⁶

⁸¹ el-Bakara 2/214; Yûsuf 12/210; el-Ahkâf 46/35.

⁸² el-Mâide 5/70; el-En'âm 6/34; İbrâhîm 14/13; el-Mü'minûn 23/44; el-Mü'min 40/5; es-Saff 61/5...

⁸³ el-Bakara 2/87; Âl-i İmrân 3/183; el-Mâide 5/70.

⁸⁴ en-Nisâ 4/165; el-Mâide 5/19; el-En'âm6/48; Hûd 11/25; el-İsrâ 17/105; el-Kehf 18/56; el-Ahkâf 46/9.

⁸⁵ el-Bakara 2/129,151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma 62/2.

⁸⁶ el-Bakara 2/101.

⁸⁷ el-Bakara 2/143; el-Hac 22/78; el-Cin 73/15.

⁸⁸ en-Nisâ 4/80; el-Mutaffifîn 83/33.

⁸⁹ el-Bakara 2/253.

⁹⁰ eş-Şu'arâ 26/107,125,143,162,178.

⁹¹ er-Ra'd 13/38; el-Mü'min 40.78.

⁹² el-Bakara 2/87; Âl-i İmrân 3/49; et-Tevbe 9/70; Yûnus10/47; Hûd 11/96; Tâhâ 20/47; er-Rûm 30/47; el-Mü'min 40/23,50; ez-Zuhruf 43/46; es-Saff 61/6; et-Tegâbün 64/6.

⁹³ el-Mâide 5/67,92,99; en-Nahl 16/35; el-Ankebût 29/18; eş-Şûrâ 42/48.

⁹⁴ el-A'râf 7/6.

⁹⁵ el-Hac 22/52.

⁹⁶ el-Enbiyâ 21/25; eş-Şûrâ 42/51; el-Ahkâf 46/9.

- Resul olduğu bildirilen peygamberler: Hz. Muhammed,⁹⁷ Hz. İsa,⁹⁸ Hz. Harun,⁹⁹ Hz. Mûsâ,¹⁰⁰ Hz. İsmâil,¹⁰¹ Hz. Nûh,¹⁰² Hz. İlyas,¹⁰³ Hz. Lût,¹⁰⁴ Hz. Şuayb,¹⁰⁵ Hz. Sâlih,¹⁰⁶ Hz. Yûnus¹⁰⁷ ve Hz. Hûd.¹⁰⁸

Kur'an'da nebi ve resul hitaplarının kullanıldığı ayetlerin, bu iki kavram hakkında ihtiva ettikleri manaları verdiğimiz bu özet bilgiden bu iki kavramın, farklı hususlar için kullanılmakla birlikte birçok hususta aynı şeyi ifade ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle göndermek manasına gelen “ersele” fiili her ikisi için kullanılmıştır. Nebiye de vahiy, kitap ve hikmet verildiği birçok ayette beyan edilmektedir. Nebi ve resulün farklı kişiler olduğunu savunan âlimlerin en temel fark olarak kabul ettikleri ‘nebiye kitap ve şariat verilmediği’ kabulleri bu beyana ters düşmektedir. Öte yandan Kur'an'da kendisine kitap veya suhuf indirildiği¹⁰⁹ açıkça belirtilen Hz. İbrahim'e sadece nebi diye hitap edilmiş¹¹⁰ ve kaynaklarda sadece nebi olduğu aktarılan Hz. İsmail, resul ve nebi¹¹¹ olarak anılmıştır. Görünen o ki geleneksel kabul bu iki durumla da ters düşmektedir.

İman esasları bakımından nebiye de resule de iman eden ve ona yardım edenlerin mükâfatlandırıldığı ve güzel sıfatlarla vasıflandırıldığı, isyan eden ve onlara zorluk çıkaranların ise cezalandırıldığı ifade edilmiştir.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/68; el-A'râf 7/157,158; el-Enfâl 8/64; el-Ahzâb 33/7.

⁹⁸ Meryem 19/30; el-Ahzâb 33/7.

⁹⁹ Meryem 19/53.

¹⁰⁰ Meryem 19/51.

¹⁰¹ Meryem 19/54.

¹⁰² el-Ahzâb 33/7.

¹⁰³ es-Sâffât 37/123.

¹⁰⁴ eş-Şu'arâ 26/160,162; es-Sâffât 37/133.

¹⁰⁵ eş-Şu'arâ 26/176,178.

¹⁰⁶ el-A'râf 7/75,77; eş-Şu'arâ 26/141,143; eş-Şems 91/13.

¹⁰⁷ es-Sâffât 37/139.

¹⁰⁸ el-A'râf 7/67; eş-Şu'arâ 26/123,125.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84

¹¹⁰ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Onlara kendilerinden öncekilerin; Nûh, Ad ve Semûd kavimlerinin; İbrahim'in kavminin; Medyen halkının ve yerle bir olan şehirlerin haberleri ulaşmadı mı? Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getirmişti. (Ama inanmadılar, Allah da onları cezalandırdı.) Demek ki Allah onlara zulmediyor değil, ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.” (et-Tevbe 9/70) ayetinde genel bir ifadeyle Hz. İbrahim'in de içinde bulunduğu bazı peygamberlere resul olarak hitap edilmiştir. Sadece Hz. İbrahim'e hitap edilen diğer ayetlerin tamamında kendisine nebi diye hitap edilmektedir.

¹¹¹ Meryem 19/54.

Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildikleri¹¹² ifade edilen nebi ve resulün, darlık ve zorluk çektikleri, getirdiklerinin alaya alınıp yalanlandıkları,¹¹³ şeytanın kendilerine müdahil olmak isteyip vesvese vermeye çalıştığı¹¹⁴ ve hatta ikisinin de öldürüldüğü¹¹⁵ açıklanmıştır.

Ayetlerde tüm ümmetlere nebi ve resul gönderildiği, nebilerin de resullerin de tafdiliyet bakımından birbirlerine üstün kılındıkları, birçok nebi ve resulün kıssasının anlatıldığı ve birçoğunun kıssasının anlatılmadığı açıklanmıştır.¹¹⁶

Nebi ve resul kavramları farklı lafızlar oldukları için ikisinin tamamen aynı kavramlar olmadığı, aralarında muhakkak bir farkın olduğu ve olması gerektiği aşikârdır. Fakat bu farkı nebi ve resülü farklı kişiler olarak izah etmek Kur'an ayetlerine ters düşmektedir. Çünkü nebi ve resul hitaplarında herhangi bir statü farkı yoktur. Bu iki kavram aynı bağlamlarda kullanılmıştır. Birçok aynı hususta bazen nebi bazen de resul kelimesi kullanılmıştır. Dolayısıyla nebi ve resülü farklı kişiler olarak izah etmek oldukça zordur.

Hiç şüphesiz kavramların ıstilahi manaları, lügat manalarını da içinde barındırıyor. Nebi kelimesinde haber alıp verme ve resul kelimesinde elçilik ve gönderilme manaları vardır. Dolayısıyla ıstilahi tarifleri bu manaları barındırmalıdır. Nebi kelimesi, peygamberin Allah'tan haber alması ve aldığı haberi insanlara bildirmesini ifade ederken resul kelimesi, peygamberin Allah adına elçilik yapmasını, Allah'tan insanlara gönderilmesini barındırmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram arasındaki farkı kişilerde değil, kişideki vasıflarda aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.¹¹⁷

¹¹² el-Bakara 2/213; en-Nisâ 4/165...

¹¹³ ez-Zuhuf 43/7; el-Bakara 2/214; et-Tevbe 9/117...

¹¹⁴ el-Hac 22/52.

¹¹⁵ el-Bakara 2/61,87...

¹¹⁶ el-Bakara 2/213; en-Nisâ 4/163,164; Yûnus 10/47; el-İsrâ 17/55...

¹¹⁷ Son dönemlerde yapılan bazı çalışmalar nebi ve resulün aynı olduğu, bu iki kavramın, peygamberlerin iki vasfı olduğu bilgisini paylaşmaktadır. *"...Allah ile insanlar arasında iletişim kurduğu için resul (elçi), Allah'tan aldığı haberleri, hükümleri insanlara ulaştırıp bildirdiği için de nebi (haberci) olmaktadır..."* Durmuş, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", 71; *"Allah'tan önemli haber (vahiy) aldıkları için peygamberlere, "nebi"; aldıkları haberleri gönderdikleri insanlara bildirdikleri için de "resul" denir. Nebi ve resul kelimeleri, Allah ile insan arasında elçilik görevi yapan kişilerle ilgili olarak bu iki anlamı, ilişkiyi ifade etmektedir."* Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)", 28; *"Bütün peygamberler hem nebidir hem de resuldür. Her peygamber önce nebidir, yani önce vahiy ile ilahi alemde haberdar edilmiştir; sonra da resuldür; yani o bilgileri insanlara tebliğ etmiştir. Nebi, peygamberlerin ilahi bildirimle gerçeğe haberdar edilmeleri halinin ifadesidir. Daha çok peygamberliğin ilk dönemlerini nübüvvet olarak isimlendirmek yerinde olur. Peygamberler önce*

Nebi ve resul vasıflandırmasıyla Kur'an'da peygamberlerin iki yönüne dikkat çekildiği söylenebilir. Birincisi peygamberin Allah'tan insanlara elçi olarak gönderilmesi yani resul oluşu, ikincisi ise peygamberin Allaha haber alması ve aldığı haberleri insanlara bildirmesi yani nebi oluşudur. Peygamberlerin vasıfları sadece nebi ve resul ile de sınırlı değildir. Örneğin mübeşşir, mübeyyin, nezir gibi vasıfları da vardır. Dolayısıyla nebi ve resul kavramlarını bunun gibi her peygamberin sahip olduğu iki vasıf olarak izah etmenin, Kur'an'ın bu iki kavrama hitabına daha uygun düştüğü söylenebilir.

Bu çalışmamızda Kur'an'a göre sünnetin bağlayıcılığı üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle kavramsal çerçeve kapsamında çalışma konumuzun temelini oluşturan sünnet, hadis, nebi ve resul kavramları açıklanacaktır.

Kur'an'da ve tarihi süreçte İslam'da Hz. Peygamberi ve dolayısıyla fiillerini okuduğumuzda, onun fiillerini iki kategoride değerlendirebiliriz. Bunlardan birincisi peygamberliğine, ikincisi beşer olma vasfına taalluk eden fiilleridir.

Bu nedenle çalışmamız iki bölüm halinde sunulacaktır. Birinci bölümde Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğine taalluk eden fiilleri incelenecektir. Burada Kur'an'ın Hz. Peygambere nasıl bir misyon yüklediği, bu vasfının neleri kapsadığı ve Müslümanlar nezdinde neyi ifade ettiği izah edilecektir. İkinci bölümde ise peygamberlik vazifesiyle gönderildiği toplumun bir ferdi, bir beşer olarak nasıl vasıflara sahip olduğu ve inanlar nezdinde nasıl bir yere sahip olduğunu Kur'an perspektifinde ele alınacaktır.

bilgilendirilmişler; daha sonra o bilgilerin toplumla ilgili olanlarını hiçbir eksiltme ve artırım yapmadan olduğu gibi tebliğ etmişlerdir.” Okuyan, “Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Resul-Nebi Ayrımı ve Bunun İstisması)”, 82.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİK VASFI VE BU VASFIN BAĞLAYICILIĞI

Hz. Muhammed (s.a.s.), resul ve nebi vasıflarıyla Allah'tan aldığı vahyi kendi hayatında tatbik edip insanlara ulaştırmıştır. (s.a.s.), 23 yıllık risalet döneminde Allah'ın insanlar içinden seçtiği bir şahsiyet, Allah'ın elçiliğini yapan, hüküm veren bir peygamber ve inananlar için bir rahmet kaynağı olmuştur. Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğinin değişik vasıflarına atıfta bulunmuştur. Bu bölümde ilahi vahiyde Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamber vasfına delalet eden ayetler, esas aldıkları konular itibariyle genel başlıklar halinde incelenerek Kur'an'da Hz. Peygamberin peygamberlik vasfına taalluk eden fiillerinin bağlayıcılığı açıklanacaktır.

Bu kapsamda Kur'an'da Hz. Peygamberin bilgi kaynağı, kendisine verildiği belirtilen hikmet, itaat ve ittiba kavramları, tebliğ ve tebyin vazifesi ve Hz. Peygambere yapılan uyarıların ne olduğu konuları bağlamında sünnetin varlığı ve peygamberin bağlayıcılığı izah edilecektir.

1.1. Hz. Muhammed'in Bilgi Kaynağı

Bilindiği üzere Hz. Muhammed, peygamberlik vazifesinden önce herhangi bir dini-dünyevi eğitim almamıştır. Çevresince bütün güzel sıfatlarla vasıflandırılmış, güzel ahlaki niteliklere sahip olarak yetim ve öksüz bir şekilde büyümüştür. Peygamberliğine kadar, elde ettiği bilgi onun için dünyevi tecrübe olmuş, okuma yazma bilenlerin sayısının çok az olduğu Arap toplumunun sosyal yaşantısına şahit olmuş ve içinde yaşadığı toplumun mümtaz bir ferdi olarak yaşamıştır. Kur'an'ın ifadesiyle risalet vazifesine kadar ümmi idi. İlk eğitimi ilahi vahiyle olmuştur.

Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için Kur'an'da Hz. Peygamber için kullanılan ümmi kavramının ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır. Akabinde kendisine verilen vahiy ve kendisinin gayb bilgisine sahip olup olmadığı açıklanacaktır.

1.1.1. Hz. Muhammed'in Ümmi Oluşu

Ümmi kelimesi tekil ve çoğul kalıplarıyla Kur'an'da 6 defa geçmektedir. 3 yerde Arap toplumu, 1 yerde Yahudiler ve 2 yerde Hz. Peygamber için kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği ayetler şu şekildedir:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسَلَمْتُمْ فَإِنْ أَسَلَمْتُمْ فَقَدْ اهْتَدَوْا
Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitap'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar."¹¹⁸ Buradaki ümmiler ile murad edilenin Yahudiler olduğu belirtilmektedir.¹¹⁹

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسَلَمْتُمْ فَإِنْ أَسَلَمْتُمْ فَقَدْ اهْتَدَوْا
Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: "Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?" Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkıyla görendir."¹²⁰ Burada ümmiler lafzı ile kast olunan okuma yazma bilmeyen müşriklerdir.¹²¹

وَمَنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا
Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolayısıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."¹²² Bu ayette de Arap toplumu ümmî olarak nitelendirilmiştir.¹²³

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ
O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."¹²⁴ Bu ayette okuma yazma bilmeyen ya da okuma

¹¹⁸ el-Bakara 2/78.

¹¹⁹ bk. Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 1/89; Fahrüddin Muhammed b. Hüseyin er-Râzî et-Tâberistanî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988), 3/119.

¹²⁰ Â-i İmrân 3/20.

¹²¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 6/220; Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm* (b.y.: y.y. ts.), 1/202; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmizî't-tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kitabî'l-Arabi, 1407), 1/347.

¹²² Â-i İmrân 3/75.

¹²³ bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/607; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, çev. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 1/390.

¹²⁴ el-Cuma 62/2.

yazma oranının düşük olduğu Arap toplumu, ümmi olarak nitelendirilmekte ve Hz. Peygamberin de böyle bir toplumdaki çıkışı ifade edilmektedir.¹²⁵

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ
وَعَزَّزُوا وَتَصَرُّوهُ وَاتَّبَعُوا التَّوْرَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve
İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği
emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri
haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı
gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur’an’a) uyanlar var ya, işte
onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹²⁶

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمَّا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبَعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
“*(Ey Muhammed!) De ki: Ey
insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlerine kendisine ait olan Allah’ın hepinize
gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O
hâlde, Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Resulüne, o ümmî peygambere iman edin ve
ona uyun ki doğru yolu bulasınız.*”¹²⁷ Bu iki ayette ümmi lafzı tekil olarak Hz. Peygamber
için kullanılmıştır.

Ümmi (الأمي) lafzının lügat manası itibariyle iki kelimedenden türemiş olması muhtemeldir. Birinci görüşe göre, anne ve asıl gibi manalara gelen “ümm” (الأم) kelimesinden ism-i mansub olarak ümmi (الأمي) geldiği ve annesinden doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, sonradan okuma yazma öğrenmemiş manalarını ihtiva ettiği kabul edilmektedir. İkinci görüşe göre ise ümmi (الأمي) kelimesi, topluluk ve millet gibi manalara gelen “ümme” (الأمّة) kelimesinden türeyerek ism-i mansub olarak gelmiştir. Buna göre ümmi, içinde doğup büyüdüğü toplumun bir ferdi, onların sahip olduğu nitelik

¹²⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/478.

¹²⁶ el-A’râf 7/157.

¹²⁷ el-A’râf 7/158.

ve yeteneklere sahip kimseyi ifade etmektedir.¹²⁸ İstilahî olarak “okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse”¹²⁹ olarak tarif edilmektedir.

Hız. Peygamber için iki ayette ümmî kelimesinin kullanımı, kendisine risalet vazifesi verilirken kendisinin okuma yazma bilmediğini ve tebliğ ettiği dinin bütün muhtevasını Allah’tan aldığını göstermektedir.¹³⁰ Râzî (öl. 606/1210), Hız. Peygamberin “Biz, yazı ve hesap bilmeyen ümmî bir toplumuz”¹³¹ hadisinden yola çıkarak ümmî kelimesini “Arap milletinin özelliklerini taşıyan kimse” şeklinde tarif etmektedir. Hız. Peygamberin içinden çıktığı Arap toplumunun çoğunluğunun okuma yazma bilmediklerinden Hız. Peygamber için bu tabirin kullanıldığını izah etmektedir. Hız. Peygamber için bu tabirin kullanılmasının ayrı bir mucize olduğunu belirten Râzî, eğer Hız. Peygamber risaletten önce okuma-yazma bilseydi batıl ehli olanlar, Kur’an’ı Hız. Peygamberin yazdığını iddia edeceklerdi. Fakat okuma yazma bilmeyen Hız. Peygamberin insanlara Kur’an’ı getirmesinin büyük bir mucize olduğunu açıklamaktadır.¹³²

Hız. Peygamberin, peygamberlik vazifesinden önce okuma-yazma bilmediği ayetle sabittir: *وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطَلُونَ* “*Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.*”¹³³ Bu ayete açık bir ifadeyle Hız. Peygamberin okuyup yazamadığı belirtilmektedir.

1.1.2. Hız. Muhammed’in Vahiy Alması

¹²⁸ Geniş bilgi için bk. Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/309; İsmail Yörük - İsmail Şık, Kelam Açısından Hız. Peygamberin Ümmiliği, *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/9 (ts.), 174; Emine Demil, Ümmî Kavramı ve Hız. Muhammed’in Ümmiliği, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (Haziran 2017), 92; Mehmet Soysaldı - Songül Şimşek, Kur’an’da Ümmî Kavramının Semantik Analizi ve Bu Bağlamda Hız. Peygamberin Ümmiliği Meselesi, *EKEV Akademi Dergisi* 7/16 (2003), 87; Ziya Şen, Kur’an’da Ümmî Kavramı ve Hız. Peygamber’in Ümmiliği, *İslami İlimler Dergisi* 1/2 (2006), 203-204; Veysel Kasar, Kur’an’da Hız. Muhammed’in Risaletinin Delilleri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/27 (Ocak-Haziran 2012), 103; Muhammed Çelik, Kur’an-ı Kerimin Hız. Muhammed’in Nübüvvetini Müdafası, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 11.

¹²⁹ Mertoğlu, “Ümmî”, 42/309.

¹³⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/601.

¹³¹ Aynı mana hadis kitaplarında farklı şekillerde rivayet edilmektedir. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Saḥîhu’l-Buhârî*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasır (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Kitabu’s-Siyâm”, 13 (No. 1913); Müslim, “Kitabu’s-Siyâm”, 15.

¹³² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/98.

¹³³ el-Ankebût, 29/48.

Vahiy (وحى) lügatte; gizli konuşmak, işaret etmek, ima etmek, fısıldamak, mektup yazmak, seslenmek, gizli ve süratli bir şekilde bildirmek, ilham etmek gibi manalara gelir.¹³⁴ İstilahî olarak; “yüce Allah’ın genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilahi emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesi”¹³⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

Vahiy, iki varlık arasında gerçekleşen bir durumdur. Birinden diğerine bir şeylerin iletimi söz konusudur. İslam kültüründe Allah’ın peygamberleri vasıtasıyla insanlara mesaj göndermesi olarak bilinmektedir. Kur’an’da vahiy kelimesi türevleriyle birlikte yaklaşık 80 defa geçmekte olup aşağıdaki manalarda kullanılmıştır.

1- Kimi ayetlerde kelime, lügat manaları kastedilerek kullanılmıştır. Peygamberler dışındaki insanlar ve bal arısı için ilham etmek manasında kullanılmıştır.

وَإِذْ أُوحِيَ إِلَى الْخَوَارِجِ أَنْ آمِنُوا بِى وَبِرَسُولِى قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *“Hani bir de, Bana ve Peygamberime iman edin diye havarilere ilham etmiştim. Onlar da İman ettik. Bizim Müslüman olduğumuza sen de şahit ol demişlerdi.”*¹³⁶ bu ayette Hz. İsa’nın havarileri için kullanılan vahiy kelimesi ilham etmek manasındadır.

Aynı şekilde Hz. Mûsâ’nın annesi için de kullanılan vahiy kelimesi ilham etmek manasında kullanılmıştır. *“Hani annene ilham edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik”*¹³⁷

Başka bir ayette ise bal arısı için vahiy kelimesi kullanılmıştır. *وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ* *“Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.”*¹³⁸ bu ayette ilham etme manasında kullanılan¹³⁹ vahiy kelimesiyle Allah bal arısına görev ve hareket tarzını bildirmektedir.¹⁴⁰

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا *“Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara sabah akşam*

¹³⁴ İbn Manzûr, “vhy”, 15/379-382;

¹³⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 47.

¹³⁶ el-Mâide 5/111.

¹³⁷ Tâ hâ 20/38.

¹³⁸ en-Nahl 16/68.

¹³⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 14/275.

¹⁴⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 46.

Allah'ı tespih edin diye işaret etti."¹⁴¹ Bu ayette vahiy kelimesi işaret ve ima etmek manasında kullanılmıştır.¹⁴²

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ “Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğze kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.”¹⁴³ ve بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا “Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetti.”¹⁴⁴ Ayetlerinde vahiy kelimesi, gök yüzüne görevini bildirme manasında kullanılmıştır.

2- Bazı ayetlerde Hz. Muhammed (s.a.s.) dışındaki diğer peygamberlere vahyin gönderildiği, değişik hususlarda vahiy yoluyla kendileriyle irtibat kurulup ilahi taleplerin kendilerine bildirildiği ifade edilmektedir. Nûh, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf Mûsâ, İsâ, Eyyüb, Yûnus, Hârûn, Süleyman, Davûd ve ismi belirtilmeyen diğer peygamberlere vahyedildiği birçok ayette belirtilmektedir.¹⁴⁵

3- Vahiy kelimesinin geçtiği ayetlerin önemli bir kısmında muhatap Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Vahiy kelimesinin kullanımıyla ilgili özetle şu hususlar dile getirilmiştir: Kendisine anlatılanlar gaybi haberlerdir. Diğer peygamberlere vahyedildiği gibi kendisine de vahyedilmiştir. Kendisine vahyedilen Arapça Kur'an'dır. Kur'an'ın vahyedilmesiyle kendisine kıssaların en güzeli anlatılmıştır. Vahyedileni inkarcılara okuması istenmiştir. Hz. Peygamber iman, kitap nedir bilmezken Allah kendisine bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyetti. Cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinlediği vahyedildi. Kendisine vahyolunacak şeyleri dinlemesi ve sınıksız sarılması istendi. Hz. Peygamber vahiy ile uyarılmış, kendisine Allah'ın tek olduğu vahyedilmiştir. Hidayetin vahiy sayesinde olduğu bildirilmiştir. Kendisinin sadece vahye uyduğu ve bir uyarıcı olduğu bildirilmiştir. Kendisine bazı hikmetler vahyedilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Meryem 19/11.

¹⁴² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 37.

¹⁴³ Fussilet 41/12.

¹⁴⁴ ez-Zilzâl 99/5.

¹⁴⁵ Hz. Muhammed (s.a.s.) dışındaki peygamberlere vahyedildiğini ifade ayetler için bk. en-Nisâ 4/163; el-A'râf 7/117,160; Yûnus 10/87; Hûd 11/36-37; Yûsuf 12/15,109; en-Nahl 16/43; Tâ hâ 20/77; el-Enbiyâ 21/25; el-Mü'minûn 23/27; eş-Şu'arâ 26/52,63.

¹⁴⁶ Bu hususların ifade edildiği Ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/44; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/19,50,106,145; el-A'râf 7/203; Yûnus 10/15,109; Hûd 11/12,49; Yûsuf 12/3102; er-Ra'd 13/30; en-Nahl 16/123; el-İsrâ 17/39,73,86; el-Kehf 18/27,110; Meryem 20/13,48; el-Enbiyâ 21/45,108; el-Ankebût 29/45; el-Ahzâb 33/2; Sebe' 34/50; Fâtır 35/31; Sâd 38/70; ez-Zümer 39/65; Fussilet 41/6; eş-Şûrâ 42/3,7,13,52; ez-Zuhruf 43/43; el-Ahkâf 46/9; en-Necm 53/4,10; el-Cin 72/1.

Hız. Peygamber okuma yazma bilmeyen Arap toplumunun bir ferdi iken Allah tarafından vahiy yoluyla hiçbir bilgenin bilemeyeceği, ulaşamayacağı olağanüstü bilgilerle donatılmıştır. Vahiy bir peygamberi diğer insanlardan ayıran en temel farktır. Zira peygamberliğin olmazsa olmaz şartıdır. Bu sebeple Hız. Peygamberin eğiticisi ve terbiye edicisi, edindiği bilgilerin sahibi ve kaynağı yüce Allah'tır. Bu nedenle vahiy, Hız. Peygamberin tek bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3. Hız. Muhammed'in Gayb Bilgisi

Gayb, duyu organlarıyla veya hesap ve tecrübe ile bilinmeyen şey demektir. Hız. Peygamberin gayb bilgisine sahip olmadığı birçok ayette ve birçok sahih hadiste beyan edilmiştir. Kur'an'ın birçok ayetinde gayb bilgisinin sadece ve sadece Allah'a ait olduğu, bu konuda Hız. Peygamberin hiçbir tasarrufunun olmadığı, Allah'ın kendisine bildirdikleri dışında hiçbir bilgiye sahip olmadığı vurgulanmaktadır. şu ayetler konuyu yeteri kadar izah edici mahiyettedir.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْفُطُ مِنْ رِيقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي

*“Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.”*¹⁴⁷

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَنْتَبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي

*“De ki: Ben size, ‘Allah'ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size ‘Ben bir meleğim’ de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum. De ki: Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?”*¹⁴⁸

إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ “İşte

bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların

¹⁴⁷ el-En'âm 6/59. Bu ayetle Allah gayb sırlarına kendisi dışında, bütün peygamberler dahil hiç kimsenin vakıf olmadığını bildirmektedir. Muhammed Reşid b. Ali Rıza b. Muhammed şemsuddin b. Muhammed Bahauddin, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-hakim tefsiru'l-menar* (b.y.: el-Hey'etü'l-Misriyye el-Amme li'l-Kitab, 1999), 7/381.

¹⁴⁸ el-En'âm 6/50.

olacaktır.”¹⁴⁹

“De قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرَى مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ”
ki: Ben kendi kendine ortaya çıkmış bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”¹⁵⁰

Gaybın bilgini, sahibi yalnızca Allah’tır. Allah, bu gayb hazinesinden dilediği kullarına bir kısmını anlatmıştır. Hz. Peygamberin gayba dair bildikleri de sadece Allah’ın kendisine bildirdiği bir kısım malumattan ibarettir. Allah’ın kendisine bildirdikleri dışında kendisinin gayba dair herhangi bir bilgisi ve tasarrufu söz konusu değildir.

1.2. Hikmet

İyi işlenmesi gereken kavramlardan biri hiç şüphesiz hikmet kavramıdır. Birçok alim hikmet kavramını sünnet olarak açıklamışlar. Bu nedenle hikmet kavramının iyi bir şekilde izah edilmesi çalışmanın anlaşılabilirliğine büyük katkı sunacaktır.

Öncelikle hikmet kavramının sözlük manası üzerinde durulacaktır. Akabinde kelimenin kökü ve türevlerinin Kur’an’daki kullanımları incelenecek ve sonrasında alimlerin bu kavramın ıstılahına dair yaptıkları izahatlar ve bu kavramın neyi ifade ettiği açıklanacaktır.

Hikmet (الحكمة) kelimesi “hkm” (حَكَمَ-يَحْكُمُ-حُكْمٌ/حُكُومَةٌ) kökünden mastardır. Çoğulu hikem (حَكْمٌ) gelir. Bu kökün en temel manası hüküm vermek, yargıda bulunmaktır. Allah için kullanılan ve işleri gereği gibi sağlam ve kusursuz yapan manasını ihtiva eden hakîm (الحكيم/الحاكم) sıfatı da bu kökten gelmektedir.¹⁵¹

Bu kelimenin kökünde; sabitleştirmek, sağlamlaştırmak, karar kılmak, verilen hükmü yerine getirmek, işi gereği gibi sağlam ve kusursuz yapmak manaları bulunmaktadır. Hikmet kelimesinin hüküm, hüküm vermek, sağlamlaştırmak,

¹⁴⁹ Hûd 11/49. “Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin.” İfadesiyle Hz. Peygamberin ve Arap toplumunun anlatılan bu kıssaların teferruatı hakkında bundan önce hiçbir malumata sahip değillerdi. “Sadece gaybın sahibi olan Allah’ın, bunlardan haberi olmayan peygamberine bildirmesiyle sizler bildiniz.” demek istenmiştir. Geniş bilgi için bk. Ebü’t-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Han b. Hasen b. Alî el-Kannevci, *Fethu’l-beyan fi makasidi’l-Kur’ân* (Beyrut: Mektebetu’l-Asriyye, 1992), 6/198.

¹⁵⁰ el-Ahkâf 46/9.

¹⁵¹ İbn Manzûr, “hkm”, 12/140-141; İsfahânî, “hkm”, 248-249; Cevherî, “hkm”, 5/1901-1902; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, thk. Muhammed Avd Muri’b (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arab, 2001), “hkm”, 4/69; Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhîṭ*, thk. Muhammed Naim Arkasusi (Beyrut: Müessesetü’r-Risale 1426/2005), “hkm”, 1/1095.

engellemek, alıkoymak, gem vurmak, adalet, ilim, hilm, fıkıh, nübüvvet gibi manaları ihtiva ettiği bildirilmektedir. Allaha nispetle hikmet, işleri gereği gibi sağlam ve kusursuz yapan, insana nispetle kullanıldığında dengeli ve adil olma, orta yol üzerinde bulunma, ve mevcudatı bilip hayırlı işler yapma manasına gelmektedir.¹⁵²

Hikmet kavramı birçok ilim dalında kullanılmakta ve farklı tanımlamaları yapılmaktadır. Örneğin hikmet kavramı tasavvufta “ilahi sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların varoluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilahi iradenin rolünün keşfedilmesi”¹⁵³, fıkihta “hükümün konuluş amacı (makasid-i şari’i) veya bu hükümle sağlanmak istenen maslahat (mesalih-i ibad)”¹⁵⁴ olarak açıklanmaktadır.

Dolayısıyla hikmet kavramı için ortak bir ıstılahi tanım yapılamamıştır. Burada hikmet kavramının Kur’an’da nasıl bir anlam sahasına sahip olduğu ve tefsir âlimlerinin bu hususta yaptıkları izahatlar aktarılacak olup Hz. Muhammed (s.a.s.)’e verilen hikmet ile kastın ne olduğu Kur’an perspektifinde tanımlanmaya çalışılacaktır.

Hikmet kelimesinin kendisinden türediği hkm (حَكْمٌ-يَحْكُمُ/حُكْمٌ) kökü Kur’an’da türevleriyle birlikte değişik terkiplerde kullanılmaktadır. حَكْمٌ-يَحْكُمُ-حُكْمٌ kökü fiil ve isim olarak hikmet (الحكمة) türevi dışındaki diğer kullanımlarında özetle şu manalar ifade edilmiştir: Allah için kullanıldığında insanların ayrılığa düştüğü şeyler konusunda Allah’ın karar vermesi, hüküm vermesi, yargılaması,¹⁵⁵ hüküm sahibi ve en iyi hükmedenin Allah olduğu,¹⁵⁶ Allah’ın hükmüne kimseyi ortak etmeyeceği,¹⁵⁷ Allah’ın Kitabı ile hüküm verilmesi¹⁵⁸ anlamlarında kullanılmıştır. İnsanlar için kullanıldığında insanların karar vermesi, hüküm vermesi, yargılaması¹⁵⁹ ve takdir etme, ölçme¹⁶⁰

¹⁵² Geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, “hkm”, 12/140-143; İsfahânî, “hkm”, 248-251; Ezherî, “hkm”, 4/69-71; Fîrûzabâdî, “hkm”, 1/1095; İlhan Kutluer, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/504.

¹⁵³ Mustafa Kara, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/518-519.

¹⁵⁴ Ferhat Koca, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/518-519.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/113; Âl-i İmrân 3/55; en-Nisâ 4/141; el-Mâide 5/1,50 el-A’râf 7/87; Yûnus 10/109; Yûsuf 12/80; er-Ra’d 13/41; en-Nahl 16/126; el-Enbiyâ 21/112; el-Hac 22/56,69; en-Neml 27/78; ez-Zümer 39/3,46.

¹⁵⁶ el-En’âm 6/26,57; Hûd 11/45; Yûsuf 12/40,67; el-Kasas 28/70,88.

¹⁵⁷ el-Kehf 18/26.

¹⁵⁸ Âl-i İmrân 3/23.

¹⁵⁹ en-Nisâ 4/58; el-En’âm 6/136; Yûnus 10/35; en-Nahl 16/59; el-Ankebût 29/4; es-Sâffât 37/154.

¹⁶⁰ el-Mâide 5/95.

anlamlarında kullanılmıştır. Mastar olarak (حَكَمًا) Allah'ın¹⁶¹ ve insanların¹⁶² hakem olması anlamında ve حُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ terkibiyle “cahiliye dönemi hükmü”¹⁶³ şeklinde de kullanılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.) ve diğer bazı peygamberlerin bir olay, durum hakkında hüküm ve karar vermeleri,¹⁶⁴ Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hakem yapılması,¹⁶⁵ Allah'ın kitabı ile hükmetmek¹⁶⁶ ve ayetleri muhkem kitap¹⁶⁷ manalarında da kullanılmıştır.

Kur'an'da kelimenin ihkam kalıbıyla (أَحْكَمُ/يُحْكِمُ/الْحَكَمًا) Allah'ın ayetlerini sağlamlaştırması, muhkem hale getirmesi¹⁶⁸ ve tehaküm kalıbıyla da (تحاكم-يتحاكم-تحاكما) mahkemeye çıkmak¹⁶⁹ manasında kullanımları bulunmaktadır.

Allah'ın; en iyi hükmeden, hüküm verenlerin en hayırlısı (خَيْرُ الْحَاكِمِينَ / أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ) manasına gelen hâkim¹⁷⁰ (الحاكم) ve her şeyi hikmetle yapan, hüküm ve hikmet sahibi¹⁷¹ manasına gelen hakîm (الحكيم)¹⁷² ism-i şerifleri de hkm (حَكَمَ-يَحْكُمُ-حُكْمٌ-حُكُومَةٌ) kökünden gelmektedir. Hakîm (الحكيم) kelimesi bazı ayetlerde hikmet dolu Kur'an¹⁷³ ve hikmetli iş¹⁷⁴ manalarında da kullanılmıştır.

Hkm kökünün en çok kullanılan ve üzerinde durulan türevi hikmet (الحكمة) kelimesidir. Kur'an'da yaklaşık 19 ayette hikmet (الحكمة) kelimesi geçmektedir. Bazı ayetlerde de bu kökün diğer türevleri hikmet manasında kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği

¹⁶¹ el-En'âm 6/114.

¹⁶² en-Nisâ 4/35.

¹⁶³ el-Mâide 5/50.

¹⁶⁴ el-Mâide 5/42; el-Enbiyâ 21/78; en-Nûr 24/48,51; Sâd 38/22,26.

¹⁶⁵ en-Nisâ 4/65; el-Mâide 5/43.

¹⁶⁶ el-Bakara 2/213; en-Nisâ 4/105; el-Mâide 5/45,47,48,49,54.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁶⁸ el-Hac 22/52.

¹⁶⁹ en-Nisâ 4/60.

¹⁷⁰ el-A'râf 7/87; Yûnus 10/109; Hûd 11/45; Yûsuf 12/80; et-Tîn 95/8.

¹⁷¹ Bekir Topaloğlu, “Hakîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/181.

¹⁷² el-Bakara 2/32,129,209,220,228,240,260; Âl-i İmrân 3/6,18,62,126; en-Nisâ 4/11,17,24,26,56,92,104,111,130,158,165,170; el-Mâide 5/38,118; el-En'âm 6/18,73,83,128,139; el-Enfâl 8/10,49,63,67,71; et-Tevbe 9/ 15,28,40,60,71,97,106,110; Hûd 11/1; Yûsuf 12/6,83,100; İbrâhîm 14/4; el-Hicr 15/25; en-Nahl 16/60; el-Hac 22/52; en-Nûr 24/10,18,58,59; en-Neml 27/6,9; el-Ankebût 29/26,42; Lokmân 31/9,27; el-Ahzâb 33/1; Sebe' 34/1,27; Fâtır 35/2; ez-Zümer 39/1; el-Mü'min 40/8; Fussilet 41/42; eş-Şûrâ 42/3,51; ez-Zuhruf 43/4,84; ed-Duhân 44/4; el-Câsiye 45/2,37; el-Ahkâf 46/2; el-Fetih 48/4,7,19; el-Hucurât 49/8; ez-Zâriyât 51/30; el-Hadîd 57/1; el-Haşr 59/1,24; el-Mümtehine 60/5,10; es-Saff 61/1; el-Cuma 62/1,3; et-Tegâbün 64/18; et-Tahrîm 66/2; el-İnsân 76/30.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/58; Yûnus 10/1; Lokmân 31/2; Yâ Sîn 36/2.

¹⁷⁴ ed-Duhân 44/4.

ayetleri Mushaf'taki tertibine göre sırasıyla incelemek konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
 “Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”¹⁷⁵ Mushaf'taki tertibe göre hikmet (الحكمة) kelimesinin geçtiği ilk ayettir. Önceki ayette Hz. İbrahim'in “Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.”¹⁷⁶ şeklindeki duasının devamı olarak bu ayet gelmiştir.

Tefsir kaynaklarının çoğunluğunda “Ben atam İbrâhim'in duası, İsa'nın müjdesiyim” hadisi delil gösterilerek ayette geçen elçiden kastın Hz. Muhammed olduğu ve kitaptan kastın da Kur'an olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁷ Hikmet hususunda ise farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Taberî (öl. 310/923) hikmeti, ancak Peygamberin bildirmesiyle bilinebilen, Allah'ın hükümleri olarak izah etmekte ve hikmet kelimesinin hüküm (الحكم) kökünden türetildiğini, bunun da hak ile batılı ayıran Kur'an olduğunu açıklamaktadır.¹⁷⁸ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), İbn Abbas'ın “Kitabın Kur'an ve hikmetin de sünnet olduğu” beyanını aktardıktan sonra hikmeti fıkıh, helal ve haram, Kur'an'ın öğütleri olarak açıklamaktadır.¹⁷⁹

Fahredden Râzî hikmeti, söz ve fiilde isâbet etmek, her şeyi yerli yerine koymak, cehalet ve hatadan alıkoyan şey olarak tarif etmektedir. Razi, Keffâl'in (öl. 365/976) bazı felsefecilerin hikmeti, “insan gücü nisbetinde Allah'a benzeme” diye tarif ettiklerine, İmam Malik'in (öl. 179/795) hikmeti “dini bilmek, onu anlamak ve ona uymak” şeklinde tanımladığına dair rivayetler ve İmam Şafii'nin (öl. 204/820), hikmetin Kur'an dışındaki

¹⁷⁵ el-Bakara 2/129.

¹⁷⁶ el-Bakara 2/128.

¹⁷⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, çev. Zekeriya yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 1/562-563; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/211-212; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil*, 1/188; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3/472-475.

¹⁷⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesü'r-Risale, 1420/2000), 3/87-88.

¹⁷⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, çev. Abdülvehhap Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 1/152.

bir şeyin olması gerektiği ve bunun da Hz. Peygamber'in sünnetinden başka bir şey olamayacağı görüşünde olduğunu aktarmaktadır. Devamında Razi, bazı müfessirlerin hikmeti; hak ile bâtılın arasını ayırmak, kitaptaki hüküm ve muhtelif faydaların ve müteşabih ayetlerin öğretilmesi şeklinde tanımladıkları açıklamaktadır.¹⁸⁰

Kurtubî (öl. 671/1273), hikmet kavramı için “dini bilmek, te’vil k hususunda derin bilgi sahibi olmak, Allah’ın vergisi bir seciye ve bir nur olan kavrayış, sünnet ve şeriatın beyan edilmesi, hüküm ve kaza” şeklinde tanımlamaların yapıldığına dair rivayetler aktarmakta ve bu manaların birbirine yakın olduğunu kabul etmektedir. Kurtubî, hikmetin Kur’an’ı anlama yöntemi olduğunu ve bunun Hz. Peygambere vahyedildiğini savunmaktadır. Ayette öğretilmesi istenenler ile ilgili olarak şu izahatların da yapıldığını aktarmaktadır: “Âyetler, lafızların zahiren tilavet edilmesidir. Kitap, lafızların anlamlarıdır. Hikmet, hükümdür. Hüküm ise yüce Allah’ın hitabı ile murad ettiği mutlak, mukayyed, müfesser, mücmel, umum, husus gibi bütün hükümlerdir.”¹⁸¹

Beydâvî (öl. 685/1286) hikmeti, nefsi kemale erdirecek marifet ve hüküm,¹⁸² Nesefî (öl. 710/1310) ise sünnet ve Kur’an’ı anlama gücü olarak açıklamaktadır.¹⁸³ İbn Kesir (öl. 774/1373), hikmetin sünnet olduğunu söylemekte ve görüşünü teyit etmek için bazı alimlerin de bu görüşte olduğunu beyan etmektedir. İkinci görüş olarak sünnetin Kur’an’ı anlamak olduğunu ifade etmekte ve bu iki görüşün aynı anlama geldiği belirtmektedir.

184

Celaleyn tefsirinde ise hikmet, Kur’an’daki hükümler olarak açıklanmaktadır.¹⁸⁵ Süyûtî (öl. 911/1505), Hasan Basrî (öl. 110/728) ve Katade’nin (öl. 117/735), hikmetin sünnet olduğu beyanatlarını aktarmaktadır.¹⁸⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942) hikmeti, ilim ve amelde sağlamlık, sözde ve işte isabet olarak açıklamaktadır.¹⁸⁷ Sâbûnî hikmeti, kendisiyle amel edilen faydalı ilim olarak açıklamakta ve bundan

¹⁸⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3/474-475.

¹⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, thk. Ahmed el-Berduni - İbrahim Atfiş (Kahire: Darul Kütübî’l-Misriyye, 1384/1964), 2/131.

¹⁸² Kadî Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), 1/198.

¹⁸³ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve ḥaḳâ’iḳu’t-te’vîl*, thk. Yusuf Ali Bedivi (Beyrut: Daru’l-Kelim et-Tayyib, 1998/1419), 1/131,143.

¹⁸⁴ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü’l-Ḳur’âni’l-‘azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame (b.y.: Daru’t-Tıbbiyye, 1420/1999), 1/444-445.

¹⁸⁵ Celâleddin el-Mahallî – Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü’l-Celâleyn* (Kahire: Daru’l-Hadis, ts.), 27.

¹⁸⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 1/563.

¹⁸⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Hisar Yayınevi, 2011), 1/375.

kastedilenin de Hz. Peygamberin sünnet-i seniyyesi olduğunu beyan etmektedir.¹⁸⁸ İzzet Derzeze (öl. 1984) hikmeti, içinde doğruluk ve isabet bulunan olarak açıklamaktadır.¹⁸⁹

Hikmet kelimesinin geçtiği ikinci ayet: *كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ* “Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”¹⁹⁰ ayetidir. Bu ayette, el-Bakara 2/129 ayetinde hikmet kavramına yüklenen mananın aynısı ifade edilmiştir. Bu nedenle alimlerin çoğunluğu hikmet kavramının geçtiği önceki ayette (el-Bakara 2/129) bu kavramı açıkladıkları için burada ziyade bir beyanatta bulunmamışlardır.

Bu ayetin tefsirinde önceki izahatlarla birlikte özetle; Taberî, Hz. Peygamberin ümmetine Kur’an’ın hükümlerini, sünnetlerini ve dinin hükümlerini öğrettiğini¹⁹¹ aktarmaktadır. İbnü’l-Cevzî,¹⁹² İbn Kesir¹⁹³ ve Nesefî¹⁹⁴ bu ayette geçen hikmet ile kast olunanın sünnet olduğu açıklamışlardır. Râzî hikmeti, Kur’an’ın tafsîlâtını ihtiva ettiği diğer şer’î hükümlerin bilinmesi olarak açıklamakta ve İmam Şafînin “Hikmet Resulullah’ın sünnetidir” demesinin de bu sebepten ötürü olduğunu beyan etmektedir.¹⁹⁵ İzzet Derzeze¹⁹⁶ hikmetin davranış, tasarruf ve diğer bütün işlerde doğru, isabetli, hak ve hayır olduğunu ifade etmektedir. Sâbûnî ise Hz. Peygamberin ümmetine yüce kitabın hükümlerini ve mübarek sünnet-i seniyyeyi, dünya ve din işlerinden bilmediklerini ve daha birçok şeyi öğrettiğini beyan etmektedir.¹⁹⁷

Hikmet kelimesinin geçtiği diğer bir ayet ise şöyledir: *وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِيَتَّعْتِدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ* “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları

¹⁸⁸ Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 1/164.

¹⁸⁹ Muhammed İzzet Derzeze b. Abdilhâdî b. Dervîş, *et-Tefsîrü’l-ḥadîs* (Kahire: Daru İhyai’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1383), 6/237.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/151.

¹⁹¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, 3/211.

¹⁹² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 1/123.

¹⁹³ İbni Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1/464.

¹⁹⁴ Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve ḥaḳâ’iku’t-te’vîl*, 1/143.

¹⁹⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4/70.

¹⁹⁶ Derzeze, *et-Tefsîrü’l-ḥadîs*, 6/263.

¹⁹⁷ Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 1/188.

tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir."¹⁹⁸

Bu ayeti kerime talak konusunu işlemektedir. Boşanma hususunda kadınlara eziyeti haram kılmaktadır. Allah'ın insanlara öğüt almaları için indirdiği kitap ve hikmet nimeti hatırlatılmaktadır. Bu ayetin ana konusu talak olduğu için müfessirler çoğunlukla talak konusu ile alakalı açıklama yapmış ve hikmet kavramına dair fazla detaya girilmemiş ve hatta tefsirlerin çoğunda bu ayette geçen hikmet ile kast olunan manaya değinilmemiştir.

Ayette zikri geçen kitap ile kast olunanın Kur'an olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Müfessirlerin çoğunluğu hikmetin sünnet olduğunu izah etmişlerdir.¹⁹⁹ Bazı açıklamalarda hikmetin; fıkıh,²⁰⁰ kitaptaki hüküm,²⁰¹ Kur'an öğütleri²⁰² ve hakkında nas olmayan hususlarda Allah'ın muradını açıklayan sünnet,²⁰³ şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.

Hikmet kelimesinin geçtiği diğer bir ayet *فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ* "Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir."²⁰⁴ ayetidir. Bu ayet önceki ayetlerin işledikleri konunun devamı olarak nazil olmuştur. Tâlût'un komutasındaki az sayıdaki inananmış askerinin, Allah'ın yardımıyla Câlût'un ordusunu yendiğini ve Dâvud'un Câlût'u öldürdüğünü, Allah'ın Dâvud'a mülk (hükümdarlık) ve hikmet verdiğini, dilediği ilimlerden ona öğrettiğini bildirmektedir.

¹⁹⁸ el-Bakara 2/231.

¹⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/369; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 1/269; Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 1/288; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 5/15; İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/631; Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'iku't-te'vîl*, 1/193.

²⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 1/205.

Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, 50.

²⁰² Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdulmevcud vd. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994/1415), 1/338.

²⁰³ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 3/157.

²⁰⁴ el-Bakara 2/251.

Bu ayette Dâvud'a verilen mülkün hükümdarlık ve hikmetin ise peygamberlik²⁰⁵ olduğu açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu ayette hikmet kelimesi nübüvvet manasında kullanılmıştır.

Hikmet kelimesi, يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ “Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.”²⁰⁶ ayetinde de geçmektedir. Önceki ayetlerde Allah, kazanılan malın infak edilmesini, infak ederken başa kakılmamasını, şeytanın insanı cimrilikle korkuttuğunu ve Allah'ın mağfiret ve lütuf vadettiğini beyan etmektedir. Bu ayette ise Allah'ın hikmeti dilediğine vereceğini ve kime hikmet verdiyse ona çokça hayır verilmiş olacağını ve bu durumu akıl sahiplerinin anlayabileceğini açıklamaktadır.

Zemahşerî (öl. 538/1144) hikmeti, ilme vakıf olma ve ilimle amel etme²⁰⁷ olarak açıklamaktadır. Râzî hikmetten kast edilenin ilim ya da yerli yerinde yapılan iş olduğunu beyan etmektedir. Mukatil bin Süleyman (öl. 150/767)'ın “hikmetin Kur'an'da 4 anlamı vardır: Kur'an'ın vaaz ve nasihatleri, anlayış ve ilim, nübüvvet ve Kur'an'ın sırları” şeklindeki görüşünü de aktaran Razi, netice itibariyle her dört anlamın ilim manasına geldiğini açıklamaktadır. Hikmeti ‘doğruyu yapma’ olarak nitelendirmekte ve ‘hikmetin ilim veya yerli yerinde yapılan iş ve Allah'ın ahlakı ile ahlaklanma tanımları dışında kalmasının mümkün olmadığını savunmaktadır.²⁰⁸

Bazı kaynaklarda bu ayette geçen hikmet ile ilgili şu tanımlamalar da yapılmaktadır: “Bir yönüyle gerçeğe mutabık bilgi ve düzgün amel”,²⁰⁹ “Kur'an bilgisi, sünnet ya da Allah'ın rızasına ulaştıran faydalı bilgi ve onunla amel etme”,²¹⁰ “amel

²⁰⁵ Râzî, Hikmetin işleri en doğru ve en uygun biçimde yapmak, yerli yerine koymak olduğunu ve bu mânânın kemâli ve zirvesinin ancak nübüvvet ile gerçekleşeceğini beyan etmektedir. bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 5/366. Müfessirlerin çoğunluğu buradaki mülkün hükümdarlık olduğunu ve hikmetin de nübüvvet olduğunu açıklamışlardır. bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/129; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 1/289; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 5/370; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmi'izi't-tenzîl*, 1/296.

²⁰⁶ el-Bakara 2/269.

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmi'izi't-tenzîl*, 1/316.

²⁰⁸ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 5/516-517.

²⁰⁹ Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 1/328.

²¹⁰ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, 1/120.

etmeye götüren menfaatli ilim”,²¹¹ “neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ayırmaya yarayan bilgi”,²¹² ve “iyi iş yapmaya sevk edecek faydalı ilim”.²¹³

Birçok tefsir kaynağında bu ayette geçen hikmet kavramı açıklanırken aşağıdaki rivayetler aktarılmaktadır:

- Mücahit’ten şu üç görüş nakledilmektedir: “Âyette zikredilen hikmetten maksat, Kur’an ve Kur’an’ı anlamaktır”, “hikmetten maksat, sözde ve fiilde isabetli olmaktır”, “hikmet, ilim ve fıkıhtır.”

- Abdullah b. Abbas’ın şunları söylediği rivayet edilmektedir: Âyetteki hikmetten maksat, Kur’an’ın nâsîhini, mensuhunu, muhkemini, müteşabihini, mukaddemini, muahharını, helalini, haramını ve misallerini anlamak ve bilmektir.

- İbrahim en-Nehai’ye göre Hikmet, anlayış sahibi olmaktır.

- Rebi’ b. Enes’e göre Hikmet, Allah’tan korkmadır.

- Süddî: Hikmet, peygamberliktir.

- İbn Kuteybe: Hikmet, ilim ile amel etmektir.

- Hasan-ı Basrî: Hikmet, dinde takva sahibi olmaktır..

- İbn Zeyd: Hikmet, dinde akıl çalıştırmaktır.

- Katade ve Mücahid: Hikmet, Kur’ân’ı anlamaktır.

- Malik b. Enes: Hikmet Allah’ın dinini bilmek, o dinde fakih olmak ve ona uymaktır.

- İmam Malik’ten şu üç rivayet aktarılmaktadır. “Hikmet, Allah’ın emri hakkında tefekkür etmek ve ona tabi olmaktır”, “hikmet, Allah’a itaat, dinde anlayış sahibi olmak ve dinin gereğince amel etmektir”, “hikmet sünnettir.”²¹⁴

Yukarıdaki rivayetleri aktardıktan sonra Taberî, “Aslında hikmetten maksat, davranışlarda isabetli olmaktır. Davranışlarında isabetli olan, bilinmesi icabedeni

²¹¹ Celâleddin el-Mahallî – Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü’l-Celâleyn*, 60.

²¹² Mevdûdi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 1/212.

²¹³ Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 1/312.

²¹⁴ Görüş ve rivayetlerin senet ve detayları için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*, 5/576-579; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, 1/242; İbni Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 1/700; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 3/330.

bilendir, Allahtan korkandır. Fakihtir, âlimdir. Peygamberler de böyledir. Bu itibarla hikmeti, isabetli olma anlamında almak, bu görüşlerin hepsini kapsamaktadır.”²¹⁵

Kurtubî, Rebi’, Süddi ve Hasan-ı Basrî’nin rivayetlerinin dışındaki diğer rivayetlerin birbirine yakın olduğu beyan etmekte ve bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Hikmet ‘ihkâm (sağlam tutmak, sağlam yapmak) kelimesinden mastardır. Bu ise söz veya fiilde işi sıkı tutmak, sağlam yapmaktır. Sözü geçen bütün bu hususlar cins isim olan hikmetin bir türüdür.*” Allah’ın kitabının ve resulünün sünnetinin ve üstün kılmaya dair sözü geçen her şeyin birer hikmet ve hikmetin asıl anlamının kendisi vasıtasıyla sefihlikten uzak durulan şey olduğu, bundan dolayı ilim, Kur’an, akıl ve fehm (kavrayış) için hikmet tabirinin kullanıldığı kanaatini paylaşmaktadır.²¹⁶

Bu ayetin tefsirinde hikmet kavramı en detaylı haliyle *Hak Dini Kur’an Dili* tefsirinde işlenmiştir. Tefsirin müellifi izahata hikmetin sözlük manasını vermekle başlar. Akabinde yukarıda verdiğimiz rivayet ve görüşleri de içine alan yaklaşık 29 açıklamayı detaylıca açıklayıp değerlendirmektedir.²¹⁷

Hikmetin isim olarak manalarını şöyle açıklamaktadır: “... sağlam bilgiler, övülen ahlak, faydalı sanat, gerekli olan ve kastedilen menfaat, sebep ve sebep olma, kötülüğe engel olan veya iyiliği celbeden herhangi bir şey, ibret ve öğüt almayı gerektiren herhangi bir söz, hayret verici nitelikte sırlar, peygamberlik, sağlam sünnet, sünnetullah, peygamber sünneti, şeriat, din, kitap, Kur’an, İncil.”²¹⁸

Netice olarak 29 çeşit tefsiri aktardığını ve serdedilen görüşlerin üç kategoride değerlendirilebileceğini açıklamaktadır. Bunlar; “Faydalı amele götürmesi itibariyle ilim, ilme bağlı olarak yapılması itibariyle faydalı amel, biri de ilim ve amelde sağlamlık başka bir deyişle söz ve fiilde isabet veya ilim ve fıkıh manalarıdır. Bu manalar ise birbirine yakın ve birisi bulunduğu öbürünün de bulunması gereken manalardır.”²¹⁹

Hikmet kelimesini işleyen bir başka ayet ise *وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ* “*Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretecek.*”²²⁰ ayetidir. Önceki ayetlerde Hz. İsa’nın dünyaya gelişi ve özellikleri anlatılmaktadır. Bu ayette ise kendisine kitap,

²¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, 5/576-579.

²¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 3/330.

²¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/190-202.

²¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/200.

²¹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/201-202.

²²⁰ Âl-i İmrân 3/48.

*düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir): öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbâniler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.”*²²⁹ ayetinde geçen hüküm kelimesini bazı müfessirler hikmet olarak açıklamışlardır.

Hüküm kelimesi, sözlükte “karar vermek, yönetmek, alıkoymak, engellemek” gibi anlamlara gelir. “*Râzî, dil ve tefsir âlimlerinin bu âyette geçen hüküm kelimesiyle, Allah tarafından indirilen kitabın peygamber tarafından kavranmasının ve bu şekilde oluşan bilginin kastedildiği hususunda fikir birliği içinde olduklarını kaydeder.*”²³⁰

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ *“Hani, Allah peygamberlerden, ‘Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz’ diye söz almış ve, ‘Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?’ demişti. Onlar, ‘Kabul ettik’ demişlerdi. Allah da, ‘öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım’ demişti.”*²³¹ Bu ayette bütün peygamberlere hikmetin verildiği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ayetin ana konusu hikmet olmadığı için müfessirler bu ayetin ana teması üzerinde durmuşlar. Hikmet kavramı hakkında fazla bir izahatta bulunmamışlar. Râzî’nin “kitap peygamberlere indirilen ve okunan vahiydir. Hikmet ise kitabın içermediği ayrıntılı hükümlerle ilgili vahiydir.”²³² şeklindeki görüşü hikmet kavramını oldukça yerinde açıklamaktadır.

Hikmet kavramını konu edinen diğer bir ayet, لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ *“Andolsun, Allah, mü’minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*²³³ ayetidir.

Bu ayet, Hz. Peygamberin ümmetine Kur’an’ı ve hikmeti öğrettiğini beyan etmektedir. Elmalılı, burada Kitabın, şeriatın dış kabuğuna işaret olduğu, hikmetin de kitabın estetik ve gizliliklerine, sırlarına, illetlerine ve faydalarına işaret olduğunu

²²⁹ Â-i İmrân 3/79.

²³⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/613-614.

²³¹ Â-i İmrân 3/81.

²³² Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/619.

²³³ Â-i İmrân 3/164.

açıklamaktadır.²³⁴ Burada hikmetin öğretilmesi dinî konularla ilgili en doğru bilgi ve sünnet yani en güzel davranış biçimlerinin öğretimi olarak tefsir edilmektedir.²³⁵

Hikmet kelimesinin geçtiği bir diğer ise şöyledir: *أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا* “*Yoksa insanları; Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlerlik da vermiştik.*”²³⁶

Ayette Hz. İbrahim’in soyundan peygamberler gönderildiği, bu peygamberlere kitap, hikmet ve mülk (hükümdarlık) verildiği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Önceki bazı ayetlerde de peygamberlere hikmetin verildiği açıklanmıştı. Önceki ayetlerde gerekli açıklama yapıldığı için bu ayette hikmet üzerinde fazla durulmamıştır. Özet olarak bu ayette hikmet ile kastedilenin; peygamberlik, gerçeğin ve adaletin bilgisi, hakikatin sırları, din bilgisi, öğüt ve fıkıh (derin anlayış) gibi hususlar olduğu belirtmiştir.²³⁷

Aşağıda yer alan ayetlerde Hz. Muhammed (s.a.s.)’e verilen hikmet anlatılmaktadır.

يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا “*(Ey Muhammed!) Eğer Allah’ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı (Kur’an’ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah’ın sana lütfu çok büyüktür.*”²³⁸ ayetinde Peygamber efendimizin, Allah’ın koruması altında olduğu, kimsenin kendisini saptıramayacağı, Allah tarafından bir lütuf olarak Hz. Peygambere kitap ve hikmet indirildiği ve bilmediği şeylerin öğretildiği beyan edilmektedir.

²³⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/442; Râzî de benzer şekilde hikmeti şeriatın güzelliklerine, sırlarına, hikmetlerine ve faydalarına işaret olduğunu belirtmektedir. bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 7/185.

²³⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/710; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 1/449; Semerkandî, burada hikmeti fıkıh helal ve haram beyanı olarak açıklamaktadır. Bu da aslında bir nevi sünnettir. Semerkandî, *Baḥrû’l-’ulûm*, 1/262;

²³⁶ en-Nisâ 4/54.

²³⁷ bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 8/89; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 1/528; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/80; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 1/577; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ’i’u’t-tefsîr*, çev. Harun Ögmüş-Ahmet Ağırakça (İstanbul: Polen ve Karınca Yayınları, 2011), 1/543; Süyûtî, *ed-Dürri’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 4/471.

²³⁸ en-Nisâ 4/113.

Bu ayetin tefsirinde hikmet için; sünnet, Kur'an'ın ahkam ayetleri dışında kalan, din ve dünya için faydalı bilgi getiren kısmı, vahyi anlama ve uygulama kabiliyeti, Hz. Peygambere has zihni yapı ve anlama kabiliyeti, ilim ve amelde hakkı ve doğruyu bulan bir haslet, ilm-i ledün (görünenlerin ötesini gösteren ve içte ve dışta hatadan ve zarardan koruyan ilahi rahmet) gibi tanımlamalar yapılmıştır.²³⁹

“*Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği bazı hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.*”²⁴⁰ Önceki ayetlerde Hz. Peygambere; Allah ile birlikte başka bir ilah edinmemesini, Allah'tan başka kimseye ibadet etmemesini, anne babaya iyi davranılmasını, akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını vermesini, cimri olmamasını, saçıp savurmamasını, saçıp savuranların şeytanın kardeşi olduğunu, yoksulluk korkusuyla çocukların öldürülmemesini, çocukların öldürülmesinin büyük günah olduğunu, rızkı verenin Allah olduğunu, zinanın kötü ve çirkin bir iş olduğu ve yaklaşılmamasını, haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıyılmamasını ve öldüren için kısas uygulanmasını, verilen sözün yerine getirilmesini, yetimin malına güzel yaklaşılmasını, ölçü ve tartının doğru yapılmasını, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığı şeyin peşine düşmemesini, yeryüzünde böbürlenerek yürümemesini ve bu sayılanların kötü olanlarının Allah katında sevimsiz olduğunu bildirmektedir. Bu bilgilendirmeden sonra anlatılanların Hz. Peygambere vahyedilen birer hikmet olduğu belirtilmektedir. Bundan hareketle Allah'ın emir ve yasaklarının tamamının birer hikmet olduğu ve bu hikmetlerin tamamının bütün muhtevasıyla Hz. Peygambere vahyedildiği Aslında bu ayetler bir nevi hikmetin ne olduğunu tarif etmektedir.

“*Siz evlerinizde okunan, Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır.*”²⁴¹ Ayetinde Hz. Peygamberin hanımlarına hitaben evlerinde okunan, Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlamaları istenmektedir. Müfessirler bu ayette

²³⁹ bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/59; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/17; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/141.

²⁴⁰ el-İsrâ 17/39.

²⁴¹ el-Ahzâb 33/34.

hatırlamaları istenilen hikmet ile kastedilenin, Hz. Peygamberin söyledikleri yani sünneti olduğunu belirtmektedirler.²⁴²

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”²⁴³ Bu ayette Hz. Peygamberin, ümmî Arap toplumuna Allah’ın ayetlerini okuma, onlara kitabı ve hikmeti öğretme vazifesinin olduğu bildirilmektedir. Burada öğretildiği belirtilen hikmet; sünnet, ayetlerdeki mana ve dini hükümler olarak yorumlanmaktadır.²⁴⁴

جُكْمَةٌ بِالْعَةِ فَمَا تُعِنُّ الذُّنُورُ “Bu haberler, zirveye ulaşmış birer hikmettir! Fakat uyarılar fayda vermiyor.”²⁴⁵ Ayetinde geçen “جُكْمَةٌ بِالْعَةِ” tabiri Kur’an için kullanılmıştır. Tam, eksiksiz bir hikmet olarak tercüme edilebilir. “Hidayet ve beyan hususunda son noktaya ulaşmış hikmet,”²⁴⁶ “kuvvet ve gayeye isabet etme bakımından en yüksek dereceye ulaşmış hikmet”²⁴⁷ olarak açıklanmıştır. Önceki ayetlere gramer bakımından bağlantısı nedeniyle “eksiksiz bir hikmet olan uyarı ve haberlerle Kur’an geldi” şeklinde anlamak mümkündür. Ayet müstakil olarak değerlendirildiğinde ise “Kur’an eşsiz bir hikmettir, onda hiçbir eksiklik ve kusur bulunmaz” şeklinde anlaşılabilir.²⁴⁸

Hikmet kavramının işlendiği diğer bir ayet ise dine davet metodunu işleyen, اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”²⁴⁹ ayetidir. Bu ayetteki hikmet; kesin delil, şüpheleri giderip hakkı açıklayan delil ve Kur’an’ın öğütleri olarak açıklanmıştır.²⁵⁰ Mevdûdi (öl. 1903/1979) bu ayetteki hikmeti şöyle tarif etmektedir: “Hikmet; tebliği

²⁴² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/445-446; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 5/75; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/382; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 18/261.

²⁴³ el-Cuma 62/2.

²⁴⁴ Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 4/421; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/477; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/293; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 6/394.

²⁴⁵ el-Kamer 54/5.

²⁴⁶ Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 6/222.

²⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/25.

²⁴⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/185.

²⁴⁹ en-Nahl 16/125.

²⁵⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 14/377; Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 2/619; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, 3/466.

sırasında kişinin dikkatli ve basiretli olması, bunu körü körüne yapmamasıdır. Hikmet, hitap edilen kişinin zihin, yetenek ve şartlarının göz önünde bulundurulmasını ve Mesaj'ın bunlara uygun bir şekilde iletilmesini gerektirir.”²⁵¹

Bazı ayetlerde Peygamber efendimiz (s.a.s.) dışındaki diğer peygamberlere hikmet verildiği ifade edilmektedir. Müfessirlere göre bu ayetlerde peygamberlere verilen hikmetle özet olarak şu manalar kastedilmiştir: Doğru-yanlış, iyi-kötü hakkında gerçek, kuşatıcı ve din konusunda derin bilgi, akıl, ilim ve amelde sağlamlık, gerçeğe uygun olan her türlü söz ve şeriat, sahih inanç, yerinde ve doğru konuşma, isabetli görüş ve davranış, peygamberlik, Zebûr, hukuk bilgisi, muhakeme, yönetme, yargılama, hakimlik yapma, kitabı kavrama ve dinî hükümleri anlama yeteneği.²⁵²

Netice olarak hikmet kavramının geniş bir yelpazeye sahip olduğu söylenebilir. Bu kavram her ayette aynı manayı ifade etmemektedir. Peygamberler için kullanıldığı gibi Allah ve insanlar için de kullanılmıştır. Tefsir kaynaklarında, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kitap ile beraber verilen hikmete dair yapılan tanımların birbirini desteklediği görülmektedir. Hikmete dair yapılan izahatlar, hikmetin Allah tarafından Hz. Peygambere kitap ile beraber verilen bir ilim olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Hz. Muhammed'e verilen hikmetin sünnet olup olmadığının açıklığa kavuşması için sünnet ile neyin kastedildiği bilinmesi gerekir. Zira sünnet kavramının içine kimi tanımlamalarda sahabe ve tabiunun söz, fiil ve takrirlerinin de eklendiği bilinmektedir. Eğer sünnet kavramı ile kastettiğimiz; Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Kur'an ayetleriyle alakalı olarak dinle ilgili herhangi bir hususta söyledikleri, yaptıkları ve onayladıkları ise sünnetin hikmet kavramıyla eşdeğer olduğu muhakkaktır.

Bu itibarla Hz. Muhammed (s.a.s.)'in sünnetini, Allah tarafından kendisine vahyedilen hikmet olduğu, bunun Kur'an ayetleri dışında gerek Kur'an ayetlerini daha iyi anlama, Kur'an'da anlatılan hususlarla ilgili gerek dini bilgi vb. hususların mana olarak Hz. Peygambere Allah tarafından bildirilmesi şeklinde anlaşılabilir.

1.3. Tebliğ ve Tebyîn Vazifesi

²⁵¹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 3/70.

²⁵² bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/437, 4/336,573,574,688; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/88.; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 4/393; Hikmet kelimesinin geçtiği ilgili ayetler için bk. el-En'âm 6/89; Lokmân 31/12; Sâd 38/20; Yûsuf 12/22; Meryem 19/12; el-Enbiyâ 21/74; el-Kasas 28/14.

Peygamberliğin en önemli vazifesi Allah'tan alınan vahyin insanlara iletilmesidir. Bu vazife peygamberliğin olmazsa olmaz şartıdır. Kur'an literatüründe bu bildirme işine tebliğ denir. Tebliğ; hiçbir eksiltme ya da arttırma yapmadan vahyi olduğu gibi insanlara bildirmektir.²⁵³ Bu nedenle Kur'an'ın birçok ayetinde Hz. Muhammed'e vazifesinin tebliğ olduğu bildirilmektedir. Bu ayetlerin bazılarında göz atmakta yarar vardır.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.”²⁵⁴ ayetinde peygamberlik vazifesinin yerine getirilmesinin şartı olarak Allah'ın peygambere indirdiklerini, peygamberin insanlara tebliğ etmesi olarak belirtilmiştir. Aşağıdaki ayetler de tebliğ vazifesini konu edinmektedir.

... وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ “... Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkıyla görendir.”²⁵⁵

...elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir.”²⁵⁶

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ “Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir. Allah, sizin açıkladığınızı da, gizlediğinizi de bilir.”²⁵⁷

Peygamberlerin ikinci önemli vazifeleri tebliğ ettikleri vahyi beyan etmektir. Bu vazifenin ıstılahtaki karşılığı “tebyîn” yani açıklamadır. Tebliğde vahyi olduğu gibi aktarma varken, tebyinde aktarılan vahyin ihtiyaç duyulan yerlerinin açıklanması bulunmaktadır. Aşağıdaki ayetler tebyîn vazifesine işaret etmektedir.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.”²⁵⁸

²⁵³ Dereli, *Problematik Açısından Kur'an Sünnet İlişkisi*, 31.

²⁵⁴ el-Mâide 5/67.

²⁵⁵ Âl-i İmrân 3/20.

²⁵⁶ el-Mâide 5/92.

²⁵⁷ el-Mâide 5/99.

²⁵⁸ en-Nahl 16/44.

Peygamberin vahyi okumasını ve unutmamasını sağlayacağını belirtmektedir.²⁶⁵ Son ayette ise ayetlerin muhtevasının Hz. Peygambere açıklanacağını teminatı verilmektedir.²⁶⁶ Bundan ötürü Hz. Peygamberin yaptığı Kur'an tefsirinin kaynağının Allah olduğu söylenebilir.

Kur'an'ın ilk muhatabı ümmi bir toplum idi. Fakat bu ümmi toplum kendi dillerine ve edebi kültürlerine hakimdi. Kendi dillerinden olan bir söylemi, kendi kültür seviyelerine ve anlama kabiliyetlerine göre rahatlıkla anlayabiliyorlardı.²⁶⁷ Bir başkasının tercüme etmesine ihtiyaç duymuyorlardı. Bu nedenle Hz. Peygamberin Kur'an'ı açıklaması, Kur'an'ın tilavetini olduğu gibi iletmesi değildir. Buradaki açıklama lafzlardan kastedilen manayı karşı tarafa anlayabileceği üslupla anlatma ve kapalı olan, anlaşılması her seviye için mümkün olmayan ilahi kelamı açıklığa kavuşturmadır. Bir nevi açıklanan metinde lafzen bulunmayan bir takım ek bilgilerin aktarılmasıdır.²⁶⁸ Allah tarafından Hz. Peygambere verilen bu açıklama ve izahatlar hiç şüphesiz sünnet aracılığıyla bizlere intikal etmektedir. Zira sünnet, Kur'an'ın uygulanmasıdır. Hz. Peygamberin yaşamı Kur'an'ın bir beşerin hayatındaki tatbikin en mükemmel örneğidir.²⁶⁹

1.4. İtaat ve İttiba

İtaat kelimesi sözlükte, *baş eğmek, emredilene yerine getirmek, söz dinlemek* anlamlarına gelir.²⁷⁰ Hiç şüphesiz İslam inancının temelini Allah'ın elçilerine inanma, onlara itaat etme ve onlara tabi olma oluşturur. Çünkü elçiye inanmama ve ona itaatsizlik, getirdiklerini yalanlamadır. Kur'an'da çok sayıda ayette peygambere itaatin, dini kabul etmenin olmazsa olmaz şartı olarak sunulmaktadır. Birçok ayette vurgulu bir şekilde Allah'a ve resulüne itaat edilmesi emredilmektedir. Kimi ayetlerde Allah'ın ismi

²⁶⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/509.

²⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/509; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/221; Muhammed Taki Osmani, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, çev. Mehmet Özşenel (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 53-54.

²⁶⁷ Osmani, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, 53; M. Hayri Kirbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 167; Mehmet Soysaldı, "Kur'an Sünnet İlişkisi", *Diyanet İlmî Dergi* 38/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2002), 25.

²⁶⁸ Kirbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 166.

²⁶⁹ Örneğin ibadet ve muamelata dair hükümlerin uygulanması Hz. Peygamberin yaşamında yapıp göstermesiyle kemale ermiştir. "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüğünüz gibi, siz de öylece namaz kılınız." (Buhârî, "Kitabu'l-Ezân", 18 (No. 631)) hadisinde olduğu gibi.

²⁷⁰ Ömer Mahir Alper, "İtaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/444.

zikredilmeksizin resule ve bir ayette de Allah'a, Allah'ın resulüne ve emir sahiplerine itaat edilmesi emredilmektedir. Bu hususlar ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

“De ki: Allah'a ve Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.”²⁷¹

“Allah'a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin.”²⁷² Önceki ayetlerde riba haram kılınmış olup bu ayette de merhamet olunabilmenin şartı Allah'a ve Peygamberine itaat olduğu vurgulanmıştır.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
 “İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır.”²⁷³ Yetim malı, evlilik, miras vb. konuları işleyen ayetlerden sonra gelen bu ayette, anlatılan bu hususların Allah'ın koymuş olduğu sınırlar olduğu ve Allah'a ve Peygamberine itaat edenin mükafatının cennet olduğu bildirilmiştir.

وَمَنْ يُعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ
 “Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”²⁷⁴ denilerek Allah'a ve Peygamberine itaat etmemenin isyan ve bunun karşılığının ise cehennem ateşi olduğu ifade edilmektedir.

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ
 “Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklerle, şehitlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaştır.”²⁷⁵ Rivayete göre sahabenin biri üzgün bir şekilde Hz. Peygambere gelir. Hz. Peygamber sebebini sorunca; sahabi, kendisini çok sevdiğini, görmediği zamanlar üzüldüğünü ve yanına gelip kendisini görünce sevindiğini anlatıyor. Fakat ahirette Hz. Peygamberin cennette yüksek makamlarda olacağı için kendisini göremeyeceğinden üzgün olduğunu ifade ediyor. Bunun üzerine bu ayet nazil oluyor.²⁷⁶

²⁷¹ Âl-i İmrân 3/32.

²⁷² Âl-i İmrân 3/132.

²⁷³ en-Nisâ 4/13.

²⁷⁴ en-Nisâ 4/14.

²⁷⁵ en-Nisâ 4/69.

²⁷⁶ Nüzul sebebi hakkında geniş bilgi için bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 8/144-145; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/91-92.

Ayette Allah'a ve resulüne itaat edenin peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte olacakları vaat edilmektedir.

“*Öyleyse* وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ *Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Şayet yüz çevirirseniz bilmiş olun ki, elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir.*”²⁷⁷ İçki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının şeytan işi birer pislik olduğu, bunlardan kaçınmadan kurtuluşa erişilemeyeceğini ifade ayetlerden sonra nazil olan bu ayette önce ‘Allah’a itaat edin’ akabinde “peygambere itaat edin” emri verilmektedir. Devamında Allah’a ve resulüne itaatsizliğin Allah’a karşı gelmek olduğu ve bundan kaçınılması gerektiği anlatılmaktadır.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *Mü'min erkekler ve Mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”²⁷⁸

Bu ayetten önce yer alan ayetlerde münafık kadın ve erkek karakteri tanımlanmaktadır.²⁷⁹ Bu ayette ise Mü'min kadın ve erkek karakteri tanımlanmaktadır. Mü'minleri münafıklardan ayıran; birbirlerinin dostları olmaları, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaları, namazı dosdoğru kılmaları, zekâtı vermeleri ve Allah'a ve Resulüne itaat etmeleridir.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin.*”²⁸⁰ Bu ayette namazın dosdoğru kılınması, zekâtın verilmesi ve resule itaat edilmesi ilahi rahmete vesile olduğu ifade edilmektedir. Namaz bedeni, zekât ise mali bir ibadettir. Resûle itaat ise bütünüyle hayatı düzgün, dengeli, Allah rızasına uygun bir çizgide götürmeyi teminat altına almaktadır.²⁸¹

Aşağıda yer alan ayetlerde de Allah'a ve resulüne itaat etme emiri anlatılmaktadır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: Ganimetler,*

²⁷⁷ el-Mâide 5/92.

²⁷⁸ et-Tevbe 9/71.

²⁷⁹ et-Tevbe 9/67-70.

²⁸⁰ en-Nûr 24/56.

²⁸¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/94.

Allah'a ve Resûlüne aittir. O hâlde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin."²⁸²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ
“Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve (Kur'an'ı) dinlediğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin."²⁸³

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ
“Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."²⁸⁴

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ
“Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir."²⁸⁵

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى
الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
“Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin de. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir."²⁸⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا * يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا
“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzelsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır."²⁸⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ
“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın."²⁸⁸

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا
يَلْتَكُمُ مِنَ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
“Bedeviler İman ettik dediler. De ki: İman etmediniz. (öyle ise, iman ettik demeyin.) Fakat boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi.

²⁸² el-Enfâl 8/1.

²⁸³ el-Enfâl 8/20.

²⁸⁴ el-Enfâl 8/46.

²⁸⁵ en-Nûr 24/52.

²⁸⁶ en-Nûr 24/54.

²⁸⁷ el-Ahzâb 33/70-71.

²⁸⁸ Muhammed 47/33.

Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."²⁸⁹

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ
تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا
*"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve
Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim
de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratar"*²⁹⁰

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا
*"Kim peygambere itaat ederse,
Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi
göndermedik."*²⁹¹

ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوِيكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ
*"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten
çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın,
zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla
haberdardır."*²⁹²

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
*"Allah'a itaat edin,
peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki elçimize düşen sadece apaçık bir
tebliğdir."*²⁹³

Allah, bütün peygamberlere itaat emredilmesini emretmektedir. Çünkü peygambere itaat Allah'a itaattir. Elçiye itibar, onu gönderene itibardır. Peygamberlerin diğer insanlardan farkları Allah'tan vahiy alıp insanlara iletmeleri ve bu vahyin yaşayan birer misali olmalarıdır. Bu nedenle peygambere itaat, kendisini gönderene yani Allah'a itaattir. Ayette bu husus veciz bir şekilde şöyle zikredilmektedir: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ
بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَعْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا
*"Biz her peygamberi surf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine
zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve*

²⁸⁹ el-Hucurât 49/14.

²⁹⁰ el-Fetih 48/17.

²⁹¹ en-Nisâ 4/80.

²⁹² el-Mücâdele 58/13.

²⁹³ et-Tegâbün 64/12.

Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı."²⁹⁴

İtaat sadece Allah'a ve Allah'ın resulüne emredilmemektedir. Bunlarla beraber aşağıdaki ayette olduğu gibi emir sahiplerine de itaat emredilmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَارَ عَنْكُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ
 “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”²⁹⁵

Bu ayette emir sahibi olarak tercüme edilen ulu'l-emr tabiri, işi bilen, akıl ve rey sahibi manasında en-Nisâ 4/83'te de geçmektedir. Bu ayet için yapılan izahlarda özetle şunlar dile getirilmektedir: İtaat edin fiili Allah ve resulü için kesin ve bağlayıcı bir tarzda ayrı ayrı kullanılmıştır. Emir sahipleri için ise böyle kesin bir bağlayıcılık bulunmamaktadır. Emir sahipleri için itaat edin fiili bulunmayıp resule atfedilerek resule itaate bağlı olarak itaat emri verilmiştir. Burada verdikleri emirlerin meşru olması durumunda emir sahiplerine itaat edileceği ifade edilmektedir. Emir sahipleriyle kimin kastedildiği hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Emir verme konumunda olanlar, âlimler, âmirler, valiler, seriyye komutanları, peygamber devrindeki Müslümanların emirleri, peygamberin halifeleri, herhangi bir işte ehliyet ve iktidara sahip olan gibi değişik kişilerin kastedilmiş olabileceği aktarılmaktadır. Burada unutulmaması gereken en önemli husus emir sahiplerinin kim olduklarından ziyade verdikleri meşru emirlerinde kendilerine itaatin gerekli olduğudur.²⁹⁶

Verdiğimiz ayetlerde Allah, kendisine itaatle beraber peygambere de itaati farz kılmaktadır. Allah'a itaat farziyetinin geçtiği bütün ayetlerde hemen sonrasında resule de itaat şartı gelmektedir. Fakat bazı ayetlerde sadece resul ibaresi kullanılarak resule itaat etme farziyeti gelmektedir. Resule itaat, Allah'a itaattir. Resule itaat, Allah'ın resul aracılığıyla gönderdiği ilahi vahye itaattir. Bu nedenle Allah'a itaat etmenin şartı resulüne itaat etmekle başlar. Allah'ın emir ve nehiyleri resulü aracılığıyla kullara bildirildiği için

²⁹⁴ en-Nisâ 4/64.

²⁹⁵ en-Nisâ 4/59.

²⁹⁶ Geniş bilgi için bk. Yaşar Ünal, “Resule İtaat Meselesi”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/11 (Ocak-Haziran 2012), 170-171; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/86-89; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/570-574.

resule itaat olmadan Allah'a itaat mümkün olmamaktadır. Sadece resule itaat bahsini ihtiva eden ayetlerde aslında zımmen Allah'a itaat de bulunmaktadır.

Kur'an'da Hz. Muhammed'e itaatle birlikte kendisine ittiba da emredilmektedir. İttiba sözlükte birçok manada kullanılmakla birlikte çoğunlukla birinin veya bir şeyin ardından gitmek, itaat etmek, uymak, izlemek²⁹⁷ gibi anlamlara gelir. Buna göre ittiba olumlu, müspet bir kişiye olabileceği gibi olumsuz, menfi bir kişiye de olabilir. Kur'an'da ittibanın müspet manada, peygambere tabi olunması, ona uyulması ve kendisinin rehber edinmesi manalarında kullanılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'e ittiba edilmesini emreden ayetler birden fazla konuya işaret etmektedirler. Fakat burada sadece ittiba ile ilgili hususların üzerinde duracağız. Hz. Muhammed'e ittiba edilmesini emreden bazı ayetler şunlardır:

“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁹⁸ Bu ayette Allah, sevgisini peygambere tabi olmaya bağlamış ve peygambere tabi olmakla günahların affedilebileceği belirtmiştir.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resul'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”²⁹⁹ Bu ayet kible değişikliğini konu edinmektedir. Kiblenin değişmesi sonrasında bazı fitneler ortaya çıkmış, bu durumu kabullenemeyen Yahudi ve münafıklar Müminlerin arasına türlü sözlerle fitne fesat sokmaya çalışmışlardır. Böylece Allah, Resulüne tabi olanlarla olmayanları ayırt etmiştir. Allah'ın resulüne tabi olanlara kible

²⁹⁷ Sözlük manaları için bk. Raşit Küçük, “Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, ed. İsmail Lütfi Çakan (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 130; Fahrettin Atar, “İttibâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/679; Muhsin Demirci, “Kur'an'da İttiba Kavramı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (1996), 151.

²⁹⁸ Âl-i İmrân 3/31.

²⁹⁹ el-Bakara 2/143.

değişikliğinin ağır gelmeyeceği Allah'ın onlara hidayet ettiği ve onların amellerinin boşa gitmeyeceği zikredilmiştir.

“Onlar الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ *Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.*”³⁰⁰ Aktarılanlara göre Uhud Savaşı sonrasında Hz. Peygamber, arkadaşlarını toplayıp Müşrik ordusunun tekrar saldırma ihtimaline karşı takip edilmesi gerektiğini anlatır. Bunun üzerine Müslümanlar yorgun, bitkin ve yaralı olmalarına rağmen Allah Resulünün emrine uyup Müşrik ordusunu takip ederler. Bu durum üzerine Allah, yaralı olmalarına rağmen Allah Resulünün isteğini yerine getiren bu Müslümanlara büyük bir mükâfat olacağını bildirmektedir.³⁰¹

الَّذِينَ يَبْتَغُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*”³⁰² Bu ayette, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed (s.a.s.)'in geleceğinin haber verildiği, kendisinin ümmî olduğu bildirilmiştir. Devamında Hz. Peygamberin iyiliği emredip kötülükten nehyettiği, iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kıldığı ve inananların üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırdığı ifade edildikten sonra Hz. Peygambere tabi olanların bazı vasıfları anlatılmaktadır.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمِنُوا *(Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve*

³⁰⁰ Âl-i İmrân 3/172.

³⁰¹ Nüzul sebebi için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/715-716.

³⁰² el-A'râf 7/157.

ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”³⁰³ Ayette doğru yolun peygambere iman ve ittiba ile bulunabileceği anlatılmaktadır. İlk önce iman ve sonrasında ittiba gerekir. Bundan ötürü ittiba inanmanın bir gereğidir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan Müminlere Allah yeter.”³⁰⁴

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ “Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”³⁰⁵

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ “De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah’a çağırırız. Allah’ın şanı yücedir. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim.”³⁰⁶

Yukarı zikredilen ayetlerin her birinin ihtiva ettiği farklı bir durum ve olay bulunmaktadır. Aralarındaki ortak noktalardan biri peygambere tabi olma emrini farklı vesilelerle ifade etmeleridir. Bu ayetlerde, iman etmenin bir gereği olarak Allah’ın Resulüne uyma, ona tabi olma, onu takip etme, verdiği emirleri uygulama vb. hususlar anlatılmaktadır. Bu ayetlerin dışında diğer peygamberlerle ilgili de aynı hususlar ifade edilmektedir.³⁰⁷

Risalet vazifesi teorik bilgiyle başlar. Pratik ile de devam eder. Peygamberlerin ilahi vahyi alıp insanlara bildirmeleri risalet vazifesinin teorik bilgi kısmını oluştururken, aldıkları vahyi günlük hayattaki uygulamasını göstermeleri de vahyin pratik örneğini oluşturmaktadır. Tabii olan da budur. Zira risalet sadece tebliğden ibaret değildir. Tebliğle birlikte tebyîn de şarttır. Kur’an’da Hz. Muhammed (s.a.s.), her iki vazifeye de mükellef kılınmıştır. Burada itaat ve ittiba bir yönüyle tebliğ ve tebyîn vazifesiyle alakalıdır. Çünkü itaatte Hz. Muhammed (s.a.s.)’in söz ve talimatlarına atıfta

³⁰³ el-A’râf 7/158.

³⁰⁴ el-Enfâl 8/64.

³⁰⁵ et-Tevbe 9/117.

³⁰⁶ Yûsuf 12/108.

³⁰⁷ Hz. Muhammed (s.a.s.) dışındaki diğer peygamberlere ittibayı konu edinen ayetler için bk. Tâ hâ 20/90; Yâ Sîn 36/20; el-Kamer 54/24; İbrâhîm 14/44; Âl-i İmrân 3/53,69...

bulunulurken ittibada ise peygamberin fiil ve pratik örneğine atıf vardır. Yani tebliğ itaati zorunlu kılarken, tebyîn de ittibayı zorunlu kılmaktadır.

Peygamber, ilahi vahyi sadece nakletmemiştir. Bizatihi vahyin vücut bulmuş halini ve en mükemmel şekliyle uygulanabilirliğinin örneğini teşkil etmiştir. Peygamberin en güzel örnek olduğu ayette şöyle zikredilmektedir: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا *“Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”*³⁰⁸

Hz. Peygamber, Müslümanların hayatlarında model almaları gereken, Müslümanlara, İslam’ın bir beşerin hayatındaki tezahürünü gösteren örnek bir rol modeldir. Onun örnek alınmasıyla ilahi vahyin kastı tam olarak anlaşılabilir. Hz. Peygamberin örnek alınmasının hükmü hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Hz. Muhammed (s.a.s.)’in örnek alınması ya farz ya da müstehaptır. Bu görüşe göre; müstehap olduğuna dair delil yoksa Hz. Muhammed (s.a.s.)’in örnek alınması farzdır. Dini hususlarda Hz. Muhammed (s.a.s.)’in örnek alınmasının vücut ifade ettiği, dünyevî hususlarda ise müstehap olduğu yorumu da yapılmaktadır.³⁰⁹

İmanın bir gereği olarak Allah’a itaat ile kast olunan, Allah’ın resul aracılığıyla gönderdiğine yani Kur’an’a itaattir. Bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. Resule itaatin neyi kapsadığı hususunda ise farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre Hz. Peygambere itaat ile kast olunan Allah’tan aldığı ilahi vahiy olan Kur’an ayetlerine itaattir. Diğer bir görüşe göre ise Hz. Peygambere itaat, hem Kur’an ayetlerine ve hem de Hz. Peygamberin sünnetine itaati kapsamaktadır. Buna delil olarak; Hz. Peygamberin kendi heva ve hevesiyle konuşmadığı, kendisinin her konuştuğunun vahiy olduğu, peygamber ne verdiyse onun alınması neyden nehyettiye ondan da kaçınılması gerektiği ve kendisinin hakem kabul edilip verdiği hükme rıza göstermeden iman edilmiş olamayacağını bildiren ayetler aktarılmaktadır. Delil olarak sunulan bu ayetleri ve yapılan yorumları ayrı ayrı aktarmak konunun anlaşılabilirliğine katkı sunacaktır.

مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ *“Allah’ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine*

³⁰⁸ el-Ahzâb 33/21.

³⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 14/156; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/377.

kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."³¹⁰ Ganimet mallarının taksimatını konu edinen bu ayette Hz. Muhammed (s.a.s.)'in takdir yetkisine uyulması emredilmektedir.

Genel kabul gören görüşe göre buradaki "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin" emrinin sadece fey malı taksimatı için olmadığı, bu ifadenin kapsamlı ve genel olduğu, ayette size vermediyse değil neyi yasakladıysa ondan kaçınım ifadesi bulunduğu ve bunun ise genel bir ifade olduğu dolayısıyla Hz. Peygamberin verdiği bütün hüküm ve kararları kapsadığı şeklindedir.³¹¹ Tefsir kaynaklarında Abdullah b. Mes'ud'un "*Allah, dövme yapan ve yaptıran, yüzünün tüylerini yolan, güzel görünmek için dişlerini seyrelten ve Allah'ın yarattığını değiştirene lanet etsin*" dediği ve bir bayanın buna karşı çıktığı hadisesi aktarılmaktadır. Devamında Abdullah b. Mes'ud "Allah Resulünün lanet ettiğine ben niye lanet etmeyeyim" der. Bunun üzerine kadın "mushafın iki kapağı arasındakini okudum fakat böyle bir şey görmedim" diye itirazda bulunur. Abdullah b. Mes'ud, "eğer okusaydın Allah'ın 'Resul size ne verdiyse onu alın, ne yasakladıysa ondan da uzak durun' ayetini görürdün, Resul de bu saydıklarına lanet etmiştir" cevabını verir.³¹² Bu hadiseden yola çıkarak sahabenin bu ayeti sadece hususi bir duruma hasretmediği ve buradaki ifadenin de kapsayıcı ve genel olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin verdiği her hüküm için geçerli olduğuna delalet etmektedir.

Bundan yola çıkılarak Hz. Peygamber hayatta iken bizzat kendisine itaat ve ittibanın gerekli olduğu, vefatından sonra da sünnetine tabi olmanın bu ayet kapsamında değerlendirilebileceği ve bağlayıcı olduğu yorumları yapılmaktadır.³¹³

³¹⁰ el-Haşr 59/7.

³¹¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/430; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/193; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/209; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 6/344-345; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/291.

³¹² Tefsirlerde bu rivayet az farkla aynı manayı ifade ettiği hususunda aktarılmaktadır. İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/67; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/338; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/193-194; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/209.

³¹³ Derveze, *et-Tefsîrü'l-ḥadîs*, 7/311-312.

“O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”³¹⁴ Ayette, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in tebliğ ettiği dinin kaynağının ilahi vahiy olduğu bildirilmektedir. Tebliğ ettiği hususları, kendi heva ve hevesine göre söylemediği, bilakis anlattıklarının kaynağının Allah olduğu ifade edilmektedir. Burada yapılan bazı izahatlara göre ilk ayette konuşma, söyleme anlamına gelen fiil kullanılmıştır. İkinci ayette geçen zamir de ilk ayette geçen fiile işaret etmektedir. Böylece ayetin manası “Onun konuşması, vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir” şeklinde olur. Buradaki konuşma hem Kur’an’ı hem de hadisi kapsar. Çünkü sünnet de peygambere vahyedilmiştir.³¹⁵ Başka bir görüş de Hz. Peygamberin bütün söylediklerinin bu ayet kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, bu kapsamda Hz. Muhammed (s.a.s.)’in dini-dünyevi bütün söz ve davranışlarının ilahi vahiyle olduğu ve davranışlarında kendisinin hiç içtihat etmediğini savunmaktadır. Bu görüş müfessirlerin çoğunluğu tarafından Kur’an’ın muhtevasına uygun olmadığı dile getirilmiştir.³¹⁶

Mevdûdi bu ayeti tefsir ederken Kur’an’ın muhtevası ve tarihi yaşantıya uygun olarak Hz. Peygamberin sözlerini 3 kısımda şu şekilde değerlendirmektedir. Birincisi, Hz. Peygamber’in İslâm’ı tebliğ, Kur’an’ı beyan ve izah niteliği taşıyan sözleridir. Bunların vahiy kaynaklı olduğundan herhangi bir şüphe yoktur. Kur’an ayetleri ve Kur’an ayetleri gibi olmasa da vahye dayalı, manası Allah’a sözleri peygambere ait, peygamberin Kur’an’ı izah niteliğindeki sözleridir. İkincisi, Müslümanların lideri olduğu münasebetiyle Hz. Peygamberin, dini ikame etmek için mücadele ederken muhtelif zamanlarda verdiği emirleri kapsayan sözleridir. Bir beşer olarak söylediği sözler, sahabeyle istişare ederek aldığı kararlar veya Allah’ın aksini emretmediği konulardaki içtihatları bu kısımda değerlendirir. Üçüncüsü ise bir beşer olarak peygamberlikten önce ya da sonra Hz. Peygamberin nübüvvet ile ilgisi olmayan sözleridir. “Onun konuşması, bir vahiyden başka bir şey değildir” ayeti birinci kategorideki sözleri kapsamaktadır.³¹⁷

Bazı ayetlerde Hz. Muhammed (s.a.s.)’in hakem kılınması ve verdiği hükme itaat edilmesi emredilmektedir.

³¹⁴ en-Necm 53/3-4.

³¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ’i’u’t-tefsîr*, 4/110.

³¹⁶ Konu ile ilgili delil ve geniş bilgi için bk. İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, 6/38; Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 4/285,286; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 20/486; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve haķâ’iku’t-te’vîl*, 3/389; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/508; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/158-159.

³¹⁷ Mevdûdi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 6/13-14.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا
 “Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”³¹⁸

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ
 “Aralarında hüküm vermesi için Allah’a (Kur’an’a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir.”³¹⁹

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا
 “Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendiîşleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”³²⁰

Bu ayetler her ne kadar hususi bazı olaylar üzerine inmiş olsa da ihtiva ettikleri hükümlerin genel olduğu müfessirlerce kabul edilmiştir. İmanın bir gereği olarak, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in hakem olarak kabul edilmesi ve verdiği hükümlere itaat edilmesi emredilmektedir.

1.5. Yapılan Uyarılar

Bazı ayetlerde Hz. Peygamberin eleştirildiği ve yaptığı uygulamanın tasvip edilmediği bildirilmektedir. Hz. Peygamberin uyarıldığı bu gibi ayetler kimi zaman suistimal edilerek “Kur’an’da Hz. Peygamber, yaptığı yanlışlar nedeniyle uyarılmıştır. Uyarı günah ve hata sonucu yapılır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin Kur’an ayetleri dışında söyledikleri hususunda yanılabilir ve bunun vaki olduğu ayetle sabittir. Dolayısıyla Kur’an ayetleri dışında Hz. Peygambere itaat mecburi değildir.” gibi yanlış iddialara sebep olmaktadır.

Peygamberlerin, hem günah ve hatadan korunmayı ifade eden ismet sıfatını taşımaları hem de dinin hükümlerini tebliğ esnasında günah ve hataya düşmeleri bir çelişkidir. Bu nedenle öncelikle ismet sıfatının neyi ifade ettiği ve sonrasında Hz. Peygamber için uyarı hitabının kullanıldığı bazı ayetleri inceleyerek konuyu izah etmek yerinde olacaktır.

³¹⁸ en-Nisâ 4/65.

³¹⁹ en-Nûr 24/48.

³²⁰ el-Ahzâb 33/36.

İsmet; lügatte menetmek, korumak, sığınmak, tutunmak, güvenmek anlamlarını ifade eder.³²¹ İstilahî olarak da “*Güçleri yetmekle beraber peygamberlerin günahlardan uzak olma melekesidir.*”³²² şeklinde tanımlanmıştır. Kaynaklarımızda ismet; “*Allah’ın peygamberlerini temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedeni üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lutfetmesi, iç huzuru ihsan etmesi ve hayra muvaffak kılması suretiyle kendilerini koruması*” ve “*Allah’ın, kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden koruması, ona engel olması*” şeklinde tanımlar da bulunmaktadır. Kalam literatüründe ismet “*Peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten korunması*” şeklinde terimleşmiştir.³²³ Kur’an’da, asm (عصم) kökünden gelen ismet lafzı; korumak, kurtarmak, Allah’ın ipine sarılmak, tutunmak, iffetli olmak manalarında kullanılmıştır. Hadislerde ise korumak, kurtarmak ve tutunmak manalarında kullanılmıştır. Hz. Peygamber “masum” kelimesini “Allah tarafından korunan kimse” şeklinde tanımlamıştır. Eş’ari’ye göre ismet; “Allah’ın peygamberde itaati yaratıp masiyeti yaratmamasıdır.” Bu da bir bakıma peygamberi melek statüsüne çıkarmadır.³²⁴ Matüridi’ye göre ismet, peygamberin iradesini devre dışı bırakmadan onu kötü fiillerden caydırıcı, hayırlı fiillere sevk edici bir sıfattır. Peygamberin günahattan korunmuş olması onu itaate zorlamadığı gibi günah işlemekten de aciz bırakmaz.

İsmet konusu daha çok kalam âlimleri tarafından işlenmiştir. Peygamberlerin, büyük sayılacak herhangi bir günah işlemedikleri ittifakla kabul edilmiştir. Bu konuda nakli delillerden ziyade akli deliller ileri sürülmüştür. Peygamberlerin; peygamber olmadan önce veya sonra ya da her iki döneminde mi korunmuş oldukları, günah işleme yetilerinin ellerinden alınmış olup olmama durumları ve sadece büyük günahlardan mı yoksa büyük-küçük bütün günahlardan mı korundukları hususlarında ihtilaf bulunmaktadır.

Peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten korunmuş oldukları hususunda ittifak vardır.³²⁵ Ehl-i Sünnet’in çoğunluğuna göre peygamberlerin

³²¹ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri, *Esasü'l-belâğâ*, thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sevd (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/657.

³²² Zeki Yıldırım, “Kur’ân’da Peygamberlerin İsmeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 90.

³²³ Mehmet Bulut, “İsmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/134.

³²⁴ Bulut, “İsmet”, 23/135.

³²⁵ “Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.” (el-

nübüvvetten önce günah işlemeleri mümkündür. Büyük günah olması da aklen imkân dâhilinde bulunan bu hususu nefyeden nakli bir delil yoktur. Peygamberler nübüvvetten önce günah işledikleri takdirde ilahi irade ile tavırlarını değiştirip doğru yola yönelir ve toplum içinde güvenilir olma niteliğini korurlar. Âlimlerin çoğunluğu peygamberlerin nübüvvetten sonra kasten büyük günah işlemekten korundukları görüşündedir. Bazıları ise onların yanılarak dahi olsa nübüvvetten sonra büyük günah işlemelerini caiz görmemiştir. Ehl-i sünnet kelamcılarına göre peygamberler, nübüvvetten önce ve sonra kasten veya sehven yüz kızartıcı günahlardan korunmuştur. Mu'tezile âlimlerinin çoğunluğuna göre peygamberler nübüvvetten önce ve sonra kasten veya sehven büyük günah işlemekten korunmuştur. Yüz kızartıcı günahlardan korunmakla birlikte yanılarak ya da unutarak küçük günahları işlemeleri mümkündür. Şia'ya göre peygamberlerle birlikte Hz. Fatıma ile imamlar da doğumlarından itibaren küfür ve şirkten, yalan söylemekten, büyük küçük her türlü günahattan, hata, yanılma ve unutmaktan masumdur.³²⁶

Genel kabul gören görüşe göre; peygamberler beşer³²⁷ oldukları için her insan gibi onlar da Allah'a hesap vermekle mükelleftirler.³²⁸ Eğer günah işleme yetileri ellerinden alınmış olsalardı meleklerden bir farkları olmazdı. Bu da Kur'ân'ın beyanatına aykırıdır. Çünkü Allah, insanın örnek alabilmesi için peygamberleri insan cinsinden seçti. Dolayısıyla peygamberlerin de günah işleme kabiliyetleri bulunmaktadır.³²⁹

Peygamberlerin küçük hatalar işleyebileceğini ifade etmek üzere zelle tabiri kullanılmaktadır. Zelle sözlükte; sürçme, sürçüp kayma, yanılma, yanlış, ufak suç, ayrılmak ve uzaklaşmak anlamlarını barındırır.³³⁰ Dini bir terim olarak ise; “peygamberlerin en faziletli olanı terk edip, faziletli olanı yapma” ve “peygamberlerin

Hâkka 69/44-47) ayetiyle peygamberlerin tebliğ noktasında herhangi bir hatalarının olmadığı tescil edilmiştir.

³²⁶ Bulut, “İsmet”, 23: 136.

³²⁷ el-İsrâ 17/94-95; el-Enbiya 21/8 gibi birçok ayette peygamberlerin beşer oldukları vurgulanmaktadır.

³²⁸ el-A'raf 7/6.

³²⁹ Geniş bilgi için bk. Yavuz, “Peygamber”, 34/260; İlhan, “Kur'ân'da Peygamberlerin Görev ve Özellikleri”, 95; Yıldırım, “Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti”, 89-114; Bulut, “İsmet”, 23/134-136.

³³⁰ Fikret Karaman vd., “Zelle”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 711.

insani özelliklerinden dolayı, farkında olmadan düştüğü yanılığarı ifade etmek için kullanılan bir terimdir.” şeklinde tanımlanmıştır.³³¹

Netice olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Allah kullarına hemcinslerinden, örnek alabilecekleri kimi kullarını peygamberlik ile vazifelendirmiştir. Gönderdiği peygamberlerine itaat ve ittiba edilmesi emredilmiştir. Onların Allah’ın emirlerinin dışına asla çıkmadıkları ve çıkmayacakları ayetle izah edilmiştir. Bu da bize göstermektedir ki peygamberler Allah katında isyan niteliği taşıyacak hiçbir fiil ve büyük günah sayılacak hiçbir amel işlememişlerdir. Peygamberlerin unutarak veya yanılarak günah sayılmayacak küçük hatalar yapabilecekleri belirtilen görüşler arasındadır. Peygamberler büyük günah işlememiş olup masumdurlar. Peygamberlerin büyük günah işlememiş olmaları kendi iradeleriyle mi yoksa Allah’ın kendilerinden böyle bir kabiliyeti almasından mı olduğu kelam âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Fakat “*De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım...*”³³² ve “*Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.*”³³³ ayetlerine baktığımız zaman peygamberlerin de hata etme kabiliyetine sahip oldukları ama onların kendi iradeleriyle günahlardan uzak kaldıkları söylenebilir. Bunun böyle olması insanların peygamberleri örnek alabilmeleri için daha uygundur. Zira günah işleyen ya da günah işleme melekesi bulunmayan bir peygamber nasıl örnek alınabilir.

Hâsılı bir peygamber, risalet görevi ile ilgili konularda hata yapmaktan, yanılmaktan ve unutmaktan mahfuzdur. Ancak bir beşer olarak aldığı kararlarda, yaptığı içtihatlarında hatadan salim değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber vahiy olmaksızın, dünyevi tecrübe, teknik bilgi vs. gerektiren hususlarda kendi içtihadı ile aldığı bazı kararlar alabilmiş olabilmiş ve bu kararların yanlış olduğunu anladığında bundan vaz geçmiş veya vahiyle uyarılmıştır.

1.5.1. Bedir Savaşı Sonrası İkaz

Hicretin ikinci yılında (624) birçok Kureyşlinin katıldığı ticaret kervanı Ebû Süfyan’ın idaresinde Suriye’ye gitti. Bunu öğrenen Hz. Peygamber ashabıyla yaptığı

³³¹ Ahmet Öz, “Kur’an’da Hz. Muhammed’e Yapılan İkazlar”, *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 6/3 (Kış 2011), 57-58.

³³² el-Kehf 18/110.

³³³ el-İsrâ 17/74-75

istişare neticesinde kervanın mallarına Bedir’de el koyma kararı aldı. Durumu öğrenen Ebû Süfyân, Mekke’den yardım istedi. Bunun üzerine Mekke’den Ebû Cehil’in komutasında bin kişilik müşrik ordusu Bedir’e doğru yola çıktı. Yolda kervanın kurtulduğunu öğrenmelerine rağmen Müşrik ordusu, hazırladıkları ordunun gücünü Müslümanlara göstermek için yoluna devam etti. Bedir’de bin kişilik Müşrik ordusu, üç yüz beş kişilik Müslüman ordusuna yenildi. Bedir Savaşı Müslümanların ilk savaşıydı ve Müslümanların galibiyetiyle neticelenmişti. Savaşta Müslümanlar, içlerinde Hz. Peygamberin amcası Abbas’ın da olduğu 70 kadar kişiyi esir aldı.³³⁴

Bedir Savaşı sonunda esir edilenlerin durumu ile ilgili Hz. Peygamber ashabını topladı ve istişare etti. Hz. Ebû Bekir; esirlerin akrabaları olduklarını, belki ilerde Allah’ın onlara da tövbe nasip edeceğini ve onların fidye karşılığında serbest bırakılmalarının Müslümanlara güç kazandıracığını teklif etti. Bu teklife Hz. Ömer karşı çıktı. Hz. Ömer; esirlerin küfrün ileri gelenleri olduğunu, Allah resulüne inanmayıp yurdundan çıkardıklarını, dolayısıyla esirlerin boyunlarının vurulması gerektiğini savundu. Diğer sahabe de değişik fikir beyan ettiler. İstişare neticesinde Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir’in teklifini uyguladı.³³⁵ Sonrasında esir almanın uygun olmadığı şu ayetle bildirilmiştir:

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُتَّخَذَ فِي الْأَرْضِ ثَرْيُودًا عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³³⁶

³³⁴ Bedir savaşı ile ilgili geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007),154-166; Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/325-327.

³³⁵ Ayetin nüzul sebebi hakkında daha geniş bilgi için bk. Müslim, “Cihad”, 58; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, 2/492,493; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/369-370.

³³⁶ el-Enfâl 8/67-69.

Ayette “yakışmadı” diye tercüme edilen مَا كَانَ ifadesi, vaki olmamıştır,³³⁷ uygun değildir.³³⁸ Şekillerinde de tercüme edilmeye müsaittir. Ayetin metninden, uygun görülmeyen durumun esir alma değil, düşmanı tamamen sindirip hâkim duruma gelmeden esir alınması olduğu anlaşılmaktadır. Esir alınabileceğini ifade eden başka ayet de bulunmaktadır.

Örneğin; إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَّخِذْتُمُوهُمْ فَتُدُّوا أَلْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ *“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan oç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”*³³⁹ Ayetinde savaş meydanındaki genel kural açıklanmaktadır. Buna göre; düşmanı etkisiz hale getirinceye kadar öldürülmeleri, sonrasında kaçmalarına izin verilmeyip onların esir edilmeleri ve nihayetinde esirlerin de ya karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakılmaları emredilmektedir. Dolayısıyla el-Enfâl 8/67-69’daki uyarının sebebi esir almak değildir. Buradaki uyarı; düşmana tamamen diz çöktürmeden, onların içine korku salmadan, tamamen hâkim duruma gelmeden savaş meydanında hemen esirlerin alınmasıdır. Sonraki ifade de peygambere uygun görülmeyen durumun nedeninin, Müslümanların geçici dünya malına tamah etmeleri olduğu anlaşılıyor. Bundan da, erkenden esir alınıp ganimet toplamaya çalışıldığı anlaşılabilir.³⁴⁰

Bedir Savaşı, Müslümanların ilk savaşıydı. Müslümanlar, güç kazanmaya en çok ihtiyaçlarının olduğu bir süreçten geçiyorlardı. Savaşta galibiyetten ziyade düşmana çok ağır bedeller ödetme, düşmanın içine korku salma, esir alınan beyin kadrosunun savaş meydanında öldürülmeleri hiç şüphesiz Müslümanlara esirlerden alınan fidyeden çok daha fazla yararı olacaktı. Buna rağmen Müslümanlar önemli bir zafer kazandı ve düşmanı ağır bir yenilgiye uğrattı. Fakat düşmana diz çöktürme, hâkimiyet kurma,

³³⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/368.

³³⁸ Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 2/167.

³³⁹ Muhammed 47/4.

³⁴⁰ “Ebu Hureyre de şöyle demiştir. Bazı insanlar acele edip ganimet topladılar, bunun üzerine bu ayet indi.”, İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 2/494.

düşmanın Müslümanlara karşı savaşıma cesaretini kırma gibi hususların belli bir kuralı bulunmamaktadır. Savaşın bu duruma geldiğine karar vermek hiç şüphesiz içtihatla yapılacak bir şeydir.³⁴¹ Bu noktada içtihat ile karar verilmiştir.³⁴² Sonrasında bu kararın yerinde olmadığı vahiyle bildirilmiştir. Burada Hz. Peygamber ve ashabına herhangi bir ceza verilmemiştir.

1.5.2. Âmâya İltifat Etmemesi

Kaynakların bildiğine göre İslam'a davetin ilk yıllarında Hz. Muhammed, Mekke'nin ileri gelenlerini İslam'a davet ediyordu. Bu esnada Hz. Hatice'nin halasının oğlu âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektum gelir ve Hz. Peygamber'den, Allah'tan aldığı kendisine öğretmesini ister. Hz. Peygamber, Mekke'nin ileri gelenlerini davetle meşgul olduğu için Abdullah b. Ümmü Mektum ile o esnada ilgilenmez. Abdullah b. Ümmü Mektum talebini ısrarla tekrarlayınca Hz. Peygamber yüzünü ekşitir ve Mekke'nin ileri gelenleriyle ilgilenir.³⁴³ Bu durum üzerine Hz. Peygamberin hatalı davrandığı ayette kendisine şöyle bildirilmiştir:

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى أَمَا مِنْ اسْتَعْنَى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى
 “Kendisine o âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve öteye döndü. Ne bilirsin, belki de o arınacak, Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; Sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmiyorsun.”³⁴⁴

Hz. Peygamberin, Abdullah b. Ümmü Mektum'a karşı sergilediği bu tavrı onu küçümsediğinden ya da hakir gördüğünden değildi. Hz. Peygamber, Mekke'nin ileri gelenlerinin Müslüman olmasıyla İslam'ın güç kazanacağını ve kendileri vesilesiyle de onlara tabi olanların kolayca İslam'ı kabul edeceklerini düşündüğü için davette önceliği Abdullah b. Ümmü Mektum'a değil Mekke'nin ileri gelenlerine vermiştir.³⁴⁵ Mevdûdi,

³⁴¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/371-372.

³⁴² Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/422; Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 2/167; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/372.

³⁴³ Bu olay ayetlerin nüzul sebebi olarak ittifakla aktarılmaktadır. Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7/35-37; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/499; İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâti el-Endelüsî, *el-Muhârrerü'l-vecîz*, thk. Abdusselam Abdüşşafii Muhammed (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422), 5/436.

³⁴⁴ Abese 80/1-10.

³⁴⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/499; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7/39; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/555.

Hız. Peygamberin, Abdullah b. Ümmü Mektum'un görme engelli olması nedeniyle İslami harekete bir faydasının olamayacağını düşündüğünden kendisine öncelik vermediğini aktarmaktadır. Davet metodu açısından önceliğın, kendisini hidayetten müstağni sanan inatçılara değil, toplumda tesirli olmasalar bile Allah'a inanmaya koşa koşa gelenlere olduğunun öğretildiğini beyan etmektedir.³⁴⁶

Râzî bu olayı şöyle yorumlamaktadır: Abdullah b. Ümmi Mektum'un uygunsuz davranışı önemli bir görevin icra edilmesine engel olduğu için azarlama hak etmişti. Hız. Peygamberin uyarılmasının sebebi Abdullah b. Ümmi Mektum değil, olayın dış görünümü zenginlerin, fakirlere tercih edildiği zannını uyandıracığındandır. Bu da dünyanın dine tercih edilmesi vehmini doğuracaktır.³⁴⁷

1.5.3. Karar Öncesi Uyarı

Rivayet olduğuna göre Beni Zafer kabilesinden Tu'me ibn Ubeyrik adındaki bir münafık,³⁴⁸ komşusunun zırhını çalar ve sonra çaldığı zırhı Yahudi bir komşusuna emaneten verir. Zırhın sahibi hırsızlığın farkına vardığında meseleyi Hız. Peygambere götürür ve Tu'me'den şüphe ettiğini belirtir. Tu'me ve ailesi kalabalık bir grupla Hız. Peygambere giderek ortada herhangi bir delil yokken Tu'me'nin hırsızlıkla suçlandığını ve iftiraya uğradığını bildirirler. Sonrasında zırhı, Allah'ın Resulüne inanmayan Yahudi komşularının çaldığını ve Yahudi'ye güvenilmeyeceğini anlatırlar. Yapılan araştırmada zırh Yahudinin evinde bulunmuştur.³⁴⁹ Yahudi her ne kadar zırhın kendisine emaneten verildiğini, hırsızlıkla bir alakasının olmadığını söylese de zırh evinde bulunduğu için deliller onu hırsızlığa daha yakın gösteriyordu. Hız. Peygamber hüküm vermeden olayın hakikati Hız. Peygambere ayetle şöyle bildirilmiştir:

“(Ey Muhammed!) إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما أريك الله ولا تكن للخائنين خصيمًا Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.”³⁵⁰

Hız. Peygamber, sunulan delillerden yola çıkarak bir hüküm vermek durumundadır. Suçlu kendisini iyi savunup, kuvvetli deliller sunarak kendisini haklı çıkarabilir. Her

³⁴⁶ bk. Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7/39.

³⁴⁷ bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/501.

³⁴⁸ Alimler bu şahıs ve ailesinin münafık olduklarını belirtmişlerdir. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/299.

³⁴⁹ Birçok tefsir kaynağında olay az farklarla belirtildiği şekliyle geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 1/402-403; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/54-55.

³⁵⁰ en-Nisâ 4/105.

olayda yapılması gerektiği gibi tahkikat yapılır ve zahirde görünenden yola çıkılarak bir karar verilir. Hz. Peygamber, bu olayda sağlam deliller sunamayan Yahudi'yi suçlu bulsaydı da kendisi hata etmiş olmazdı. Çünkü hüküm zahire göre verilir. Fakat burada Yahudi suçlu bulunsaydı haksızlık yapılmış olacaktı. Allah, peygamberine bu konuda bilgi vermiş ve böyle bir haksızlığı engellemiştir. Eğer Allah bu hususu peygamberine bildirmemiş olsaydı belki Yahudi'nin aleyhine hükmedilirdi. Bu da Yahudilerin Müslümanlar hakkında yanlış propaganda yapmalarına sebep olacaktı.³⁵¹ Fakat Allah, peygamberini böyle bir hatadan korumuştur.

1.5.4. Savaşa Katılmak İstemeyen Münafıklara İzni Vermesi

Yazın sıcak günlerine ve ürün hasat vaktine denk gelen Tebuk Seferi Müslümanlar için zor bir imtihan olmuştur. Münafıklar bir yandan Müslümanların cihada katılma isteklerini kırmaya çalışıyor diğer yandan da türlü bahanelerle savaşa katılmamak için Hz. Peygamberden izin istiyorlardı. Hz. Peygamber de beyanlarına istinaden onlara savaşa katılmama izni vermişti. Hz. Peygamberin verdiği bu karar Kur'an'da onaylanmayıp eleştiriye maruz kalmıştır. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilmektedir:

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّفْهَاءُ وَسَيَّحِلُّونَ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ بِاللَّهِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعَفُوا جَلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

“Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? Allah'a ve âhîret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette

³⁵¹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7/39.

*bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, Oturun, oturan âcizlerle beraber denildi. Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.*³⁵²

Ayetlerde, eğer sefer kolay ve dünya menfaati çok olsaydı münafıkların türlü bahanelerle yemin ederek sefere çıkmamak için izin istemeyecekleri belirtilmektedir. Akabinde, mealini aldığımız kaynağın “Allah seni affetsin!” şeklinde tercüme ettiği, diğer birçok kaynakta da “Allah seni affetti” diye tercüme edilen ve Hz. Peygamberin izin vermesinin eleştirildiği husus ile devam etmektedir.

Bazı yorumlara göre ayette geçen عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ifadesinin “Allah seni affetsin” şeklinde bir dua cümlesi olarak tercüme edilmesi, Hz. Peygamberin bir günah işlemiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Çünkü af talebi günah işleme mukabili istenir. Burada Hz. Peygamber herhangi bir hata ve günah işlemediğinden عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ifadesinin “Allah seni affetsin” şeklinde tercüme edilmesi uygun görülmemiştir.³⁵³ Bazı kaynaklarda عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ifadesi “Allah seni affetti” şeklinde tercüme edilmiştir.³⁵⁴ Bazı müfessirler cümleye böyle bir ifade ile başlamanın Arap dilinin bazı kullanımları dolayısıyla yüceltme ve değer verme anlamı taşıdığı bilgisini aktarmaktadır.³⁵⁵ Ayetin böyle bir ifade ile başlaması hakkında çoğunlukla şu yorum tercih edilmektedir: Her ne kadar Allah katında isabetli bir karar olmasa da Hz. Peygamber, izin isteyenlerin özürlerini insani açıdan anlaşılabilir sebeplerle kabul etmiştir. عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ifadesi, Hz. Peygamberin ahlâken sorumlu tutulamayacağını ifade eden bir bağışlama cümlesidir.³⁵⁶ Dolayısıyla عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ifadesinin “Allah seni affetti” şeklinde tercüme edilmeye daha uygun olduğu söylenebilir.

Sonraki ayetlerde, Hz. Peygamberin izin vermesinin doğru olmama gerekçesi açıklanmaktadır. Eğer izin vermeyip bekleyseydi özür beyan edenlerden doğru ve yalan söyleyenler belli olacaktı. Böylece münafıklar tespit edilmiş olurdu. Rivayet olduğuna göre bir grup münafık şöyle demiştir: “Allah’ın resulünden izin isteyin eğer izin verirse

³⁵² et-Tevbe 9/42-47.

³⁵³ bk. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/18.

³⁵⁴ bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/378; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 2/458; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/18.

³⁵⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11/543; Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 2/549.

³⁵⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/18.

oturun. İzin vermezse yine oturun.”³⁵⁷ Yani münafıklar her hâlükârda bu zor sefere çıkmayacaklardı. Hz. Peygamberin kendilerine izin vermesiyle bunlar münafıklıkları saklama imkânı bulmuştur.

Burada, karar öncesinde Hz. Peygambere konu hakkında verilen herhangi bir emir olmadığı için Hz. Peygamber içtihat ederek bir karar vermiştir. Fakat verdiği bu kararda tam isabet sağlayamamıştır. Bu husus ince bir üslupla kendisine bildirilmiştir.

1.5.5. Helali Kendisine Haram Kılması

Hz. Peygamber, eşlerini razı etmek maksadıyla Allah’ın helal ettiği bir nimetten kendisini mahrum bırakmıştı. Hz. Peygamberin bu davranışının uygun olmadığı ayette şu şekilde belirtilmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّعِيَ مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ *“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefarete ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber, Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi dedi.”*³⁵⁸

Bu ayetin nüzul sebebi olarak kaynaklarda iki olay aktarılır: Birincisi, Hz. Peygamber günlerini sırayla eşlerinin yanında geçirirdi. Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber Hz. Hafsa’nın evinde kalacağı gün Hz. Hafsa, ailesini ziyaret etmek için Hz. Peygamberden izin istedi. Hz. Peygamber de Hz. Hafsa’ya izin verdi. Sonrasında Hz. Peygamber Mariye’yi çağırıp Hz. Hafsa’nın evinde birlikte oldular. Ertesi gün dönen ev sahibesi Hz. Hafsa, bu durumu hoş karşılamaz. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hafsa’nın gönlünü almak için “Mariye’yi kendime haram kıldım. Sakın bunu kimseye söyleme”

³⁵⁷ Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 2/264.

³⁵⁸ et-Tahrîm 66/1-3.

der. Hz. Hafsa ise bu sırrı Hz. Aişe ile paylaşır. Hz. Peygamber bu duruma çok sinirlenir ve bir ay eşlerinin yanlarına girmemeye yemin eder. İkinci rivayet ise şöyledir: Hz. Peygamber eşi Zeynep Binti Cahş'ın yanına gider ve orada ikram edilen bal şerbetini içer. Bundan haberdar olan Hz. Aişe ve Hz. Hafsa Hz. Peygambere kötü koktuğunu söyleyeceklerine dair anlaşırlar. Nihayetinde Hz. Peygamber yanlarına gittiğinde kendisinin meğafir (tatlı fakat kötü kokan bir içecek) koktuğunu söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Zeynep'in yanında bal şerbeti içtiğini söyledi ve bir daha içmeyeceğine yemin etti. Nüzul sebebi olarak her ne kadar birbirinden farklı iki rivayet aktarılmış olsa da bazı müfessirlere göre birinci rivayet bu ayetin nüzul sebebi hususunda daha meşhurdur.³⁵⁹

Nüzul sebebi hangi rivayet olursa olsun ayetin bildirdiği hüküm aynıdır. Ayette Hz. Peygamberin, eşlerini razı etmek için helal bir şeyi kendisine yasakladığı ve aldığı bu kararın uygun olmadığı bildirilmiştir. Burada Hz. Peygamber mutlak bir helali haram kılmamaktadır. Sadece kendisini böyle bir helalden bir süre mahrum bırakmaktadır. Hz. Peygamberin kendisini bir süre mahrum bıraktığı helal, ümmeti tarafından mutlak haram ya da mekruh olarak kabul edilme tehlikesi bulunduğu için Allah, Peygamberini bu karardan vazgeçirmiştir.³⁶⁰

1.5.6. Müşrikler İçin İstiğfar

Hz. Peygamber, amcası Ebu Talibin ölümü yaklaştığında yanına gitti ve onu Müslüman olmaya davet etti. Hz. Peygamber, amcasına sürekli kelime-i tevhidi tekrarlıyordu. Ebu Talib son sözünde Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söyleyince Hz. Peygamber, "Vallahi senin için istiğfar etmek bana yasaklanmadığı sürece senin affedilmeni dileyeceğim." dedi.³⁶¹ Bunun üzerine şu ayet indi:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهَا أَسْحَابُ الْجَحِيمِ "Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da

³⁵⁹ Geniş bilgi için bk. Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 6/445.

³⁶⁰ bk. Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/392.

³⁶¹ bk. Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/519; ayetin nüzul sebebi olarak farklı rivayetler aktarılmaktadır. Çoğunlukla Ebu Talib ölüm döşğinde iken Hz. Peygamberin ona istiğfar dileyeceğini söylemesi ve Hz. Peygamberin, annesinin kabrini ziyaret ederken istiğfar dilemesi hadiseleri nüzul sebebi olarak aktarılmaktadır. bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/66.

olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de Müminlere.”³⁶²

Bu ayette genel bir ilke açıklanmaktadır. Akraba dahi olsalar Allah'a inanmayanlar için af dilemenin uygun olmadığı ve daha başka ayetlerde de af dilense de dilenmese de değişen bir şeyin olmayacağı bildirilmiştir.³⁶³

1.5.7. Muhtelif Uyarılar

Birçok vesileyle Kur'an'da, Hz. Peygamberin yaptığı veya yapacağı bazı fiillerin uygun olmadığı belirtilmektedir. Aşağıdaki hususlar buna örnek olarak gösterilebilir.

1- Bir grup, inanmak iddiasıyla Hz. Peygambere gelir ve İslam'ın ilkelerine zıt olan bazı şartlarının kabul edilmesi karşılığında Müslüman olacaklarını anlatırlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir süre susup düşünmüştür. Bu esnada onlar, talepleri kabul edilecek diye ümitlendiler.³⁶⁴ Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَخَذُوكَ خَلِيلًا وَلَوْلَا أَنْ تَبَيَّنَّاكَ لَفَدَّ كَذِبًا
“Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.”³⁶⁵

Bu ayetle Allah, Peygamberini günah işlemekten korudu.

2- Müşriklerin, Hz. Peygamberin davetine icabet etmemeleri Hz. Peygamberi oldukça üzüyor ve sıkıntıya sokuyordu.³⁶⁶ Bu durumda Allah, peygamberini hem teselli etmiş hem de uyarmıştır.

وَإِنْ كَانَ كَبِيرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ
اللهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ
“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi, elbette onları

³⁶² et-Tevbe 9/113.

³⁶³ “Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.” el-Münâfikûn 63/6.

³⁶⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 15/6-7.

³⁶⁵ el-İsrâ 17/73-75.

³⁶⁶ “Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülererek âdeta kendini tüketeceksin!” el-Kehf 18/6; “Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.” el-Kalem 68/48.

hidayet üzere toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma."³⁶⁷ ayetinde bu husus dile getirilmiştir. Ayetin sonundaki "sakın cahillerden olma" ikaz cümlesi ile kafirlerin yalanlamalarına karşı Hz. Peygamberin üzülmemesinin veya feryad etmesinin doğru olmadığı kastedilmiştir. Hz. Peygamberin böyle yapması durumunda halinin cahillerin haline benzeyeceği ifade edilmiştir. Hz. Peygambere bu sert ve katı hitaptaki gaye onu böylesi hallerden men etmek ve uzaklaştırmaktır.³⁶⁸

3- Hz. Peygamber Mekke'de Kureyş'in önde gelenlerine İslam'ı tebliğ ederken yanında fakir ve köle statüsünde olan Müminler vardı. Kureyş'in önde gelenleri bu Müminleri hazmedemiyor, onlarla aynı mecliste oturmayı kendilerine yapılmış bir haksızlık olarak görüyorlardı. Köle ile efendiyi bir tuttuğu için İslam'ı eleştiriyor ve Hz. Peygambere "biz Müslüman olacağız ama şu fakir insanları, köleleri etrafından uzaklaştırmalısın. Yoksa biz kölelerle beraber oturamayız, onlarla ayrı bizimle ayrı otur." dediler.³⁶⁹ Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَنْشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ "Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun."³⁷⁰

Hz. Peygamber Müminleri yanından kovmamıştır. Hz. Peygamber, müşriklerin kalbini İslam'a kazandırmak amacıyla talepleri yerine getirmeyi düşünmüş olabilir. Fakat Allah, peygamberini böyle bir şeyi düşünmekten bile korumuştur.

4- Rivayet olduğuna göre münafıkların lideri Abdullah İbn Übey Tebük seferinden kısa bir süre sonra öldü. Muhlis bir Mümin olan oğlu Abdullah babasını kefenlemek için Hz. Peygamberden gömleğini istedi. Hz. Peygamber gömleğini Abdullah'a verdi. Daha sonra Hz. Peygamber, Abdullah'ın, babasının cenaze namazını kıldırması talebini de Hz. Ömer'in engelleme çabasına rağmen yerine getirmeyi kabul eder. Hz. Peygamber münafığın cenaze namazını kıldırması için tam yerini alacakken kendisini bundan men eden şu ayet nazil oldu:

³⁶⁷ el-En'âm 6/35.

³⁶⁸ bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 9/408.

³⁶⁹ Geniş bilgi ve rivayetler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 11/374-388.

³⁷⁰ el-En'âm 6/52.

“Onlardan وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ” *ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resulünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.*”³⁷¹

Bu ayette Allah, peygamberine ve bütün inananlara İslam düşmanlarının ölenleri için takınılması gereken tavrı açıklamaktadır. Bu ayetle Allah, Peygamberini hata etmekten korumuştur.

1.5.8. Değerlendirme

Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamber olmasının gereği olarak günah işlemekten muhafaza edilmiştir. İnsan olması dolayısıyla Hz. Peygamberin de her beşerde olası gereken vasıflar bulunmaktadır. İctihat ettiği bazı hususlarda tam isabet etmediği durumlar da vaki olmuştur. Bu durumda Hz. Peygamber uyarılmış ve bu uyarılar sebebiyle de hatalarının farkına vararak günaha düşmekten korunmuştur.

Hz. Peygamber, hakkında herhangi bir ilahi vahiy bildirilmeyen ve vahiy gelip gelmeyeceği belli olmayan durumlarda bir beşer olarak yaptığı icthatlar neticesinde verdiği kararlarda bazen tam isabet etmemesi uyarılmasına neden olmuştur.

Hz. Peygamber bir yönüyle peygamberlikle vazifeliyken diğer bir yönüyle de içinde bulunduğu toplumun yöneticisiydi. Yönetici olmasının gereği vahiy olmadan birçok hususta icthat ederek karar vermek durumundaydı. Devlet yönetimi, yargılama, ordunun idaresi ve diğer dünyevi-beşerî işlerde verdiği kararlar, -eğer hakkında ilahi bir bildirim olmamışsa- yaptığı icthatlar neticesinde olmuştur. İçinde günah olmayan iki durum arasında muhayyer olduğunda reyine göre en uygun olanı tercih etmiştir.³⁷²

Hz. Peygamberin uyarıldığı hususların hiçbiri tebliğ vazifesiyle alakalı değildir. Verdiği kararların tamamında Hz. Peygamber iyi niyetlidir. Zahire göre hüküm vermiştir. Allah, bazı uyarılarla olayların hakikatini Hz. Peygambere bildirerek buna göre hüküm verilmesini sağlamıştır.

Hz. Peygamberin uyarılmış olması bir eksiklik değil, bir nimettir. Çünkü her daim ilahi vahiy gözetiminde olmasını sağlamıştır. Yapılan bu uyarılarla kendisinin bir beşer olduğu hatırlatılmış, hatasız olanın Allah olduğu vurgulanmış ve belki de Hristiyanların

³⁷¹ et-Tevbe 9/84.

³⁷² Abdülkerim Bingöl, “Kur’an’da Hz. Muhammed’e Yönelik Eleştiriler”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016/1), 68.

Hız. İsa'yı ilahlaştırdıkları gibi Müslümanların da Hız. Muhammed'i ilahlaştırma hatasına düşmeleri engellenmiştir.

Hız. Peygamber'in her konuda vahiy beklediğini, vahiy gelmediği durumlarda o güne kadar inen vahiylerdeki temel ilkelerden yola çıkarak içtihat yaptığı, zaman zaman bu içtihatlarında isabet etmediği olmuştur. Böyle durumlarda vahiy tarafından uyarılmış ve doğru olan vaz edilmiştir. Ayrıca sahabe de Hız. Peygamberin verdiği kararların vahiy kaynaklı olup olmadığını sormuş ve içtihat ile alınan kararlar konusunda kendi düşüncelerini belirtmiş ve Hız. Peygamber zaman zaman onları dinleyerek kararını değiştirmiştir.



İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN BEŞER VASFI VE BU VASFIN BAĞLAYICILIĞI

Kur'an'da birçok vesileyle peygamberlerin beşer olma vasıflarına atıfta bulunulmuştur. İlk peygamber Hz. Âdem'in de bir beşer olduğu Kur'an'da ifade edilmiştir. Kur'an'da Hz. Adem'in yaratılışı anlatılırken kendisinin topraktan,³⁷³ çamurdan³⁷⁴ ve balçıktan³⁷⁵ yaratıldığı belirtilmiştir. Hz. Âdem bir beşer olarak şeytanın vesvesesiyle karşılaşmış,³⁷⁶ insana mahsus olan unutmaya zafiyetini göstermiş³⁷⁷ ve yine insana has olan pişmanlık duygusu³⁷⁸ ile tövbe ederek af talebinde bulunmuştur. Hz. Âdem gibi diğer bütün peygamberler beşeri hassasiyetlere sahipti.

Allah'tan aldığı vahyi insanlara ulaştıracak olan peygamberin her şeyden önce uyulabilir bir model, tamamıyla insani nitelik ve yeteneklere sahip olması gerekir. Zira birçok ayette gönderilen peygamberler için “من انفسهم / içlerinden”³⁷⁹ ifadeleri kullanılmaktadır. Bunun için peygamberler kavimleriyle empati kurabilme imkânına sahip olmuşlardır. Peygamberler, getirdikleri vahyi bizatihi yaşayarak kavimlerinin kendilerini örnek almalarını sağlamışlardır. Peygamberlerin beşer olmaları tebliğ ve tebyin açısından da oldukça önemlidir.

İnsanlar için peygamberlerin kendi cinslerinden olmaları her ne kadar gerekli ve ehemmiyetli olsa da bu husus inanmak istemeyenlerin bahanesi olarak süregelmiştir. Birçok peygamber insan olduğu için kendi kavmi tarafından dışlanmıştır. Bu hususu ifade eden bazı ayetlere değinmek yerinde olacaktır.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرِيكَ أَنْتَبِعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِأَدَى الرَّأْيِ وَمَا نَرِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَنْتَقِمُ كَادِبِينَ “Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, ‘Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir

³⁷³ Âl-i İmrân 3/59.

³⁷⁴ Sâd 38/71.

³⁷⁵ el-Hicr 15/28.

³⁷⁶ el-A'râf 7/14-21.

³⁷⁷ Tâ hâ 20/115.

³⁷⁸ el-A'râf 7/23.

³⁷⁹ Bk. el-Â'râf 7/35; et-Tevbe 9/128; Yûnus 10/47; İbrâhim 14/4; en-Nahl 16/113; Tâhâ 20/113-114; eş-Şu'arâ 26/193-195; es-Secde 32/3, 44; ez-Zuhruf 43/2, 3; el-Ahkâf 46/12; el-Cum'a 62/2.

üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz’ dediler.”³⁸⁰

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفَرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالَتْ رُسُلُهُمْ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَثُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

ki: ‘Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor.’ Onlar, ‘Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin’ dediler.”

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ

“Peygamberleri, onlara dedi ki: Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah’ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler.”³⁸¹

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا

‘İnsanlara hidayet (Kur’an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, ‘Allah, bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?’ demeleri engel olmuştur.”³⁸²

2.1. Müşriklerin Peygamber Anlayışı

Tarih boyunca insanların bir peygamberden bekledikleri ile Allah’ın gönderdiği peygamberin özellikleri birbirine zıt olmuştur. Çoğunlukla peygamberlerin olağanüstü özelliklere sahip olması gerektiği savunulmuştur. Gönderilen peygamberin bir beşer olması, tamamen beşerî nitelik ve yeteneklere haiz olması inkarcılar tarafından kabul edilmemiştir.

Müşrikler göre bir insanın peygamber olduğunu söylemesi kendisine üstünlük kazandırma gayretidir. Müşrikler, Allah’ın peygamber göndermek istemesi halinde bir meleği peygamber olarak gönderebileceği ve atalarından bir insanın peygamber olabileceğini iştmediklerini gerekçe göstererek peygamberi inkâr etmişlerdir. Ayette bu husus şöyle anlatılmaktadır:

³⁸⁰ Hûd 11/27.

³⁸¹ İbrâhîm 14/10,11.

³⁸² el-İsrâ 17/94.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ “Bunun üzerine kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler: Bu ancak sizin gibi bir beşerdir, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi, bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”³⁸³

Peygamberleri inkâr edenler çoğunlukla toplumun ileri gelenleriydi. İnkarcılar, peygamberlerin de kendileri gibi insan olduğunu, kendilerine herhangi bir üstünlüğünün olmadığını ve inanan kimselerin toplumdaki statü bakımından kendilerinden aşağıda olduğunu belirterek yalanlamışlardır.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّئِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ “Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz dediler.”³⁸⁴ ayeti bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir.

“Bu, peygamberlerinin, onlara apaçık mucizeler getirmeleri ve onların da, (Bizim gibi) insanlar mı bizi doğru yola iletmiş? deyip de inkâr etmeleri ve yüz çevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını göstermiştir. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, övgüye lâyıktır.”³⁸⁵ Bu ayette inkarcıların ilahi cezaya maruz kalmalarının sebebi olarak onların peygamberlerin insan olduğu gerekçesiyle kendilerini hidayete erdiremeyeceğini iddia ederek inkâr etmeleri olarak gösterilmektedir.

Çok sayıda ayette inkarcıların peygamberleri inkar etme bahaneleri anlatılmaktadır. Buna göre; Peygamber de kendileri gibi bir insan olduğu için Allah’ın hiçbir şey indirmediyini, peygamberlerin yalan söylediklerini,³⁸⁶ kendileri gibi insan olan peygamberin kendilerini babalarının taptıklarından alıkoymak istediğini,³⁸⁷ kendi

³⁸³ el-Mü’minûn 23/24.

³⁸⁴ Hûd 11/27.

³⁸⁵ et-Tegâbün 64/6.

³⁸⁶ Yâ Sîn 36/15.

³⁸⁷ İbrâhîm 14/10.

içlerinden olan bir beşere itaat etmenin sapıklık, delilik³⁸⁸ ve ziyan olduğunu³⁸⁹ iddia ederek peygamberleri inkar etmişlerdir.

İnkarcıların peygamber anlayışına göre kendileri her istediğinde peygamber onlara mucize getirmeli, onları Allah'la konuşturmalı ve Allah'ı görmelerini sağlamalıdır. Bu hususlar ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

“Onlar, Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse, Önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin dediler.”³⁹⁰

“Hani siz, Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.”³⁹¹

“Bilmeyenler, Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir mucize gelse ya! derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri (anlayışları) birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesin olarak inanan bir toplum için açıkladık.”³⁹²

“Bize kavuşacaklarını ummayanlar, Bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya! dediler. Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler.”³⁹³

İnkarcılara göre peygamber melek olmalıdır. Eğer bir insan peygamber olarak gönderilecekse onun peygamber olduğunu bildiren bir meleğin gelmesi yahut beraberinde bir hazinenin indirilmesi gerekir. Bu husus aşağıdaki ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

“Bir de dediler ki: Ona (açıktan göreceğimiz) bir melek indirilse ya! Eğer

³⁸⁸ el-Kamer 54/23,24.

³⁸⁹ el-Mü'minûn 23/34.

³⁹⁰ el-Enbiyâ 21/5.

³⁹¹ el-Bakara 2/55.

³⁹² el-Bakara 2/118.

³⁹³ el-Furkân 25/21

(öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık ve onları yine içinde buldukları karmaşaya düşürmüş olurduk.”³⁹⁴

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ “*Bunun üzerine kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler: Bu ancak sizin gibi bir beşerdir, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi, bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık*”³⁹⁵

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضٌ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَائِكَةٌ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَكَذَّبُوا وَآتَيْنَا لَهُمْ آيَاتِنَا فَكَذَّبُوهَا وَأَعْرَضُوا عَنْهَا فَكَيْفَ يَهْتَكُمُ اللَّهُ فِتْنَةً وَأَخْلَصُوا لِمَا لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جِزْيَةٌ عَلَيْهِمْ إِنْ كَانُوا عَادِلِينَ “*(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya! demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.*”³⁹⁶

İnkârcılara göre peygamber kendileri gibi beşeri özelliklere sahip olmamalıdır. Yiyip içmemeli, çarşı pazarda dolaşmamalıdır. Peygamber, bağ-bahçe sahibi zengin biri ya da toplumun ileri geleni olmalıdır.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ “*Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! dediler.*”³⁹⁷

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ الْأَخْرَةِ وَآتَرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ “*O peygamberin kavminden, Allah’ı inkâr eden, ahireti yalanlayan ve bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: O da ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor.*”³⁹⁸

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَائِكَةٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا “*Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!*”³⁹⁹

³⁹⁴ el-En’âm 6/8-9.

³⁹⁵ el-Mü’minûn 23/24.

³⁹⁶ Hûd 11/12.

³⁹⁷ ez-Zuhruf 43/31.

³⁹⁸ el-Mü’minûn 23/33.

³⁹⁹ el-Furkân 25/7.

“أَوْ يُؤْفَى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا” *“Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya! Zalimler, (inananlara): Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz dediler.”*⁴⁰⁰

2.2. Kur’an’da Hz. Muhammed’in Beşer Oluşu

Peygamber silsilesinin son halkası Hz. Muhammed (s.a.s.), her peygamber gibi tamamen insani vasıflara sahiptir. *“De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor.”*⁴⁰¹ ayeti onu diğer insanlardan ayıran özelliğin vahiy alması olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Esasında bu ayet Hz. Peygamberin sahip olduğu iki vasfını beyan ediyor. Birincisi beşer olma, ikincisi ise vahiy almasını gerektiren peygamber olma vasfıdır. Onun peygamberliği tamamen ilahi koruma ve denetim altında idi. Beşer oluşu ise biyolojik ve sosyal bir varlık olarak diğer insanlardan farksızdı.

Her insan nasıl dünyaya gelip, büyüyüp, öldüyse peygamber de aynı şekilde dünyaya gelip, büyüyüp, ölmüştür. Kur’an’da Hz. Peygamberin; insanüstü özelliklere sahip olmadığı, herkes gibi mükellefiyet sahibi, olaylar karşısında insanca tepki verebilen, yemek yiyen, sokaklarda dolaşan, hastalanan, olaylara üzüлüp sevinebilen, tövbe eden, pişman olan, Allah’tan mağfiret dileyen bir beşer olduğu bildirilmektedir. Hz. Peygamberin beşer olması Allah’ın koymuş olduğu sosyal bir kanundur. Nitekim inkarcıların, “Bir meleğin peygamber olarak gönderilmesi gerekir.” şeklindeki talepleri Kur’an’da sert bir şekilde reddedilerek yeryüzünde dolaşanların melek olması durumunda onlara peygamber olarak bir meleğin gönderileceği⁴⁰² ifade edilmektedir. Peygamberlerin beşer oluşları, Allah’ın koyduğu sosyal kanun gereğidir. Hz. Peygamberin beşerî vasıflarına birçok ayette işaret edilmektedir.

Hz. Peygamberin vahiy almak dışında normal insanlardan hiçbir farkı yoktur. Peygamberin normal bir insan olmasını kabul etmeyen inkarcılar Hz. Peygamberden olağanüstü isteklerde bulunmuşlardır. Onların *“Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça; yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl*

⁴⁰⁰ el-Furkân 25/8.

⁴⁰¹ el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

⁴⁰² el-İsrâ 17/95.

ırmaklar akıtmadıkça; yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmediğimiz, yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmediğimiz göğe çıktığına da inanacak değiliz”⁴⁰³ şeklinde bir beşerin güç yetiremeyeceği olağanüstü taleplerine Kur'an "De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim."⁴⁰⁴ cevabını vermiştir. Bir beşerin imkânı haricindeki bu talebi karşılayabilecek olan sadece Allah'tır. Hz. Peygamberin olağanüstü talepleri karşılayamaması doğal olarak beşerî bir vasıftır. "Allah dilemediğimiz, ben kendime bile ne bir zarar, ne de fayda verme gücüne sahibim."⁴⁰⁵ ifadesiyle Hz. Peygamberin gücünün sınırlı olduğu, dolayısıyla beşer gücünün imkanları dahilinde olmayan talepleri karşılayamayacağı ifade edilmektedir.

Müşriklerin Hz. Peygamberi inkâr etmeleri kendisini oldukça üzümüş dolayısıyla Hz. Peygamber zaman zaman sıkıntıya girmiştir. *فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ* "...(Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme! Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."⁴⁰⁶ ayetinde Hz. Peygamberin, insani bir nitelik olan sıkılma ve üzülmeye duygusunu yaşadığı ifade edilmektedir. *“Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getiren peygamberler de yalanlanmıştı.”*⁴⁰⁷ ayetinde ise Hz. Peygamber teselli edilmektedir. Sıkılma, üzülmeye ve teselli olmakla sevinme duyguları hiç şüphesiz insani duygulardır. Bu ayetlerde Hz. Peygamberin bu insani duyguları yaşadığı ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber, peygamberlik vasfını kemal noktasına taşımış, peygamberliğinde herhangi bir hata etmemiş ve zaafa da düşmemiştir. Fakat bir beşer olarak her beşerde olabilecek unutmaya, yanılmaya, üzülmeye... gibi beşerî zaafı Hz. Peygamberde de olmuştur.

Hiçbir insan bilginin hâkimi değildir. Gaybi durumlara vakıf değildir. Birçok ayette Hz. Peygamberin gaybi bilgileri -Allah'ın bildirdikleri dışında- bilmediği ifade

⁴⁰³ el-İsrâ 17/90-93.

⁴⁰⁴ el-İsrâ 17/93.

⁴⁰⁵ Yûnus 10/49.

⁴⁰⁶ Fâtır 35/8.

⁴⁰⁷ Âl-i İmrân 3/184. Benzer şekilde şu ayetlerde de Hz. Peygamberin üzüldüğü ve teselli edildiği ifade edilmektedir. el-Kehf 18/6; eş-Şu'arâ 26/3; el-En'âm 6/33,34; Lokmân 31/23; Yûnus 10/65; el-Hicr 15/88,97; en-Neml 27/70.

edilmektedir. Bilginin sınırlı olması, gaybi haberleri bilememek insani bir özelliktir ve Hz. Peygamber de bu özelliklere sahiptir.

Unutma, beşerî bir durumdur. “Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür” deyimini tam olarak bunu ifade eder. Beşerî bir vasıf olan unutma, Hz. Peygamber için de mümkündür. Şu ayetler Hz. Peygamberin de unutabileceği ifade emektedir: وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَفْعَدْ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ *Ayetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma,*⁴⁰⁸ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادُّكُرْ رَبِّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِنْ هَذَا رَشَدًا *Ancak, Allah dilerse yapacağım de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır de.*⁴⁰⁹

Hz. Peygamber, her insan gibi bir anne ve babadan dünyaya gelmiş, her insan gibi biyolojik gelişim evrelerini geçirmiş ve her nefis gibi o da ölmüştür.⁴¹⁰ Evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur.⁴¹¹ Her insan gibi yiyip içmiş,⁴¹² çarşı pazarda dolaşmış işlerini görmüştür.⁴¹³ Zaman zaman aç kalmış ve her insan gibi susamıştır. Hâsılı kelam, güzel ahlakı tamamlamak için âlemlere rahmet olarak gönderilen,⁴¹⁴ şefkatli, merhametli,⁴¹⁵ şanı yüce⁴¹⁶ ve inananlar için örnek bir şahsiyet⁴¹⁷ olan Hz. Muhammed (s.a.s.) bir beşer olarak her beşerde olan özelliklere sahip olmuştur.

2.3. Sosyal Yaşam İçinde Hz. Muhammed

Yaşadığı toplumun sosyal bir ferdi olan Hz. Peygamberin, toplum içinde nasıl davrandığı ve nasıl karşılanıp algılandığı gibi hususlar, kendisinin konumunu anlamada oldukça önemlidir. Kur'an dışında hadis kaynaklarındaki çok sayıda rivayet de Hz. Peygamberi tanıtmaktadır. Bu rivayetler hem çok çeşitli hem de sayıca fazla olduğu için bunların hepsine değinmek oldukça zordur.

⁴⁰⁸ el-En'âm 6/68.

⁴⁰⁹ el-Kehf 18/24.

⁴¹⁰ “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.” ez-Zümer 39/30.

⁴¹¹ er-Ra'd 13/38.

⁴¹² el-Enbiyâ 21/7-8.

⁴¹³ el-Furkân 25/7.

⁴¹⁴ el-Enbiyâ 21/107.

⁴¹⁵ et-Tevbe 9/128.

⁴¹⁶ el-İnşirâh 94/4.

⁴¹⁷ el-Ahzâb 33/21.

Hadis kaynaklarında geçen rivayetlerin bir kısmı Hz. Peygamberi, Kur'an'ın tanıttığı beşerî özelliklerinin aynısıyla şöyle tanıtmaktadır: Hz. Peygamber, ihtişamdan uzak sade bir hayat yaşamıştır. Dış görünümü itibariyle kendisini diğer insanlardan ayıran herhangi bir farkı yoktu. Kendisinin, herkes gibi bir beşer olduğunu söylemiş ve kendisini aşırı yücelten söz ve davranışlardan rahatsız olmuştur. Her beşer gibi zaman zaman kendisi de kızmış ve gündelik iş unuttuğu ve yanıldığı olmuştur. Savaşta yaralanmış ve her beşer gibi tedbirli davranmıştır. Hayatın acı yanları karşısında üzölmüş ama hiçbir zaman Allah'ın rızasına muhalif olmamıştır. Herkes gibi kendisi de bazı yiyeceklerden hoşlanmış bazıları ise sevmemiştir. Sade bir ev yaşantısına sahip olan Hz. Peygamber, lüks ve ihtişamdan uzak, kendi ailesinin işleriyle meşgul olmuştur. Kendisi de şaka yapan bir mizaca sahipti. Fakat bu mizah anlayışında yalana asla yer yoktu...⁴¹⁸

Aktarılan rivayetlerde -ki bunların sahih olduğu bildirilmektedir- belirtilen özelliklerin, Hz. Peygamberin Kur'an'da beşer vasfına işaret eden ayetlerle aynı doğrultuda olduğu görölmektedir. Buna karşın bir kısım rivayetler vardır ki Hz. Peygamberi beşer üstü bir varlık olarak tanıtmaktadır.

Hz. Peygambere duyulan aşırı muhabbet, sevgi ve yanlış peygamberlik anlayışları insanların Hz. Peygamberi biyolojik olarak bir beşerden farklı ve üstün görmelerine sebep olmuştur. Var olmayan bazı vasıflar Hz. Peygambere atfedilmiştir.⁴¹⁹

Bu hususların bazıları şunlardır: Hz. Peygamberin cinsel gücü diğer insanlarınkinden 30-40 kat daha fazladır. İnsanların duymadığı şeyleri duyar, görmediği şeyleri görür ve gölgesi bulunmaz. Sesi diğer insanlarınkine göre çok daha güçlüdür. Çok uzak yerlerde bile duyulur. Saçı faziletli olup teberrük maksadıyla kullanılmıştır. Teri misk vb. güzel kokulardan çok daha güzel kokar. Tükürüğü tatlı su haline gelir, tükürdüğü yer misk gibi kokar ve tükürüğünde şifa vardır. Allah tarafından yedirilip, içirilmiştir. Kanı temiz, şifa kaynağı ve içen kimseye güç-kuvvet verir. Bevl ve gaitası yer tarafından yutulur ve orada güzel bir şekilde kokar...⁴²⁰ Bu tarz rivayetlerin hemen hemen tamamı delâil ve hasâis türü eserlerde zikredilmektedir. Bu tarz eserlerde bulunan rivayetlerin kahir ekseriyeti uydurma ve son derece zayıftır. Bu tarz rivayetlerin tanıttığı bir

⁴¹⁸ Rivayetler ve geniş bilgi için bk. H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 213-244.

⁴¹⁹ bk. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, 245-249.

⁴²⁰ Rivayetler ve geniş bilgi için bk. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, 249-373.

peygamber anlayışı Allah'ın kâinat için koymuş olduğu kanuna, Kur'an'ın çizdiği peygamber portresine, aklın bedihi gerçeklerine ve realiteye ters düşmektedir.⁴²¹

2.4. Hz. Muhammed'in Bağlayıcı Olmadığı Hususlar

Hz. Peygamberin fiilleri birçok açıdan taksimata tabi tutulmuştur. Bu çalışmada Hz. Peygamberin iki yönü üzerinde durulmuştur. Bunlar peygamberlik ve beşerî yönleridir. Hz. Peygamberin peygamberlik yönünün bağlayıcılığı hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Kur'an'da Hz. Peygambere itaat edilmesi, ona tabi olunması, onun örnek alınması emredilmektedir. Konunun anlaşılır bir şekilde izah edilebilmesi için öncelikle Hz. Peygamberin her söylediği ve yaptığıın bağlayıcı olmadığına işaret eden bazı rivayetlerin aktarılması yerinde olacaktır.

1- “Ben ancak bir beşerim. Sizler de muhakeme olmak için yanıma geliyorsunuz. Olabilir ki, sizden biriniz diğerine nazaran delillerini daha güzel anlatır. Ben de duyduğuma göre hüküm veririm. Her kime kardeşinin aleyhinde bir şey verirsem onu almasın. Çünkü o hakla ona ateşten bir parça veriyorum.”⁴²²

2- Miras ve kaybolup gitmiş birtakım mallar hususunda iki şahıs Hz. Peygamber'e müracaat ederek birbirlerinden davacı oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ben, hakkında bana (bir vahiy) inmemiş olan hususlarda kendi reyimle hüküm veririm”⁴²³ buyurdu.

3- Bedir Savaşı öncesinde Hubab b. Münzir, Hz. Peygamberin ordunun mevzileneceği yerin Bedire en yakın suyun yanı olarak tespit ettiğini görünce bunun vahiyle mi yoksa kendi kişisel savaş taktiği icabı mı olduğunu sorar. Hz. Peygamber de kendi görüşü olduğunu cevabını verir. Bunun üzerine Hubab b. Münzir, tespit edilen yerin stratejik olarak uygun olmadığını, bunun yerine düşmana en yakın su kuyularına mevzilenip diğer kuyuları kapatarak düşmanın susuz kalmalarını sağlamanın daha uygun olacağını beyan eder. Neticede Hz. Peygamber de bu öneriyi uygular.⁴²⁴

⁴²¹ Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, 374-376.

⁴²² Müslim, “Akdiye”, 4,5; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaţta'*, çev. Ahmet M. Büyükcınar-Vecdî Akyüz-Ahmet Arpa-Durak Puzmaz-Abdullah Yücel (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), “Akdiye”, 1; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Akdiye” 7 (No. 3583).

⁴²³ Ebû Dâvûd, “Akdiye” 7 (No. 3585).

⁴²⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el- Himyerî EL-meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka-İbrahim Ebyarî-Abdulhafiz eş-Şelbî (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halbî ve Oğulları Basım Yayın Şirketi, 1375/1955), 1/620; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd

4- Hendek savaşında Hz. Peygamber düşmanı bölmek maksadıyla Gatafan Kabilesi reisleriyle Medine'deki hurma üretiminin yarısı veya üçte biri karşılığında anlaşmak isteyince Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubade şöyle itirazda bulundular: “Eğer bu karar ilahi vahiy ise itaat ederiz. Eğer şahsi görüşün ise onlara kılıçtan başka bir şey vermez. Cahiliye döneminde hiçbirimizin dini yoktu. Bu durumda iken bile onlara misafirlik ve satın alma dışında tek bir meyve vermezdik. Şimdi dinle müşerref olduğumuz da mı onlara mallarımızı vereceğiz? Onlara kılıçlarımızdan başka bir şey vermez.” Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Bu benim şahsi önerimdir. Gördüğüm kadarıyla Araplar bir olmuş size her taraftan saldırıyorlar. Onları bundan vazgeçirmek ve güçlerini kırmak istiyorum. Siz nasıl istiyorsanız öyle olsun.” dedi. Böylece Hz. Peygamberin önerisi gerçekleştirilmemiş oldu.⁴²⁵

5- Rivayete göre Hz. Peygamber, Medinelilerin yabani cins hurmaları iyi cins hurmalarla aşıladığını görünce ne yaptıklarını sormuş, onlar da hurma ağaçlarını aşıladıklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber bunu yapmamalarının daha iyi olabileceğini söylemiştir. Aşılardan vazgeçen ziraatçılar o sene verim az olunca durumu Hz. Peygambere ilemişler. Hz. Peygamber de onlara şöyle demiştir: “Ben ancak bir insanım. Size dininizle alakalı bir şey verirsem onu hemen alın. Kendi reyimle bir şey emredersem bilin ki ben de bir insanım.” diğeri bir rivayette ise az verim alındığı Hz. Peygambere bildirildiğinde “Eğer aşılama onlara bir fayda veriyorsa onu yapsınlar. Zira ben bir tahminde bulundum. tahminimden dolayı beni muahaze etmeyin. Fakat Allah'tan size bir şey bildirirsem onu alın. Çünkü ben Allah adına yalan söylemem.” Diğeri bir rivayette de “Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz” ibaresi de eklenmektedir.⁴²⁶

Sunduğumuz bu rivayetler Hz. Peygamberin beşer vasfını net bir şekilde açıklamaktadır. Hz. Peygamber, içinde doğup büyüdüğü toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerini öğrenmiş olup o toplumun sosyal bir ferdidir. Sunduğumuz rivayetler birçok vesileyle Hz. Peygamberin beşer oluşunu ve bunun gereklerini izah etmektedir.

Her beşerin olduğu gibi Hz. Peygamberin de bir takım beşerî ihtiyaçları olmuştur. Herkes gibi oturup kalkma, dolaşma, yiyip içme, bazı yiyecek giyecek hal ve hareketleri sevip sevmeme gibi durumları olmuştur. Bu durumların Müslümanlar için dini bir

el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbu'l-megâzî*, thk. Marsidin Cunes (Beyrut: Daru'l-A'lami, 1409/1989), 1/53-54.

⁴²⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-megâzî*, 2/478; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru Sadır, 1968), 2/73.

⁴²⁶ Müslim, “Fedail”, 139-141.

mecburiyet olup olmamaları Hz. Peygamberin o fiili yapmadaki maksadına bağlıdır.⁴²⁷ Örneğin Hz. Peygamberin eşek etini yasaklaması⁴²⁸ dini bir emir olduğundan bütün Müslümanlar için bağlayıcı iken, keler etini tercih etmemesi⁴²⁹ kişisel zevk ve tattan ötürü sevmediğinden bu tercih Müslümanlar için bağlayıcı değildir.

Hz. Peygamberin, tıbbi uygulamalar, zirai ve hayvancılıkla ilgili uygulamalar, harp stratejileri ve idari uygulamalar gibi dünyevi işlerle ilgili bazı fiilleri olmuştur. Bu hususların tamamı için uygulanacak olan yöntem aynıdır. Eğer Hz. Peygamberin yapmış olduğu fiil, vahye dayanıyorsa ya da dini bir uygulama ve emir ise bu bağlayıcıdır. Bu amaç dışında beşerî vasfı icabı gerek beşer tabiatının zorunlu kıldığı durumlar ve gerek dünyevi vazifelerle ilgili fiillerinin dini bir bağlayıcılığının olmadığı söylenebilir.⁴³⁰

⁴²⁷ Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, 389,390.

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/410 (No. 17174).

⁴²⁹ Buhârî, *“Zebâih”*, 33.

⁴³⁰ Geniş bilgi için bk. Sadrettin Gümüş, *“Kur’an Sünnet Bütünlüğü”*, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları 1*, ed. Sadrettin Gümüş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 25; Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, 377-413; Saffet Sancaklı, *“Sünnet Vahiy İlişkisi”*, *Diyanet İlmî Dergi* 34/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1998), 61-65.

SONUÇ

Yüce Allah, kullarına emir ve nehiyelerini onların içinden seçtiği peygamberleri vasıtasıyla ulaştırmıştır. Bu peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed (s.a.s.), hiç şüphesiz Allah ile insanlar arasındaki elçilik görevini kusursuz bir şekilde tamamlamıştır. Bir yandan elçilik vazifesini icra ederken diğer yandan da içinde yaşadığı toplumun kendisine verdiği sosyal sorumluluk vazifesini yerine getirmiştir.

Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerini ifade eden sünnetinin ehemmiyeti, kaynağı ve bağlayıcılığı gibi hususlarda insanların ihtilafa düştükleri bilinen bir husustur. Sünnet kavramı ıstılahi olarak farklı şekillerde tarif edilmiştir. Burada kastettiğimiz sünnet Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik göreviyle ilgili söylediği, yaptığı ve onayladığı hususlardır.

Kültürümüzde kullandığımız peygamber kavramı Kur'an'da bulunmamaktadır. Peygamber kelimesi dilimize Farsçadan geçmiştir. Kur'an'da ve İslami literatürde peygamber kelimesinin yerine nebi ve resul kelimeleri kullanılmaktadır. Bu iki kelimenin manası ve hangi peygamberler için kullanıldığı hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Kur'an'daki kullanımlarına baktığımızda nebi ve resul farklı kişiler olarak gösterilmemektedir. Bilakis aynı hususlarda bazen nebi bazen de resul kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Dolayısıyla nebi ve resulü farklı peygamber olarak açıklamak isabetli görünmemektedir. Bu iki kelimeyi peygamberlerin farklı vasıfları ve yönleri olarak açıklamanın daha isabetli olduğu söylenebilir. Nebi kelimesi, peygamberin Allah'tan haber almasını ve aldığı haberi insanlara bildirmesini ifade ederken resul kelimesi, peygamberin Allah adına elçilik yapmasını, Allah'tan insanlara gönderilmesini barındırmaktadır. Peygamberin Allah'tan insanlara elçi olarak gönderilmesi resul oluşunu, Allah'tan haber alması ve aldığı haberleri insanlara bildirmesi ise nebi oluşunu ifade eder.

Kur'an'da Hz. Peygamberin en temel iki vasfının olduğu ifade edilmektedir. Birincisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik vasfı, ikincisi ise beşer vasfıdır. Hz. Peygamberi, Arap toplumunun bir ferdi iken, âlemlere rahmet bir elçi seviyesine çıkartan tek şey ilahi vahye muhatap olup peygamberlikle vazifelenilmesidir. Ümmi bir

toplumun ümmi bir ferdi olan Hz. Peygamber, peygamberliğine kadar herhangi bir dini-dünyevi eğitim almamıştır. Peygamberliğine kadar, elde ettiği bilgi dünyevi tecrübe olmuştur. Kur'an'ın ifadesiyle risalet vazifesine kadar ümmi idi. İlk eğitimi ilahi vahiyle olmuştur. Hz. Peygamber, Allah tarafından vahiy yoluyla hiçbir bilgenin bilemeyeceği, ulaşamayacağı olağanüstü bilgilerle donatılmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin eğiticisi ve terbiye edicisi yüce Allah'tır. Bu nedenle peygamberliğin olmazsa olmaz şartı ve peygamberleri diğer insanlardan ayıran en temel fark olan vahiy, Hz. Peygamberin dini tek bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Peygambere verilen hikmet ise Kur'an'da, değişik türevleriyle birçok manada kullanılmaktadır. Hikmet kelimesi hem Allah için, hem insanlar için ve hem de peygamberler için kullanılmaktadır. Allaha nispetle hikmet, işleri gereği gibi sağlam ve kusursuz yapan, insana nispetle kullanıldığında dengeli ve adil olma, orta yol üzerinde bulunma, ve mevcudatı bilip hayırlı işler yapma manasına gelmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s.) dışındaki peygamberler için kullanıldığında onlara peygamberliğin verilmesi, söz ve amelde doğru davranma, akılla bilinemeyecek hususların bildiren vahiy ve peygamberlerin sünnetleri gibi çeşitli şekillerde açıklanmıştır.

Netice olarak hikmet kavramının geniş bir yelpazeye sahip olduğu söylenebilir. Her ayette aynı manayı ifade etmemektedir. Peygamberler için kullanıldığı gibi Allah ve insanlar için de kullanılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in muhatap kılındığı kimi ayetlerde kendisine kitap ile birlikte hikmetin verildiği ve bu hikmetin Allah katından peygambere vahyedilen ilim olduğu açıklanmaktadır. Bu ayetlere yapılan yorumların hiçbiri bir diğerine zıt değildir.

Hz. Muhammed'e kitap ile birlikte verilen hikmetin ne olduğu ile ilgili birçok yorum yapılmıştır. Bu izahatların çoğunluğu hikmetin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Yapılan diğer yorumların çoğunluğu sünnetin muhtevası etrafında dönmektedir. Bu tanımlamalar şöyle sıralanabilir: İlim ve amelde sağlamlık, söz ve fiilde isâbet etmek, her şeyi yerli yerine koymak, cehalet ve hatadan alıkoyan şey, dini bilmek, onu anlamak ve ona uymak, ancak peygamberin bildirmesiyle bilinebilen, Allah'ın hükümleri, Kur'an'da hakkında nas buyurmadığı hususlarda Allah'ın muradını açıklayan sünnet, fıkıh, helal ve haram, Kur'an'ın öğütleri, hükümleri, tafsilâtını ihtiva ettiği diğer şer'î hükümlerin bilinmesi ve Kur'an'ı anlama gücü, Kur'an'daki mutlak, mukayyed, müfesser, mücmel, umum, husus gibi bütün hükümlerin bilinmesi...

Yapılan bu yorumlar, aslında sünnetin var oluşunu göstermektedir. Çünkü sünnet, dini izah etmektir. Hikmete dair yapılan izahatlar, Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleri kapsamında yerine getirdiği hususlardır. Bu itibarla Hz. Muhammed (s.a.s.)'in sünnetinin Allah tarafından kendisine vahyedilen hikmet olduğu söylenebilir. Bu ise Kur'an ayetlerini anlama, Kur'an'da belirtilmeyen hususları bildirme, dini bilgi vb. hususların mana olarak Hz. Peygambere Allah tarafından bildirilmesidir.

Hz. Muhammed'e verilen en önemli vazife ve peygamberliğin olmazsa olmazı Allah'tan aldığı vahyi insanlara tebliğ etmesi, iletmesidir. Tebliğ; hiçbir eksiltme ya da arttırma yapmadan vahyi olduğu gibi insanlara bildirmektir. Hz. Peygambere verilen ikinci önemli vazife, tebliğ ettiği vahyi beyan etmektir. Bu vazifenin ıstılahtaki karşılığı "tebyîn" yani açıklamadır. Allah tarafından Hz. Peygambere verilen bu açıklama ve izahatlar hiç şüphesiz sünnet aracılığıyla bizlere intikal etmektedir. Sünnet ile yapılan izahatlar, teybin vazifesinin icra edilmesidir.

Tebliğ ve tebyîn ile vazifelendirilen Hz. Peygambere itaat etme mutlak olarak farz kılınmıştır. Peygambere inanmanın en öncelikli şartı, ona itaattir. Allah'a itaati farz kılan ayetlerin tamamında resule de itaat şartı gelmektedir. Resule itaat, Allah'a itaattir. Resule itaat, Allah'ın resul aracılığıyla gönderdiği ilahi vahye itaattir. Bu nedenle Allah'a itaat etmenin şartı resulüne itaat etmekle başlar.

Hz. Muhammed'e itaatle birlikte ittiba da emredilmektedir. Kur'an'da Hz. Peygambere tabi olunması, ona uyulması ve kendisinin rehber edinmesi anlamında kullanılmıştır.

Alimlerin çoğunluğu "*Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin*" ve "*O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Ancak kendisine bildirilen bir vahiydir*" ayetlerinin Hz. Peygamberin dine dair her söylediğinin vahiyle olduğu ve ona itaat ve ittibanın farz olduğuna işaret ettiğini açıklamışlardır.

Peygamberlerin din hususunda herhangi bir günah işlemedikleri ve tebliğ vazifesinde hata etmedikleri ittifakla kabul edilmiştir. Genel kabul gören görüşe göre peygamberlerin beşer olması hasebiyle unutarak veya yanılarak zelle olarak adlandırılan küçük hatalar işleyebilecekleri belirtilmiştir, bu durum, peygamberlerin *en faziletli olanı terk edip, daha az faziletli olanı yapma* veya *insani özelliklerinden dolayı, farkında olmadan yanılığa düşme* olarak ifade edilmektedir. İsmet sıfatı ile ilgili bilinmesi

gereken en önemli hususlardan biri Allah'ın yardım ve uyarısı ile peygamberlerin peygamberliğe dair hususlarda günah ve hataya düşmekten korunmuş olmasıdır.

Günah işlemekten korunan Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Kur'an'da uyarıldığı konuların hiçbiri onun ismet sıfatına hanel getirmemiştir. Hz. Peygamber, hakkında herhangi bir ilahi vahiy bildirilmeyen ve vahiy gelip gelmeyeceği belli olmayan durumlarda bir beşer olarak yaptığı içtihatlar neticesinde verdiği kararlarda tam isabet etmemesi dolayısıyla uyarılmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), bir beşer olarak peygamberlik vazifesini icra etmiştir. Peygamber vasfıyla söylediği ve yaptığı her şey muhakkak bağlayıcıdır. Bu vazifeyi icra etmekle birlikte herkes gibi beşer olduğu için her insanın günlük hayatında yaptığı ve yapmak mecburiyetinde olduğu birtakım davranışları olmuştur. Hz. Peygamber her insan gibi biyolojik ve fiziki bir yapıda yaratılmıştır. İnsanlarla arasındaki tek fark Allah'tan vahiy almasıdır. Bunun haricinde her insan gibi içinde yaşadığı toplumun sosyal bir neferidir. İçinde yetiştiği toplumun adet, gelenek ve göreneklerini yaşamış, normal yapıdaki bir insanın yaşamı gibi bir hayat sürmüştür. Vahye dayanmayan dünyevi işlerde zaman zaman yanıldığı, karar almada ashabıyla istişare ettiği ve istişare neticesinde kararını değiştirdiği durumları vaki olmuştur. Dolayısıyla vahye dayanmayan, bir beşer olarak istişare ve kişisel rey neticesinde söylenen ve yapılan fiillerin mutlak bağlayıcı olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Kadı Abdülcebbar, el-Hemedânî. *Şerhu Usuli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetu Vehbe, 3. Basım, 1416/1996.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaut vd. 39 Cilt. Beyrut: Müessestü'r-Risale, 1421/2001.
- Alper, Ömer Mahir. "İtaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/444-445. İstanbul: Tdv Yayınları, 2001.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-Ebkâru'l-Efkâr fî Usuli'd-Din*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdi. 5 Cilt. Kahire: Daru'l-Kutub ve'l-Vesaiķi'l-Kavmiyye, 2. Basım, 1423/2004.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-Mübîn fî me'ânî elfâzî'l-hukemâ ve'l-mütekellimîn*. thk. Hasan Mahmud eş-Şafii. Kahire: Mektebetu Vehbe, 2. Basım, 1423/2004.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *Ġâyetü'l-Merâm Fî 'İlmi'l-Kelâm*. thk. Hasan Mahmud Abdullatif. Kahire: Meclisu'l-'Ala li'ş-Şuuni'l-İslamiyye, ts.
- Atar, Fahrettin. "İttibâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/679-681. İstanbul: Tdv Yayınları, 2016.
- Bağcı, H. Musa. *Beşer Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *Uşûlü'd-dîn*, thk. Ahmed Şemsuddin. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Beydâvî, Kadı. *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, çev. Şadi Eren. 4 Cilt. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Bilgiz, Musa. "Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)". *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (Ocak-Şubat-Mart 2013), 23-46. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.

- Bingöl, Abdulkerim. “Kur’an’da Hz. Muhammed’e Yönelik Eleştiriler”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016/1). 47-72.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Bulut, Mehmet. “İsmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/134/136. İstanbul: Tdv Yayınları, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Saḥîhu’l-Buhârî*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 20. Basım, 2011.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh tâcü’l-luġa ve sıhâhu’l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdilgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Daru’l-İlm, 4. Basım, 1987.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbûrî. *el-İrşâd ilâ kavâti’i’l-edilleti fî usûli’l-i’tikâd*. thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - Ali Abdülmün’im Abdülhamîd. Kahire: Mektebetu Hanici, 1369/1950.
- Çelik, Muhammed. “Kur’an-ı Kerimin Hz. Muhammed’in Nübüvvetini Müdafaası”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001) 1-21.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 57. Basım, 2017.
- Demirci, Muhsin. “Kur’an’da İttiba Kavramı”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 3 (1996) 151-186. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Problematik Açından Kur’an Sünnet İlişkisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Demil, Emine. “Ümmi Kavramı ve Hz. Muhammed’in Ümmiliği”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (Haziran 2017). 91-123.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû’l-hadîş*. 10. Cilt. Kahire: Daru İhyai’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1383.

- Durmuş, Zülfikar. “İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur’an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-”. *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (Eylül 2008), 49-72. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, ts.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü’l-luğa*. thk. Muhammed Avd Muri’b. 8 Cilt. Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arab, 2001.
- Fayda, Mustafa. “Bedir Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/325-327. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed. *el-Ğâmûsü’l-muĥît*, Lübnan: Müessesetü’r-Risale, 8. Basım, 2005.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’Küb b. Muhammed. *el-Ğâmûsü’l-muĥît*, thk. Muhammed Naim Arkasusi. Beyrut: Müessesetü’r-Risale 8. Basım, 1426/2005.
- Gümüş, Sadrettin. “Kur’an Sünnet Bütünlüğü”. *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları* 1. ed. Sadrettin Gümüş. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam*. Konya: Tekin Kitapevi, 6. Basım 2010.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü’l-’Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 3. Basım, 1414.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fî takrîbi Şaĥîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnaut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2. Basım, 1408/1988.
- İbnü’l-Cevzi, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*. çev. Abdülvehhap Öztürk. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî. *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-’azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selame. 8 Cilt. b.y.: Daru’t-Tıbbiyye, 2. Basım, 1420/1999.

- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî el-Cevziyye. *Bedâ'i'u't-Tefsîr*, çev. Harun Ögmüş-Ahmet Ağırakça. 4 Cilt. İstanbul: Polen ve Karınca Yayınları, 2011.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz*. thk. Abdusselam Abduşşafii Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Seka - İbrahim Ebyarî-Abdulhafız eş-Şelbî. 2 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Oğulları Basım Yayın Şirketi, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakātu'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 1968.
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keîâm*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. çev. Ahmet M. Büyükçınar vd. 4 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Şur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-D'avûdî. Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1. Basım, 1412.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahihi Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 1988.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kara, Mustafa. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/518-519. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Kasar, Veysel. “Kur’an’da Hz. Muhammed’in Risaletinin Delilleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/27 (Ocak-Haziran 2012). 93-132. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş - Muhammed Mısri. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 14. Basım, 2017.
- Kutluer, İlhan. “Hikmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/503-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berduni - İbrahim Atfiş. 20 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Misriyye, 2. Basım. 1384/1964.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Altuntaş, Halil – Şahin, Muzaffer. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2010.
- Küçük, Raşit. “Kur’an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği”. *Sünnetin Dindeki Yeri* ed. İsmail Lütfi Çakan. 125-164. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Koca, Ferhat. “Hikmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/514-518. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Mahallî, Celâleddin – Süyûtî, Celâleddin. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Kahire: Daru'l-Hadis, t.t..
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *A'lâmü'n-Nübüvve*. Beyrut: Daru Mektebetü Hilal, 1409.
- Mevdûdi, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. “Ümmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kelim et-Tayyib, 1998/1419.

- Ünal, Yaşar. “Resule İtaat Meselesi”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/11 (Ocak-Haziran 2012). 169-187. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Hüseyin et-Tâberistanî. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988.
- Reşid Rıza, Muhammed Reşid b. Ali Rıza B. Muhammed Şemsuddin b. Muhammed Bahauddin. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim Tefsiru'l-menar*. 12 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Amme lil-Kitab, 1999.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefâsîr*, çev. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2016.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2007.
- Sancaklı, Saffet. “Sünnet Vahiy İlişkisi”. *Diyanet İlmi Dergi* 34/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1998). 53-70. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm*. 3 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Sıbai, Mustafa. *Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri*. çev. İshak Doğan. İstanbul: Beka Yayınları, 2018.
- Sıddîk Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed b. Alî el-Kannevci, *Fethu'l-beyan fi makasidi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfîî. *Ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. çev. Zekeriya Yıldız. 15 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Soysaldı, Mehmet - Şimşek, Songül. “Kur'an'da Ümmi Kavramının Semantik Analizi ve Bu Bağlamda Hz. Peygamberin Ümmiliği Meselesi”. *EKEV Akademi Dergisi* 7/16 (2003). 85-102. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Soysaldı, Mehmet. “Kur'an Sünnet İlişkisi”. *Diyanet İlmi Dergi* 38/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2002). 21-32. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.

- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Fıkhü'l-ekber fi't-tevhîd*. b.y.: Matbaatü'l-Edebiyye el-Özbekiyye, ts.
- Şen, Ziya. “Kur'an'da Ümmi Kavramı ve Hz. Peygamber'in Ümmiliği”. *İslami İlimler Dergisi* 1/2 (2006). 203-218.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi 'u'l-beyân fi te'vîli'l-kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. b.y.: Müessesesü'r-Risale, 1420/2000.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfî ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. thk. Ali Dahruc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhu'l-Makâşid*, thk. Abdurrahman Amire. 5 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. “Hakîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/181-182. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Okuyan, Mehmet. “Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Resul -Nebi Ayrımı ve Bunun İstismarı)”. *Samsunda Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet*, 1/65-86. Samsun: Fecr Yayınları, 2009.
- Osmani, Muhammed Taki. *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*. çev. Mehmet Özşenel. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2018.
- Önal, Recep. “Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 329-350.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Öz, Ahmet. “Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yapılan İkazlar”. *Marife Bilimsel Birikim Dergisi* 6/3 (Kış 2011). 55-76.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri. *el-Vasîf fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdulmevcûd vd. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1415.

- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbu'l-megâzî*, thk. Marsidin Cunes. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-A'lami, 3. Basım, 1409/1989.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. haz. Nedim Yılmaz. 10 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2011.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yıldırım, Zeki. "Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003). 87-118.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Yörük, İsmail - Şık, İsmail. "Kelam Açısından Hz. Peygamberin Ümmiliği". *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/9 (ts.). 173-189.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķāmûs*, thk. Komisyon. 40 Cilt. b.y.: Darü'l- Hidaye, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an ħakâ'iki ħavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 3. Basım 1407.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî. *Esâsü'l-Belâĝâ*. thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Münür Eren
Doğum Yeri ve Tarihi	Şemdinli 16.11.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	04.07.2013 tarihinde Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu
Y. Lisans Öğrenimi	Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında öğrenimi devam etmektedir.
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	08.07.2011 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Hakkari/Şemdinli Müftülüğünde İmam-Hatip olarak başladığı göreve devam etmektedir.
İletişim	
E-Posta	erenderav@gmail.com
Tarih	01.05.2018